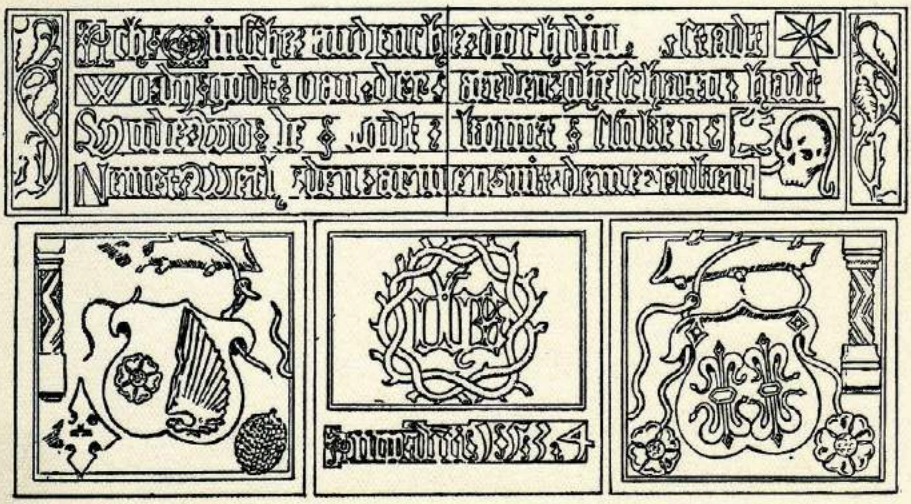

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING 1951

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1951

NITTONDE ÅRGÅNGEN

INNEHÅLL:

Sid.

Utsikt över Malmö med hamn och fyrtorn. Färgplansch med text 3

Malmö Fornminnesförenings verksamhet 1950 4

Rosenvingeska huset. Av konstnär Einar Bager 6

Lågtyska inskrifter på borgarhus i Malmö. Av docenten Edvin Brugge 52

Kring ett rådmansval i 1680-talets Malmö. Av e. o. läroverksadjunkten Hans Ersgård 65

Christian Wesche. En Napoleonveteran i Malmö. Av fil. lic. Claes Hommerberg 74

Johan Henrik Hägglund och det kyrkliga livet i Malmö Caroli församling 1875—1889. Av pastor Ludvig Jönsson 89

Andreas Winqvists minnen och anteckningar. Utgivna och kommenterade av stadsarkivarien Leif Ljungberg 114

Anteckningar till en Malmöbibliografi för år 1950. Av stadsbibliotekarien Ingeborg Heintze 147

Förteckning över nytillkomna medlemmar och föreningens styrelse 166

Annonser ..... I—XVIII

Redaktionskommitté:

Styrelsen för Malmö Fornminnesförening.

Redaktör:

Leif Ljungberg.

Stadsarkivet, Kyrkogatan 6, Malmö.

Författarna äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Bilden å omslaget föreställer inskriftsstenen över västra dörren av Rosenvingeska huset vid Västergatan i Malmö. Teckning av konstnär Einar Bager.

UTSIKT ÖVER MALMÖ MED HAMN OCH FYRTORN

Det hör icke till det lättaste numera att spåra upp okända konstverk med motiv från det gamla Malmö. Ebbe Svenburg har i sin förträffliga bok "Gamla Malmö genom konstnärsögon" (Malmö 1949) säkerligen fått med det mesta. Det är därför så mycket mera glädjande, när årets skrift kan prydas med en färgreproduktion av en hittills för de flesta okänd oljemålning från 1850-talets Malmö. Den är målad av en tysk marin- och landskapsmålare Eduard Schmidt (född 1806 i Berlin och död 1862 sammastädes). Bilden, vars storlek är 41 × 57 cm, äges av Manufakturaktiebolaget i Malmö, vilket företag välvilligt ställt den till förfogande för reproduktion.

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS VERKSAMHET 1950

Den 22 februari demonstrerade konstnär Einar Bager S:t Petri kyrka för de talrikt församlade föreningsmedlemmarna.

Ordinarie vårsammanträde ägde rum å Hotell Tunneln den 24 februari, varvid rektor Salomon Kraft höll föredrag över ämnet: När en svensk fältherre (Carl Gustaf Wrangel) skrev schweizisk historia.

I föreningens vårutfärd den 18 maj, Kristi Himmelsfärdsdag, deltogo ett 70-tal personer. Färden ställdes först till Ystad, där S:ta Maria kyrka och Pilgrändsgården besågos, varefter resan gick vidare med buss till Österlen, där Bollerup och Glimmingehus voro de första anhalterna. Sista målet för utfärden var Simrishamn, där besök avlades i medeltidskyrkan, helgad åt S:t Nicolaus, sjöfararnas skyddspatron, samt i de gamla Bergengrenska och Kockska köpmansgårdarna. Efter återkomsten till Ystad intogs gemensam middag å Hotell Continental.

Den 26 september var en rundvandring anordnad i Kirsebergsstaden med början å Allhems förlag, vilket demonstrerades och där ledningen bjöd på kaffe med dopp. Innan den egentliga rundvandringen på "Backarna" vidtog, visades även Kirsebergskapellet.

Höstsammankomsten gick av stapeln på Hotell Tunneln den 27 september. Föredragshållare var kyrkoherde Hagbard Isberg, som berättade om sin barndoms och ungdoms Malmö.

Fornminnesföreningen har av stadsarkivarie Leif Ljungberg fått emottaga kronor 1.041:58, utgörande överskottsmedel å det till hans 50-årsdag utgivna bokverket "Ur djupa källarvalven". Enligt givarens önskan kommer beloppet att tillsvidare fonderas för att senare användas till belönande av lokalhistorisk forskning eller annan hembygdsvårdande gärning.

Föreningen har genom konstnär Einar Bager ingående följt restaureringen av det Rosenvingeska huset vid Västergatan. En redogörelse för de därvid gjorda rönen kommer att lämnas i 1951 års skrift. — Fosiestenen, en runsten från senare delen av vikingatiden, för övrigt den enda runstenen inom Malmöområdet, har under landsantikvarien Harald Olssons överinseende rätats upp och runorna lagts i med täckfärg.

Årsskriften utkom den 3 juni. Föreningen står alltjämt i tacksamhetsskuld till Lundgrens Söners boktryckeri för beviljad rabatt å tryckningskostnaderna.

Årsavgiften har enligt beslut vid sammanträdet den 24 februari höjts till kronor 10: —. Trots detta kan föreningen inregistrera en ökning av medlemsantalet under året. Detta utgjorde 2 hedersledamöter, 15 ständiga och från årsavgift befriade och 515 betalande, eller tillhopa 532, vilket utgör en ökning av 9.

Av kassaförvaltarens redogörelse för föreningens inkomster och utgifter framgår, att behållningen den 31 december utgjorde:

Svenska Statens 3 % obligationslån av den 1/2 1946, litt. B. n:r 08992	5.000: —	
Premieobligation av år 1943 ser. 1298, n:r 667	50: —	5.050: —
10 aktier i ASEA à 194: —	1.940: —	
35 aktier i Sv. Sockerfabriks A. B. à 78: —	2.730: —	4.670: —
Berghska fonden:		
Innestående i Malmö Sparbank	501: 77	
Svenska Statens 4 % försvarslån av år 1941, 5 st.	500: —	1.001: 77
Leif Ljungbergs 50-årsfond: Innestående i Sparb. Bikupan		1.056: 27
Innestående i Sparbanken Bikupan	5.870: 93	
„ å Postgiro	18: 51	
„ i kassan	2: 92	5.892: 36
	Summa	17.670: 40

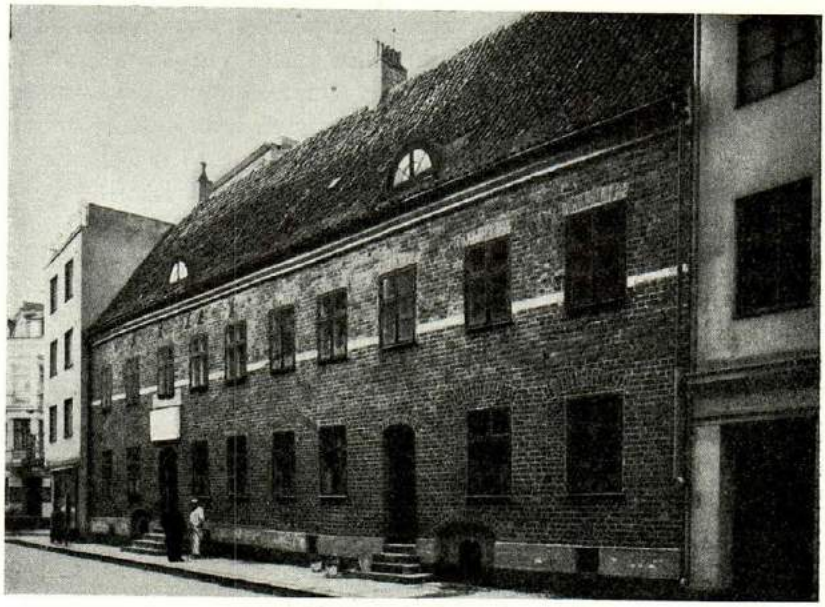

Gatfasaden efter iståndsättandet 1951. B. W. foto.

ROSENVINGESKA HUSET

Av Einar Bager.

Den 12 oktober 1812 antecknades i rådstuvurättens protokoll att tredje delen av professor Sjöborgs "Skånes historia" fanns till salu hos hans släkting handlanden N. J. Sjöborg. "Den möda Herr Professorn haft ospard för att göra en hittills saknad beskrivning över denna stad likaså upplysande som omständelig", hade icke undgått magistratens uppmärksamhet och verket anbefalldes societeterna med förhoppning, "att stadens invånare genom befordran av bokens avsättning skulle söka erkänna Herr Professorns bemödanden".

Bland de antikviteter, som fångat Sjöborgs uppmärksamhet, intager inskriftsstenen över ingången till gården gammalt nr 408 — nu Västergatan 5 — en särställning. Han har icke blott skrivit av den långa "holländska" inskriften, utan skildrar även i detalj stenens skulpterade delar.[1] Endast tre år senare var stenen ett minne blott. Magistratssekreteraren Fredrik Centervall hade låtit ikläda byggnaden en tidsenlig empiredräkt och när Frieberg år 1842 utgav sin beskrivning över Malmö, hade han endast att citera Sjöborgs uppgift om den märkliga stenen, om vars öde han ej kan lämna besked.[2]

Stenen är daterad — Anno domini 1534 — ett märkesår i Malmö historia. Tillsammans med Köpenhamn hade staden ingått förbund med Lübeck för att trygga sin politiska och religiösa självständighet. Hövitsmannen på Malmöhus, den mäktige Mogens Gyldenstierne lockades in i staden och fängslades jämte andra adelsmän. Slottet nedrevs delvis. Man var mitt uppe i det inbördeskrig, som gått till eftervärlden under namnet "grevefejden". Claus Mortensen och hans medhjälpare hade dömts fredlösa, men fortsatte oförskräckt kampen mot påvedömet. För ej så många år sedan hade malmöborna med häpnad följt, hur krämarkapellets myller av bladrankor och figurer trollats fram av en konstförfaren mästare.

Utanför stadens och landets gränser hade Gustav Vasa just haft sin blodiga uppgörelse med dalkarlarna efter "klockupproret" och hade nu sällat sig till de fiender, som bekämpade Malmö och Köpenhamn. I Wittenberg fortsatte Martin Luther sitt reformationsverk, medan hans motståndare påven intresserade sig för Michelangelos kartonger till "yttersta domen" i sixtinska kapellet. I England hade Henrik VIII ej hunnit längre på sin bana som riddar Blåskägg än till hustrun nr 2.

*

Gårdens historia

Tiden var fylld av split och oro. Mot bakgrund av de stormiga förhållandena i Malmö förefaller det rent av märkligt, att man överhuvudtaget hade tillfälle till så fredlig

Peder Hansens sigill. Thiset, Danske adelige sigiller.

sysselsättning som att bygga hus. Troligen anger emellertid årtalet på stenen avslutningen på ett arbete, som påbörjats ett eller annat år tidigare.

Byggnadens tillkomst är höljd i dunkel och endast tack vare inskriftsstenen går det att lyfta en smula på slöjan. Rosenvinge-vapnet ger visserligen ingen ledning, då namn eller initialer saknas, men hustruns vapen skänker erforderlig vägvisning. Dess tvenne liljor föras nämligen av borgmästaren i Helsingör Peder Hansen, vars dotter Anne Pedersdatter var gift med den förste innehavaren av Rosenvinge-vapnet, Mogens Jensen med tillnamnet Skriffver.[3] Liksom svärfadern var denne borgmästare i Helsingör och hade varit Kristian II:s skrivare. Mogens Jensen avled emellertid redan 1528 och det ser därför ut som om hans änka för en tid flyttat över till Malmö eller i varje fall planerat ett sådant byte av hemvist och i samband därmed låtit uppföra byggnaden.[4]

Genom släktband var Anne Mogens Jensens knuten till vår stad. Hennes systerdotter Citze Kortsdatter var Jörgen Kocks hustru och en dotter Anne blev gift med rådmannen här Cornelius Mathiesen. Den ödeläggelse, som föga mer än tio år tidigare övergått Helsingör, då lybeckarna brände staden, kan ha varit en bidragande orsak till, att hon sökt sig till det av starka befästningar skyddade Malmö. Även religiösa bevekelsegrunder ha kunnat spela in, ty protestantismen vann insteg i Malmö långt tidigare än i Helsingör.

Den förste dokumentariskt styrkte innehavaren av gården är hennes son Henrik Mogensen, liksom fader och morfader borgmästare i Helsingör samt tolder d. v. s. förvaltare av

Detalj av Braun & Hogenbergs malmöstick. Ehuru bilden är mycket schematisk, kan tecknaren mycket väl haft även det rosenvingeska huset i tankarna, när han låter några stora stenhus vid huvudgatan dominera omgivningen.

Danmarks främsta inkomstkälla, Öresundstullen. Han inträdde emellertid i det äkta ståndet först omkring år 1539, då han äktade Karine Willumsdatter Forbes och har näppeligen smyckat ett bygge år 1534 med sina föräldrars vapen. Alla skäl tala sålunda för, att Anne Mogens Jensens själv låtit uppföra byggnaden. Senare är hon bosatt i Helsingör och lever ännu 1557, då hon genom en av sina söner godkänner Jörgen Kocks och Citze Kortsdatters testamentariska förordnanden.[5]

Utgår man från, att Anne salig Mogens Jensens låtit bygga huset och sedermera inte alls eller blott för kort tid tagit det i bruk, får man också en rimlig förklaring till gårdens egendomliga öden under den följande tiden. Mycket snart delas såväl det stora stenhuset som gården upp i två hälfter, som år 1694 åsattes numren 407 och 408. Den senare, västra hälften, över vars dörr inskriftsstenen sitter, behålles en tid framåt av Rosenvingarna, medan den östra hälften i varje fall på 1570-talet äges av rådmannen Michel Matzön.[6] Denna klyvning har givetvis medfört stora förändringar framför-

allt i rumsindelningen. Att man dock genom tiderna bevarat en känsla av, att hälfterna rätteligen hörde samman, visar sig av, att de båda gårdarna under skilda perioder åter förenas under en ägare, först från 1683 till 1726, därefter från 1733 till 1761 och slutligen från 1814 fram till våra dagar.*

Som tidigare nämnts, är borgmästaren i Helsingör Henrik Mogensen den förste genom urkunderna kände ägaren. Utom denna fastighet innehade han i Malmö även Jörgen Kocks stora "stenhusgård", som han genom sköten 1569 och 1579 förvärvat av dennes och hans hustrus arvingar.[12] Med tanke på dessa tidsuppgifter måste ett brev, som han år 1571 skriver till magistraten i Malmö, röra just vår gård.

Magistraten hade klagat över, att den ej erhöll någon inkomst från trenne boliger i hans stenhusgård, och begärde, att han skulle ordna så, att de beboddes av skattebetalande borgare. Henrik Mogensen ger i sitt svar en utförlig skildring av förhållandena under den förflutna tiden. Strax i början av kriget — nordiska sjuårskriget 1563—70 — hade greve Günther av Swartzborch — danska härens överbefälhavare under de två första krigsåren — lagt beslag på gården. Sedan han farit ur riket, hade Henrik på tinget sökt förmå någon borgare att hyra densamma. Då detta ej haft framgång, hade han delat upp gården i trenne boliger och på så sätt fått goda, skattebetalande borgare att flytta dit. Efter en tid hade dock åter en legoknektsanförare, borggreven von Dohna dragit in på gården med folk och hästar, fördrivit invånarna

* Till de svårigheter, som resa sig, när man söker klarlägga gårdens äldre historia, bidrager i hög grad den förvirring, som råder beträffande de jordskylder, som efterhand påförts fastigheten. Genom förväxling år 1617 betungas sålunda framdeles gården nr 407 med en jordskyld på 4 mark, som rätteligen påvilat ett par av Michel Matzön ägda bodar i Rundelsgatan.[7] Att Michel Matzön efterhand förvärvade ett antal av de öster om hans huvudgård belägna s. k. lybska bodarna — gl. nr 404—06 — ökar villervallan.[8] Efter fruktlösa försök att få klarhet angående en till S:t Stefans altare i Lunds domkyrka utgående jordskyld[9] från en av dessa bodar, måste uppbördsmannen 1690 efter anteckningen: — Michel Mattson Rådman ... 24 öre — tillägga: Ingen weet att gifwa någon underrättelse om anten gården eller nampnet.[10] — Vidare har en jordskyld till bagarelaget för "then halffue gaard Tule Spandemager iboer" — gl. nr 210 — genom Michel Matzöns befattning med densamma kommit att belasta gården nr 407.[11] Slutligen förskjutas på 1700-talet ett par av dessa jordskylder ytterligare ett steg, så att de komma att påvila gården nr 408!

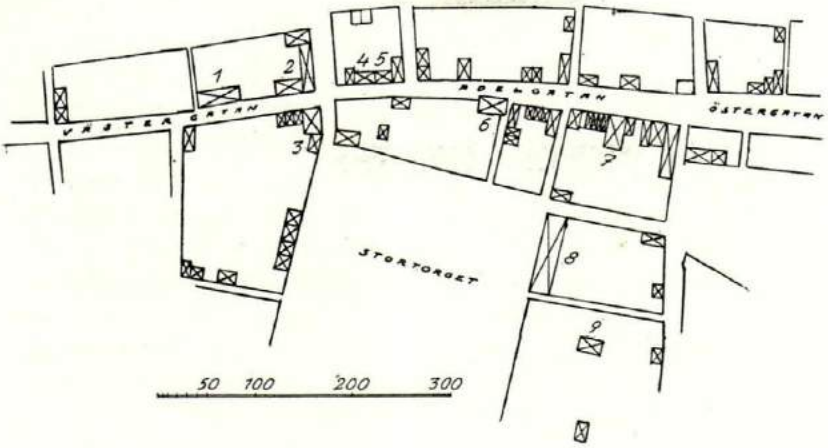

Stenhusbebyggelsen i Malmö under 1500-talet. Från mängden av medeltida gavelhus skilja sig de nyare borgarhusen såväl genom sin storlek som stundom genom sitt läge med långsidan mot gatan. 1. Rosenvingeska huset 1534. 2. Dringenbergska gården. 3. Jörgen Kocks hus 1525. 4. Gleerupska huset 1533. 5. Gorris Boldickes gård, huset vid Adelgatan omkr. 1580, hörnhuset medeltida. 6. Hans Michelsens hus (Kronomagasinet) omkr. 1520. 7. Jacob Nickelsens hus (Tunneln) 1519. 8. Rådhuset 1546. 9. Kompanihuset, början av 1500-talet. Alla dessa hus med undantag av Kronomagasinet äro bevarade. Rekonstruktion av förf.

och farit fram med stor våldsamhet. Nu sist hade han på den gode slottsherrns Biörn Kaas begäran upplåtit densamma till Erasmus van dem Broecke, nyutnämnd provinsialapotekare för Skåne.[13] —

Efter Henrik Mogensens död 1583 ärvdes gården av hans änka Birgitte Schulte, som dock inom ett år följde sin make i graven. Hans son i ett tidigare gifte Willem Henrikssön slog sig kort därefter ner i Malmö och började handelsrörelse framförallt med spannmål.[14] Han synes ha tagit sin bostad i sina föräldrars gård, men denna ägdes i varje fall 1597 av Birgitte Schultes broder, borgaren i Flensburg Jörgen Schulte.[15]

Från Willem Henrikssöns malmötid föreligga många uppgifter, som visa honom som en kraftnatur med utpräglad självkänsla. Det egenmäktiga sätt, på vilket han lät inmura ett epitafium över sin första hustru i S:t Petri kyrka, skildrades i fjor i denna tidskrift. Vid denna tid var han nyför-

mäld med en dotter till superintendenten över Skåne, biskopen i Lund Niels Hvid.

En vinterdag 1589 finna vi Willem Henrikssön på gille hos sin granne i gården nr 407, Elline salig Michel Matzöns. Stadens storborgare voro samlade där och själva slottsfrun befann sig bland gästerna. Efter måltiden roade sig herrarna på övligt sätt med tärningsspel. Insatsen — en oxe — var emellertid i kraftigaste laget för några av deltagarna, som därför slöto sig samman i ett "mattschapi". Om sammansättningen av detta spel-bolag liksom om utgången av spelet hade de närvarande efteråt högst dimmiga begrepp, så att tvist uppstod och även Willem Henrikssön fick avlägga sitt vittnesmål.

En antydan om de lokala förhållandena vid denna tid kan utläsas av ett vittnes utsago. När "mattschapiet" skulle bildas, önskade man att borgaren Hans Holst även skulle deltaga i detsamma. Vittnet skickades därför "ned" för att meddela denne, att man bad honom komma "upp" till dem. "Saa gick Hans Holst op at gaarden och op at forstuffven". De spelande ha tydligen hållit till i salen på övre våningen, dit man kommit genom en utvändig förbindelse från gården. Willem Henrikssön omnämner också, att han samtalat med en av gästerna "i cammersdörren i stuffven".[16]

Vid påsktiden 1588 klagade Wilhelm Henrikssön över, att ett par båtsmän nattetid förövat åverkan på hans hus. En av deltagarna berättade, att då Willem vägrat öppna dörren, tog han ett ben "och slog en rude ud, dog saa, att han slog eller kaste paa kellerhalsen med benit och samme ben sprang op och tornede på vinduvet. Och de store ruder var ude tillforn."[17] Beskrivningen passar rätt väl på källarnedgången till vänster om ingången.

Efter Jörgen Schulte blir kyrkoherden i Bunkeflod Niels Allesen ägare av gården nr 408,[18] som efter hans död ärves av hans son och efterträdare i ämbetet Hans Allesen.[19] Denne är i synnerhet bekant som en av ledarna för den mot svenskarna riktade malmösammansvärjningen 1659. Först sedan han fått bevittna, hur dödsdomen gått i verkställighet på tre av hans medsammansvurna, benådades han på själva

avrättningsplatsen på Stortorget.[20] Han ådömdes en mycket stor lösensumma och hans stora gård i Malmö såldes. Den nye ägaren Christen Olsen Viborg Skoleholler utövade privat undervisningsverksamhet och avled 1684.[21] Följande år finna vi den från Randers inflyttade kirurgen Jochum Hindrich Wassmund som ägare av denna gård, sedan han tidigare förvärvat granngården nr 407.[22]

Sistnämnda gård hade efter Michel Matzsöns bortgång inlösts av hans änka Elline Pedersdatter från övriga dödsbodelägare. Hennes livsföring, som bl. a. tog sig uttryck i ovan skildrade storartade gille, har knappast motsvarat hennes förmåga och vid sin död 1613 lämnade hon efter sig ett mycket skuldsatt bo.[23] De största fodringsägarna voro emellertid hennes egna söner, av vilka den i Köpenhamn bosatte tolderen Jacob Michelsen övertog gården. Han sålde densamma 1624 till borgaren i Malmö Jens Holm.[24] De ägare, som därefter följde, voro utombys folk, fogden på Hardeberga Erik Nielsen[25] och Erik Gyldenstierne på Svaneholm.[26] År 1668 befann gården sig i handlanden Henrik Staals ägo och 1683 tillhörde den ovannämnde Jochum Hindrich Wassmund.[28]

Under fyrtio år hålles så gårdens hälfter samlade.[29] Efter Jochum Wassmunds död 1692 har sämjan bland arvingarna visserligen inte varit den bästa, ty en av svärsönerna sålde sin tredjedel av gården till en utomstående, ehuru en annan svärson, handlanden Christian Grabner önskat övertaga densamma.[30] Grabner framförde emellertid bördsanspråk på även denna del och innehade så gården till sin död 1710.[31]

Kort efter Grabners frånfälle utbröt i Malmö en av de svåraste farsoter, som hemsökt staden. Även hans änka Sara Wassmund föll 1712 offer för pesten. Gården blev nu "genom 50 à 60 st. soldaters inläggande uti pestetiden alldeles ruinerad och spolierad, samt källare och gårdsplats med mycken orenlighet uppfyllde.[32] Gården stod därefter länge öde eller beboddes av hyresfolk, tills kaptenen vid artilleriet Carl Gustaf Ekman slutligen den 18 juli 1726 förvärvade den östra hälften, nr 407.[33]

Ekman, som var född i Värmland, hade som styckjunkare 1701 gift sig med en förmögen malmöänka, som ägde gården

nr 525 vid Västergatan, mitt emot det rosenvingeska huset. Som nyutnämnd löjtnant blev Ekman fången vid Rigas kapitulation 1710 och återvände ur rysk fångenskap först 1722. Hans svärmor, som hade en fordran i gården nr 408 med ett tillhörande hus nr 419, hade under hans frånvaro sökt taga hand om denna egendom, "så mycket hennes svaga krafter tillåtit." Vid sin hemkomst ur fångenskapen fann emellertid Ekman "den fordom så härliga gården i ett beklageligt tillstånd". Han tillöste sig nu den största fordringen i det grabnerska dödsboet, som utlagts i gården, och nedlade stora kostnader för att åter sätta den i stånd. Som ett exempel på förfallet kan nämnas, att från källare och gårdsplats bortfördes ej mindre än 483 lass orenlighet![32]

Snart uppstod emellertid tvist mellan fordringsägarna i det grabnerska dödsboet och slutligen tilldömde Göta hovrätt handelsmannen från Karlskrona Carl Aschenborn det utlägg i gården, som Ekman tidigare förvärvat. Trots den gamle karolinens protester utbjöds gården nr 408 med huset nr 419 vid Vallgatan på auktion och efter sju sorger och åtta bedrövelser bortslumpades båda den 8 april 1731 till sjölöjtnanten Simon Bergh.[34] Sedan Ekman ett par år senare avlidit, förvärvade Simon Bergh den 16 augusti 1733 även gården nr 407.[35]

Amiralitetslöjtnanten Simon Bergh var en synnerligen driftig man, som sedan han lämnat sin militära tjänst, slagit sig ned i Malmö, där han blev ålderman för färjemanslaget och därjämte upprätthöll befattningen som tillsyningsman för lotsväsendet. I den stora gården, som grundligt reparerats, drevs gästgiverirörelse, särskilt för sjöfarande och officerare. Från hans tid finnes en beskrivning av fastigheten med följande sammanfattning: — Denna gård har väl sitt vackra anseende till gatan av en reel länga, som är grundmurad, anstruken med gul vattenfärg och målade fönsterskott, men samma länga är sedermera av Herr Löjtnanten Simon Bergh anseenligen reparerad och förbättrad, isynnerhet huvudlängan åt gatan i hänseende till gästgiveriet, han hitintills nyttjat. —[36]

Simon Bergh var emellertid en dålig hushållare och då han

Simon Berghs gravsten i S:t Petri kyrka. B. W. foto.

även brast i redovisning av kronomedel, beslagtogs all hans egendom året före hans 1749 timade död.[37] Ett minne från hans välståndsdagar är den vackra gravsten med ett skepp under svällande segel, som han 1730 lät lägga i S:t Petri kyrka — nu i dopkapellet — ett av de bästa proven på bildhuggarkonst i 1700-talets Malmö.

Gården ägdes nu under några år av hans son, lotsuppsynningsmannen Olof Bergh[38] och såldes 1756 till generalauditören Lagercrantz,[39] vars son 1759 överlät densamma till borgmästaren Josias Hegardt.[40]

En klyvning av fastigheten ägde åter rum, när Hegardts svärson, hov- och överjägmästaren Johan Leonard von Gröninger den 22 januari 1761 sålde nr 407 till överinspektoren Georg af Trolle och nr 408 till landskamreren Per Röding.[41]

Sistnämnda gård förvärvades den 1 maj 1770 av tullförvaltaren Israel Wong.[42] I köpet ingingo såväl "alla tapeterna

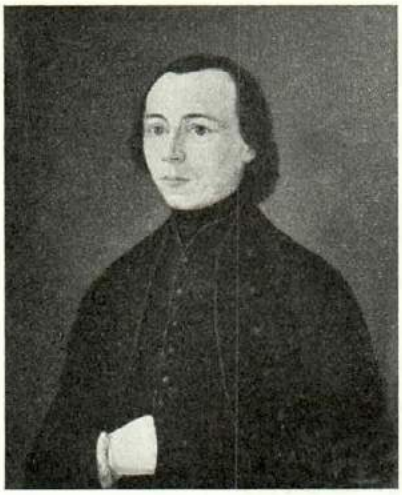

Bengt Nilsson och hans hustru Elsa de la Rose, oljemålning. Tillhöra fru Lene Bager. B. W. foto.

av papper" som fyra "påttugnar" och tre järnkakelugnar. Efter sin svärfader Frans Suell hade Wong blivit ägare av den stora lantegendomen Terningholm samt Lomma tegelbruk. Efter Wongs frånfälle 1783[43] bodde hans änka Anna Maria Suell kvar i gården till sin bortgång 1804.[44]

Beträffande gården nr 407 behöll Georg af Trolle densamma endast några år och den 11 december 1765 förvärvades den av skepparen och färjemannen Bengt Nilsson.[45] Denne, som 1775 blev handlande, tillköpte följande år granngården nr 405—06, men överlät 1784 den stora sammanslagna fastigheten till sin svärson, handelsmannen Per Andersson och flyttade själv ut på landet till sin gård Webeck i Huaröds socken.

Att Bengt Nilsson var en omtänksam svärfader, framgår av, att i överlåtelsen även ingick "allehanda lösören, bestående av silver, tenn, koppar, lin- och sängkläder, möbler, tobaksslageriet och båtarna jämte sillsalterie och trankokeri i Bohuslän", vilket allt av svärsonen nyttjades, utan att någon ränta erlades. Dessutom försträckte Bengt Nilsson honom med ett större lån.

Fredrik Centervall, miniatyr. Tillhör fru Brita Isoz, f. Bager. B. W. foto.

För att skipa rättvisa åt även övriga närstående bestämde Bengt Nilsson i sitt testamente, att gården efter hans död skulle tillfalla sonen tullinspektorn Nils Nilsson och svärsonen faktorn Nils Ruhe.[46] Dessa sålde emellertid omedelbart efter Bengt Nilssons död densamma 1807 till sin svåger för ett belopp, som motsvarade dennes skuld till svärfadern.[47]

Per Andersson avled barnlös 1811[48] och gården inropades på auktion av hans brorson, handlanden Sven Andersson, som fortsatte farbroderns handelsrörelse. Då han jämte en brorson och namne till Bengt Nilsson samt en annan ung handlande en marsdag 1813 i en julle skulle segla från hamnen ut till ett fartyg på redden, kantrade emellertid båten och alla tre drunknade. Sven Anderssons bo gick i konkurs och gården såldes på auktion den 22 december 1813 till handelsmannen Eleasar Laurell.[49]

Denne hade börjat sin bana i Malmö som källarmästare och arrenderade rådhuskällaren, i vars kök han med magistratens tillstånd bl. a. bryggde engelsk porter, tydligtvis en nyhet här på orten. Han hade även bidragit till malmöbornas förlustelse genom att anlägga en kägelbana i sin trädgård på Södra Förstaden. Som köpman hade han mindre framgång och råkade snart i svårigheter.

Efter Anna Maria Wongs bortgång inropades gården nr 408 på auktion den 13 april 1805 av magistratssekreteraren Fredrik Centervall.[50] Den gamla trånga gården har knappast mot-

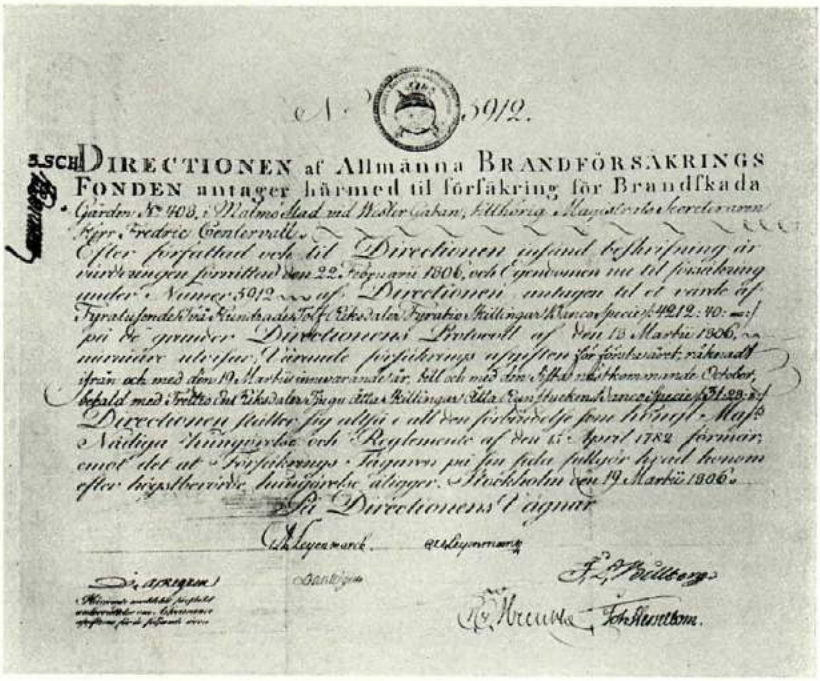

DIRECTIONEN af Allmänna BRANDFÖRSÄKRINGS FONDEN antager härmed til förfäkring för Brandfkada

Allmänna brandförsäkringsfondens försäkringsbrev för gården nr 408 den 19/3 1806. G. & L. Beijers arkiv. B. W. foto.

svarat dennes anspråk på en komfortabel bostad och då tillfälle till utvidgning yppade sig på grund av grannens Eleasar Laurells ekonomiska svårigheter, begagnade han sig härav. Den 12 februari 1814 förvärvade han den närmast angränsande delen av dennes hus till en längd av 10 alnar, däri inräknad halva förstugan,[51] och den 12 oktober samma år återstoden av "den grundmurade stenhuslängan ifrån mitlen av förstugan till och med östra brandgaveln".[52] En tyst överenskommelse om detta förvärv hade måhända tidigare ingåtts, ty redan i april samma år hade Centervall begärt anstånd med att förse sitt hus med husnummer, vilket nyss påbjudits, "till dess en i år tillärnad reparation bliver verkställd".[53]

Som ägare av hela byggnaden gick nu Centervall omedel-

Centervallska huset efter ombyggnad 1815. R. Küller foto.

bart i författning om att modernisera densamma. Ehuru uppgift om byggmästarens namn saknas, är det sannolikt, att murmästaren Anders Lundberg utfört arbetet. Denne var efter "hovconducteuren" Anders Sundströms frånfälle obestritt stadens främste byggmästare och har mer än någon annan förlänat stora delar av staden enhetlig empirekaraktär. I en 1815 upprättad förteckning över sin verksamhet uppräknar han sålunda ej mindre än 35 byggnader, därav flertalet av de stora gårdarna i de nya stadsdelarna åt söder och öster. I nära grannskap till Centervalls gård hade han 1812 för rådmannen Cornelius Faxe uppfört det alltjämt bevarade, vackra huset gl. nr 439—40 på hörnet av Väster- och Gråbrödersgatorna. Bland andra alltjämt bestående byggnader av hans hand kunna nämnas David Fricks — numera

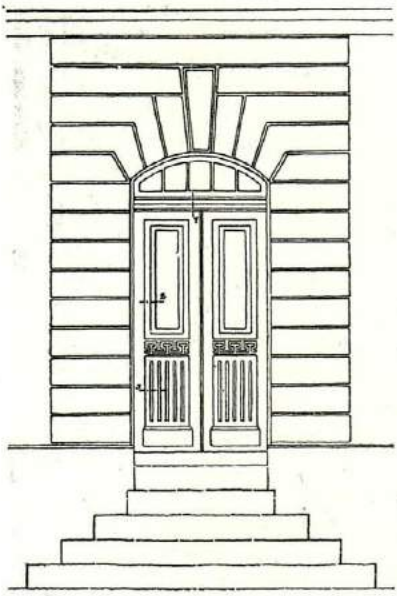

Gatdörr i empire, Karl Berlin, Gamla skånska portar 1921.

Stenmarcks — hus vid Södra Tullgatan samt Ohlson J:r Co:s hus på hörnet av Söder- och Per Weijersgatorna.

Genom ombyggnaden förändrades husets karaktär fullständigt. Fönstren hade icke blott utvidgats, utan även fördelats på fasaden efter den nya tidens smak, dörrarna hade omgivits med stilenlig kvaderinramning och ett par spinnrocksfönster på vinden bidrogo till, att empiredräkten blev fullständig.

Inomhus försågos gatfönstren i bottenvåningen med invändiga, panelade fönsterluckor, övriga fönster erhöllo refflade fönsterkarmar och höga dubbeldörrar med vackra mässingsbeslag medgåvo passage för den mest omfångsrika damtoilette. Gårdsväggen i övre våningen bekläddes med panel, i vilken de igenmurade fönsteröppningarna inreddes som väggskåp. Vackra kakelugnar anskaffades, av vilka en alltjämt befinner sig på sin plats, medan en annan nu pryder konsul Erskine Hains rum i kontoret vid Norra Vallgatan.

Efter Centervalls död 1850 sålde hans änka Brita Catharina Pettersson den 16 augusti 1856 gården till handelsbokhållaren Gustaf Adolf Hedman.[54] Brita Centervall stannade emel-

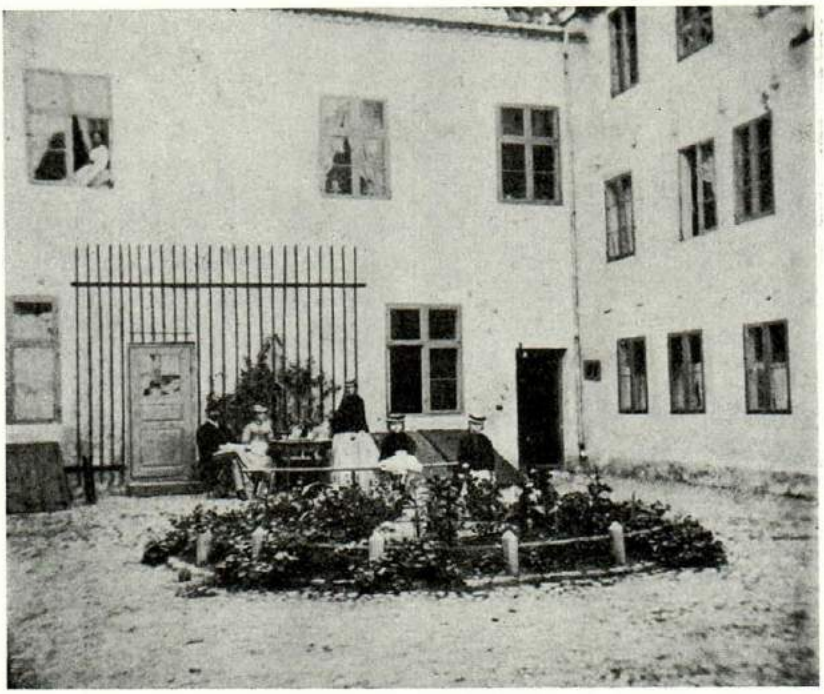

Gårdsplatsen på 1860-talet. Den sittande herrn är Anders Fredrik Centervall, den stående damen Caroline C. enl. uppgift av fröken Senta Centervall, som välvilligt ställt denna bild till förfogande.

lertid kvar i gården som hyresgäst till sin död 1858. Även sonen, rådmannen Olof Jonas Centervall fortsatte traditionen från föräldrarnas dagar och efter hans död 1872 blev ännu ett släktled företrätt i gårdens historia av hans son, underlöjtnanten vid Södra skånska infanteriregementet Birger Henrik Centervall, som dock stannade här blott ett år. Ett fotografi från dessa dagar ger oss en glimt av den idyll, som mitt i den växande storstaden ännu kunde dröja kvar: mitt på gården ett springvatten, omgivet av en rabatt, en spaljer mot gårdsväggen, familjen samlad kring kaffebordet och småflickorna på gungbrädet.

Gustaf Adolf Hedman var född i Uddevalla och kom blott 12-årig till Malmö, där han efter slutad skolgång började sin

Gustaf Adolf Hedman och hans hustru Emma Burchard. Fot. i förf:s ägo.

affärsbana som bodgosse hos sin kusin, handlanden Gabriel Hedman. Efter anställning i Hamburg återvände han 1856 till Malmö, köpte samma år den stora gården och öppnade grosshandelsaffär. Från Hamburg hemförde han sin hustru Emma Burchard, som tillhörde en av denna stads förnämsta patriciersläkter.

Under förlovningstiden sände Hedman sin fästmö en planritning av deras blivande hem, som omfattade övre våningen i nr 408. Avsikten har måhända varit, att skissen skulle kunna tjäna som vägledning vid anskaffandet av möbler, ty alla mått äro mycket noggrannt angivna. En detalj av intresse, ehuru vid sidan av vårt ämne, är att grannhuset nr 409 kallas "Jungfrutornet", en benämning som väl hade mindre med själva byggnaden att göra än med ett däri beläget näringsställe. Till någon idéassociation med Hamburgs "Jungfernstieg" har omgivningen knappast inbjudit.

Hedman blev 1858 hamburgsk konsul och intog snart en

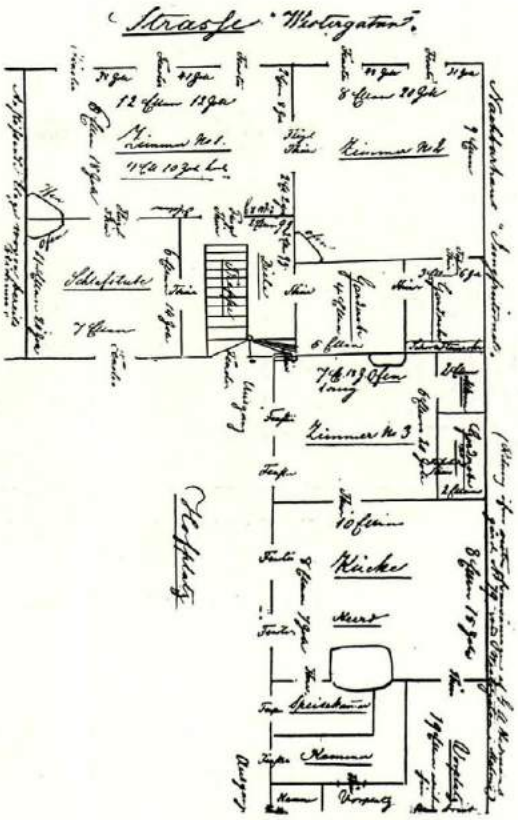

Skiss av övre våningen i gård nr 408, utförd av Gust. Adolf Hedman på 1850-talet. G. & L. Beijers arkiv. B. W. foto.

framstående plats i stadens kommunala och kommerciella liv. År 1873 lät han vid Norra Vallgatan uppföra det för sin tid ståtliga trevåningshus, vari han därefter hade sin bostad. Sitt kontor behöll han emellertid alltjämt i den gamla gården, där det upptog rummen i bottenvåningen mellan ingångarna. En och annan äldre malmöbo har ännu en minnesbild av den gamle konsuln vid sin snedpulpet i det inre rummet.

Emma Hedman avled i juni 1906 och blott en månad senare följdes hon av sin make i graven. Genom köpebrev den 2 april 1917 sålde arvingarna gården till nuvarande ägaren, G. & L. Beijer AB.[55]

*

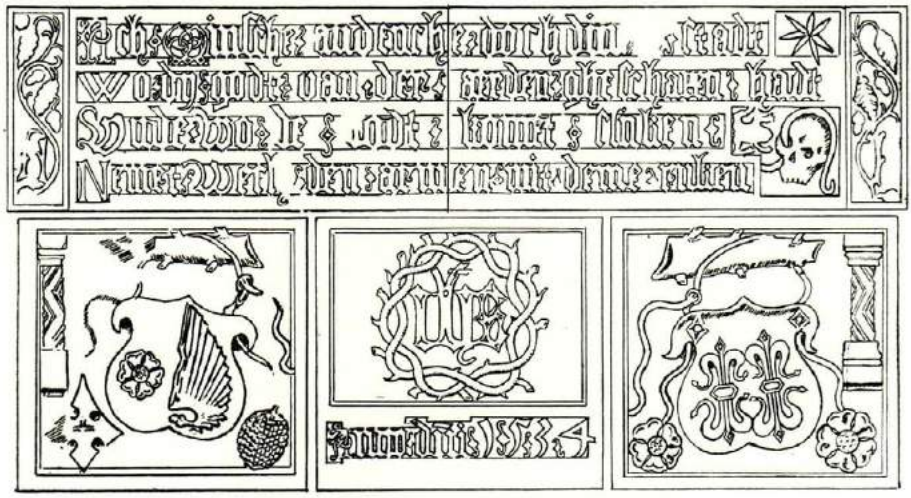

Inskriftsstenen över västra dörren.

De 420 år, som gårdens öden kunna följas, omspänna helt den tidrymd i Malmö historia, om vilken vi äga någorlunda mångsidig kännedom. Där bortom vidtager töcknet. Men gårdens historia genom tiderna ger oss också ett tvärsnitt av stadens. Reformation och grevefejd, sjuårskriget och storhetsglansen under 1500-talet, den bittra skilsmässan från moderlandet på 1600-talet, farsoter, krig och förfall, därefter åter växande välstånd på 1700-talet, byggfebern under den hektiska norlindska eran i början av 1800-talet, allt detta och mycket annat, som äger allmängiltighet för staden, återspeglas också i gårdens krönika. Och de människoöden, som skymta, få på ett helt annat sätt gestalt, när man som här ej blott i fantasin utan med egna ögon kan blicka in i deras hem, platsen för deras verksamhet, för deras glädje och sorg.

*

Byggnaden

Trots de våldsamma ingrepp, som framför allt 1815 års ombyggnad medfört, är den byggnad, som Anne Mogens Jensens lät uppföra, alltjämt i huvudsak bevarad. Som genom

ett mirakel har till och med gatufasadens främsta och ömtåligaste prydnad, inskriftsstenen, undgått allvarligare skador under den långa förnedringstiden.[56]

I en särskild artikel i denna årsskrift tolkar docenten Brugge inskriften och granskar dess dialekt.

Texten utfylles av en sjuuddig stjärna och en dödskalle, genom vars ögonhåla en orm kryper, medan en padda, som Sjöborg uppfattar som en "skyllpadda", även symboliserar förgängelsens styggelse.

Inskriften är huggen i tvenne fält och flankeras av två på kortsidan ställda rektanglar med dekorativa ekkvistar och ollon.

De tre kvadratiska fälten i hög relief under inskriften visa i mitten Kristussymbolen IHS, omgiven av törnekronan, och å ömse sidor Mogens Jensens och Anne Pedersdatters vapensköldar. Dessa reliefer äro utförda med en konstnärlig frihet och en säkerhet i mejselföringen, som endast en mästare är mäktig. Då stenen saknar signatur, blir väl dess gåta aldrig löst, utan kommer att inbjuda till ständigt nya gissningar.

Det stora namnet bland det dåtida Skånes bildhuggare hade varit Adam van Düren, som under lång tid hade sin verksamhet förlagd till Lund. Även Malmö synes ha legat inom hans arbetsfält. Sålunda förmodar professor Otto Rydbeck, att han medverkat vid ombyggandet av Malmöhus 1529,[57] och även Kronomagasinet, detta Glimmingehus i miniatyr, har måhända haft honom som upphovsman.[58] Inskriftstavlan över ingången till Glimmingehus, hans främsta verk, har i kompositionen samma uppställning som vår reliefsten, tre kvadrater under ett rektangulärt textfält, men redan avståndet i tiden gör ett samband icke troligt. Det självsvåldiga sätt, på vilket fälten utfyllts, de fritt hängande pelarna med sin släktskap med kryptorna i Lund och Dalby, nyckfullheten i format, allt detta passar visserligen rätt väl samman med Adam van Dürens stil, men utformandet är präglat av en elegans, som föga påminner om dennes robusta manér.

Då skulle man snarare varit böjd att sätta kungens byggmästare Morten Bussert, som även var bildhuggare, i sam-

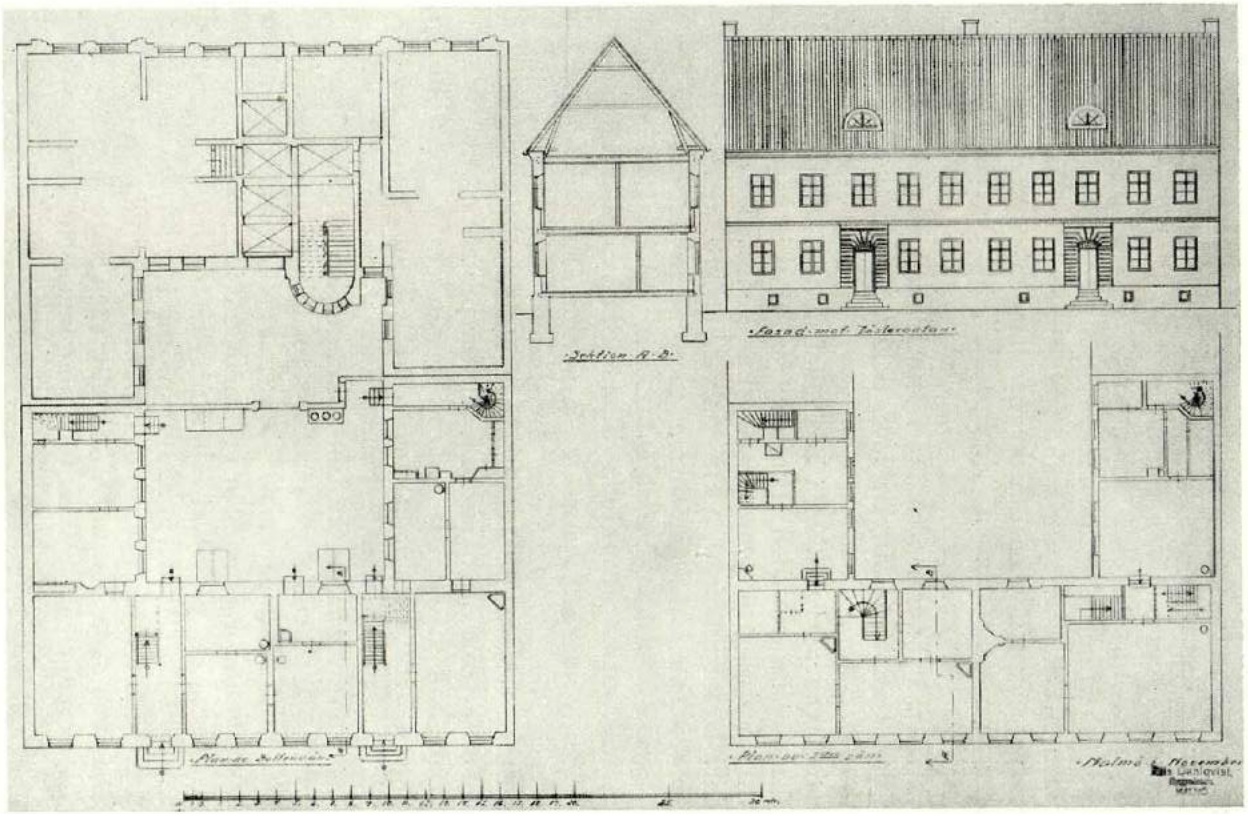

Plan över gården vid Västergatan. Även gårdsflyglarna äro av intresse. Den västra är en korsvirkeslänga, ursprungligen i två våningar, men påbyggd. I båda längornas bottenvåningar döljas måhända murar samtidiga med huvudlängan. Uppmätning 1941 av ing. Joh. Berggren.

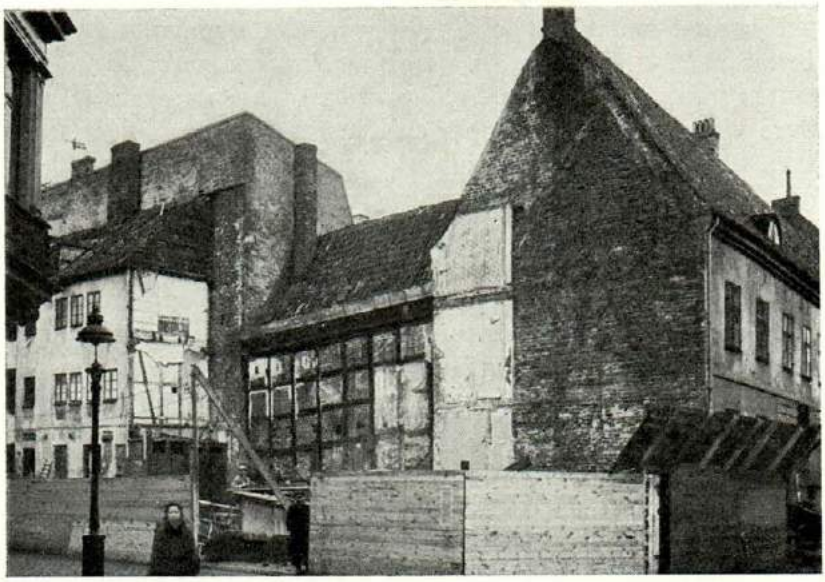

Västra gaveln blottades vid rivning av grannhuset. Dess yta brytes endast av en vindsglugg och ett rullband. Observera västra gårdslängans högstolpar. Otto Ohm foto.

band med stenen, om inte inskriftens dialekt enligt docenten Brugges utredning gjort ett sådant antagande osannolikt.

*

För oss, som leva i höghusens tidevarv, förefaller det rosenvingeska huset inte på något sätt anmärkningsvärt stort. När det för mer än 400 år sedan byggdes, hade det knappast sin like i staden. Till och med så betydande byggnadsverk som Jörgen Kocks och Jacob Nickelsens (Tunnelns) gavelhus, ja själva kronomagasinet, voro av anspråkslösare mått.

Byggnaden är en tvåvåningslänga av 26 meters längd, 9 meters bredd och 9 meters höjd till takfoten samt 15 meter till takåsen. Den har ursprungligen åtminstone till större delen varit fristående även åt norr, där nu två gårdsflyglar äro sammanbyggda med densamma. Väster om huset gick i början av 1500-talet en trång gränd ner till Toldbostredet vid stadsmuren.[59] Även gaveln åt detta håll har sålunda en gång stått fritt.

Byggnadsmaterialet är tegelsten av det senmedeltida stora formatet 27 × 14 × 9 cm, som lagts i munkförband. Överst avslutas murkrönet av en bred profilerad kritstensfris. Under övre våningens fönster löper en kritstenslist över byggnadens hela längd. Denna list hade vid husets överputsning avhuggits in till murlivet, men genom en märklig tillfällighet har ett litet fragment kunnat lämna besked om listens ursprungliga utseende. Vid fasadförändringen 1815 hade ett block av en halv meters längd använts som fyllning i ett igenmurat fönster. Vid den nu företagna restaureringen hade detta block söndersågats för att ersätta felande delar i listen, men själva profilen hade såsom mindre användbar skonats! En kort kritstenslist, som säkerligen haft samma profil, är anbragt som regnskydd över inskriptionsstenen.

Vad som framför allt faller i ögonen, är den symmetri, som utmärker gatfasaden och som återfinnes även på gårdssidan, av vilken dock vissa partier på grund av nuvarande bebyggelse alltjämt vänta på undersökning. Ett annat utmärkande drag är den slösande frikostigheten med fönsteröppningar. Även storleken på bottenvåningens fönster har förvisso kommit dåtida malmöbor att häpna. Först det några år yngre Malmöhus har väl kunnat bjuda på något liknande.

Byggnadens monumentalverkan höjes av, att fasadens sidopartier böja inåt, så att murytan bildar en svag båge, en arkitektonisk finess, som man tycker sig kunna spåra även i Niels Kuntzes samtida hus vid Östergatan.

Av nuvarande två dörröppningar mot gatan är den västra givetvis ursprunglig — den var också helt bevarad — medan den östra måhända upptagits som dörr först vid gårdens klyvning. Den västra dörröppningens stickbåge består av två ringförband och är nedtill avfasad, liksom dörrposterna. Den östra stickbågen, som även varit avfasad, har senare klumpigt överhuggits. Det övre ringförbandet består här av omväxlande svarta och röda stenar liksom även bågen över den angränsande källarnedgången, ett välgörande avbrott i det enahanda röda.

För antagandet att den östra dörröppningen ursprungligen varit fönster, talar måhända den omständigheten, att ett för-

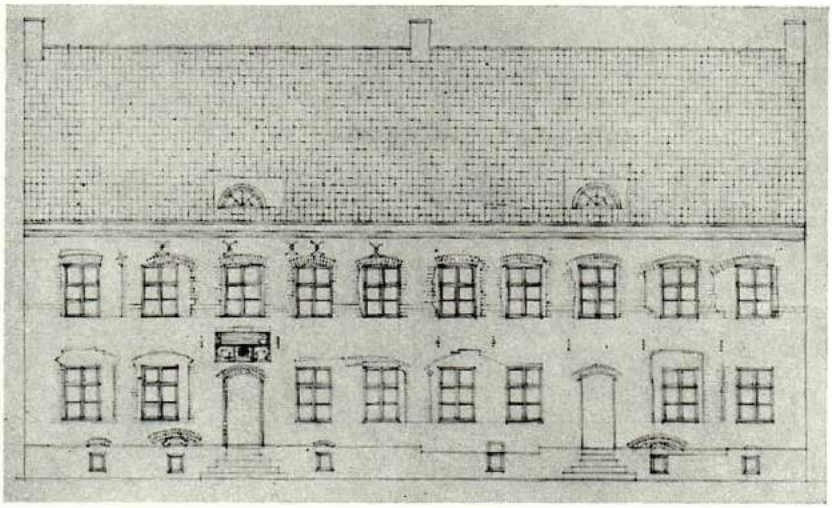

Uppmätning av gatfasaden efter borttagandet av putsen hösten 1950. Högre tekniska läroverket i Malmö.

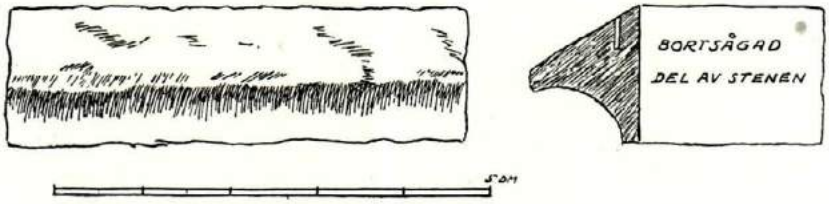

Fragment av kritstenslisten under övre våningens fönster. List med denna profil kallas "droppnäsa" och är av medeltida typ.

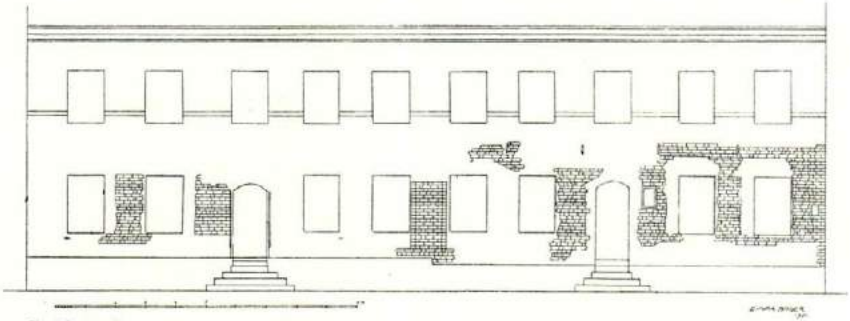

Gatfasaden med uppmätta partier. Särskilt östra delen var illa medfaren och kunde restaureras endast med ledning av noggranna uppmätningar. Uppmätning av förf.

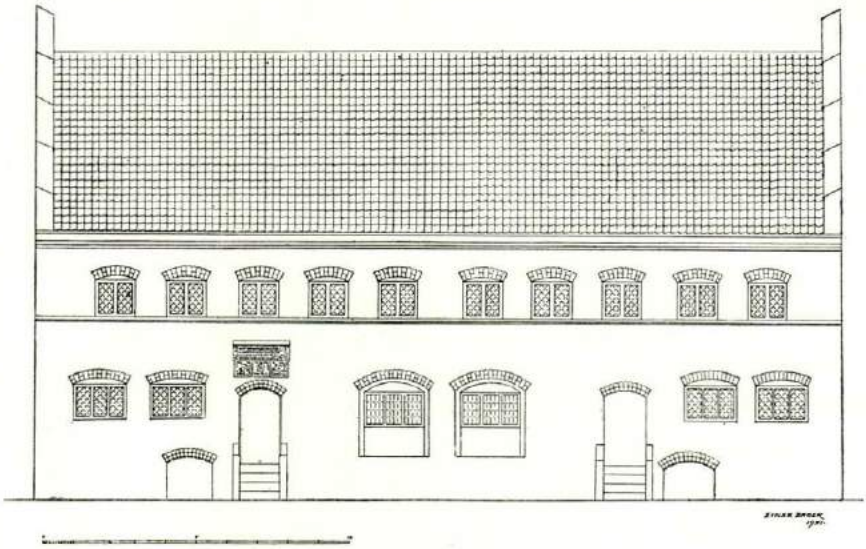

Gatfasaden år 1534. Mittfönstrens bröstningar ha ej säkert kunnat fastställas. Rekonstruktion av förf.

stugufönster efter husets byggande tagits upp i muren strax öster om denna öppning. Detta förstugufönster mätte 77 × 43 cm och hade vid husets överputsning täppts till. Inne i muren hade man dock låtit större delen av karmen sitta kvar. Den är av ek och avslutas inåt med en renässansprofil. En så gott som identisk profil finner man på listerna till predikstolsdörren i S:t Petri kyrka från år 1599. I all anspråkslöshet är denna fönsterkarm av intresse såsom den måhända äldsta i Malmö bevarade.

Bottenvåningen har åt gatan sex stora fönster, sammanförda två och två. Det mellersta paret, av vars stickbågar stora delar äro väl bevarade, mäter i bredd icke mindre än 2½ meter vardera. Smygarna vid den helt bevarade mittpelaren gå med en halv stens insättning ända ned till golvet. Några spår av den ursprungliga fönsteranordningen här ha ej påträffats och det går följaktligen ej att fastställa, om bröstningen här varit murad eller bestått av natursten.

Även bredden på sidoparen fönster, 1½ meter, är anmärk-

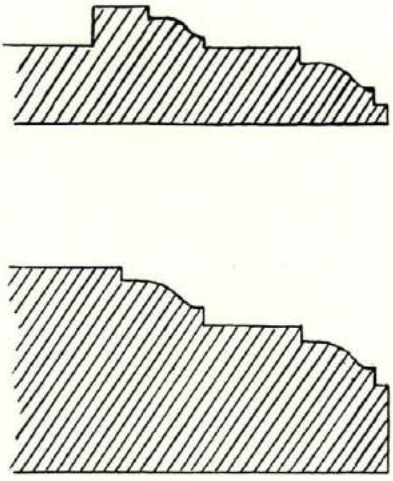

Profil på predikstolsdörren i S:t Petri kyrka (överst) och på fönsterkarmen i rosenvingeska huset. Teckning av förf.

ningsvärt stor. Av det västra parets stickbågar funnos betydliga rester och även en fönstersmyg var här till stor del bevarad. Bekymmersammare var det beträffande det östra paret, som nästan helt utplånats vid ombyggnaden. Av mittpelaren fanns dock så mycket kvar, att den kunde återställas och ett enda bevarat vederlag tydde på, att bågarna här haft samma bredd som det västra parets. Vid restaureringen påträffades så inne i muren fönsterbågarnas inre skift, som helt överensstämde med beräkningen.

Om fönstrens bredd är stor, så är däremot deras höjd anmärkningsvärt liten. I forna tider, då gatbelysningen var obefintlig och ordningen blott i ringa mån kunde upprätthållas av nattvakten, som i samlad trupp upptog kamp med bråkstakarna, var det nödvändigt, att fönstren sutto utom räckhåll och dessutom skyddades av fönsterluckor. Ett indirekt skydd lämnade också gatbodarna, som voro uppbyggda under fönstren.

Av övre våningens samtliga tio fönster åt gatan hade större eller mindre delar bevarats. Vid ombyggnaden 1815 hade samma antal behållits, men för att få önskad höjd hade man sänkt fönstren ned genom kritstenslisten och dessutom för-

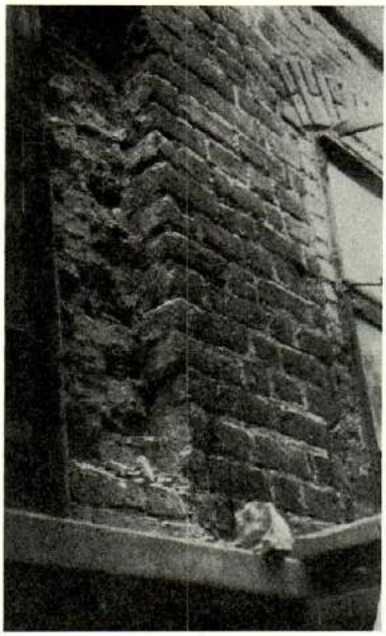

Fönstersmyg i det västligaste fönsterparet. Foto Malmö museum.

skjutit dem åt sidorna, så att de endast undantagsvis till någon del nu sammanfalla med de tidigare befintliga.

Åt gårdssidan har i huvudsak endast mittpartiet kunnat undersökas, då gårdslängorna dölja övriga murytor. Vid reparation av det rum i östra gårdslängans övre våning, som gränsar till gathuset, visade sig emellertid, att på det senares yttermur fanns såväl ett fönster som en dörr, båda igenmurade. Härav framgår, att åtminstone denna övre del av gathuset ursprungligen varit fristående.

I bottenvåningen finnas två stora fönsteröppningar och ej mindre än fyra utgångar, varav de två mellersta nu äro igenmurade. Dessa ha säkerligen anordnats först efter gårdens klyvning.

På övre våningen upptages mittpartiet av ett slags dubbeldörr, som förefaller att vara återstoden av ett burspråk. Murpartiet nedanför var på ett par meters bredd och någon meters höjd fyllt med murbrockor. Här har måhända tidigare funnits ett stöd för ett utbygge.

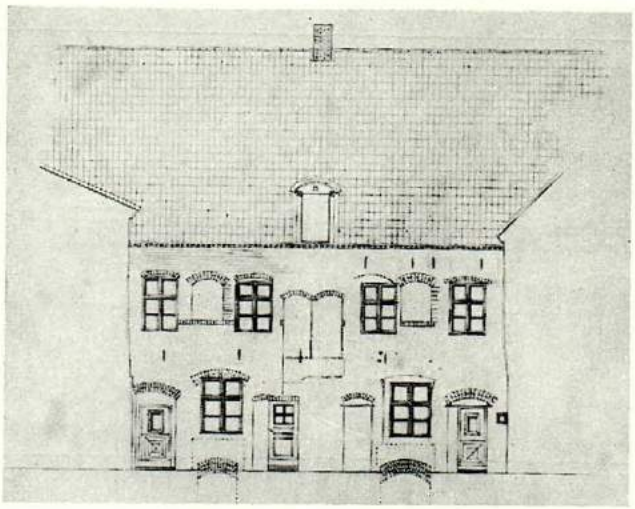

Uppmätning av gårdsfasaden hösten 1950. Högre tekniska läroverket i Malmö.

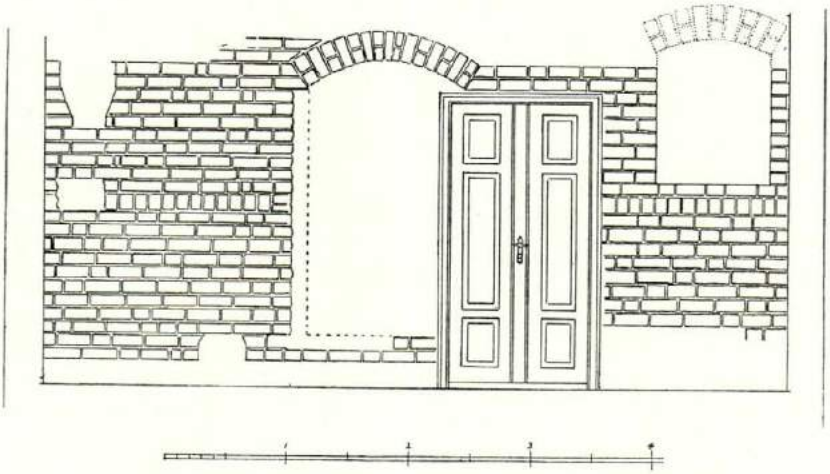

Fönster och dörr på den av östra gårdslängan dolda yttermuren. Uppmätning av förf.

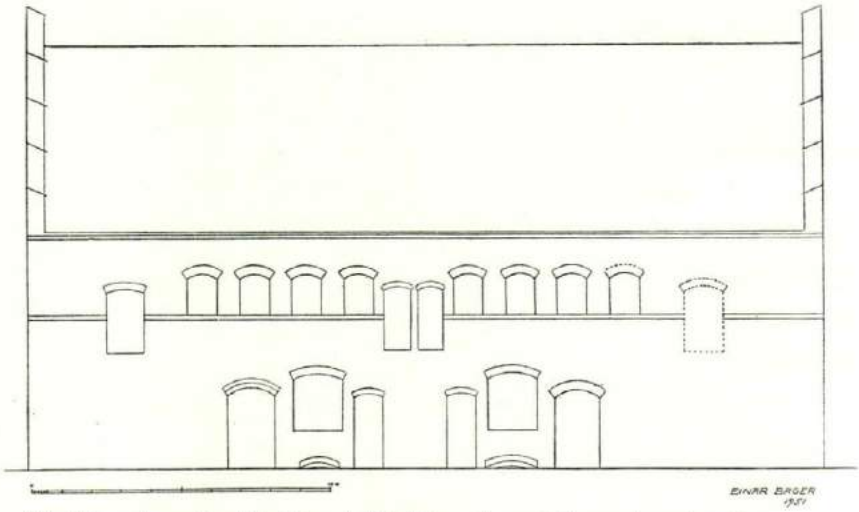

Gårdsfasaden. Partiet längst till höger har ej kunnat undersökas, varför dörren och det angränsande fönstret anbragts enligt symmetriprincipen. Då fasaden överputsades, innan noggrannare undersökning ägt rum, är det oklart, hur mittpartiet i bottenvåningen ursprungligen tett sig. Rekonstruktion av förf.

På grund av de ingrepp, som den ändrade fönsterindelningen medfört, har den ursprungliga anordningen delvis förstörts. Det förefaller emellertid, som om å ömse sidor om "burspråket" funnits fyra tättsittande fönster, av vilka nu två på östra och ett på västra sidan äro helt bevarade, ehuru igenmurade. Längst i öster finns en stor dörr, som bör ha lett ut till en utvändig trappuppgång. Såväl denna dörr som angränsande fönster döljas nu, som ovan nämnts, av den tillstötande gårdsbyggnaden.

Även gårdsfasaden har sålunda en gång varit synnerligen pompös och det stora antalet fönster står i skarp kontrast till senare tiders anordningar, då man så mycket som möjligt sökte inskränka utsikten till en ofta osnygg gårdsplats. Från salsfönstren i det rosenvingeska huset har man haft utsikt över Sundet och härifrån ha köpmännen kunnat följa, hur tungt lastade koggar stävat in mot hamnen.

Under hela byggnaden sträcker sig en källare, vars väggar bestå av stora stenblock med påmurning av tegel. Märkligt nog är denna källare ovälvd och byggnadens inre kon-

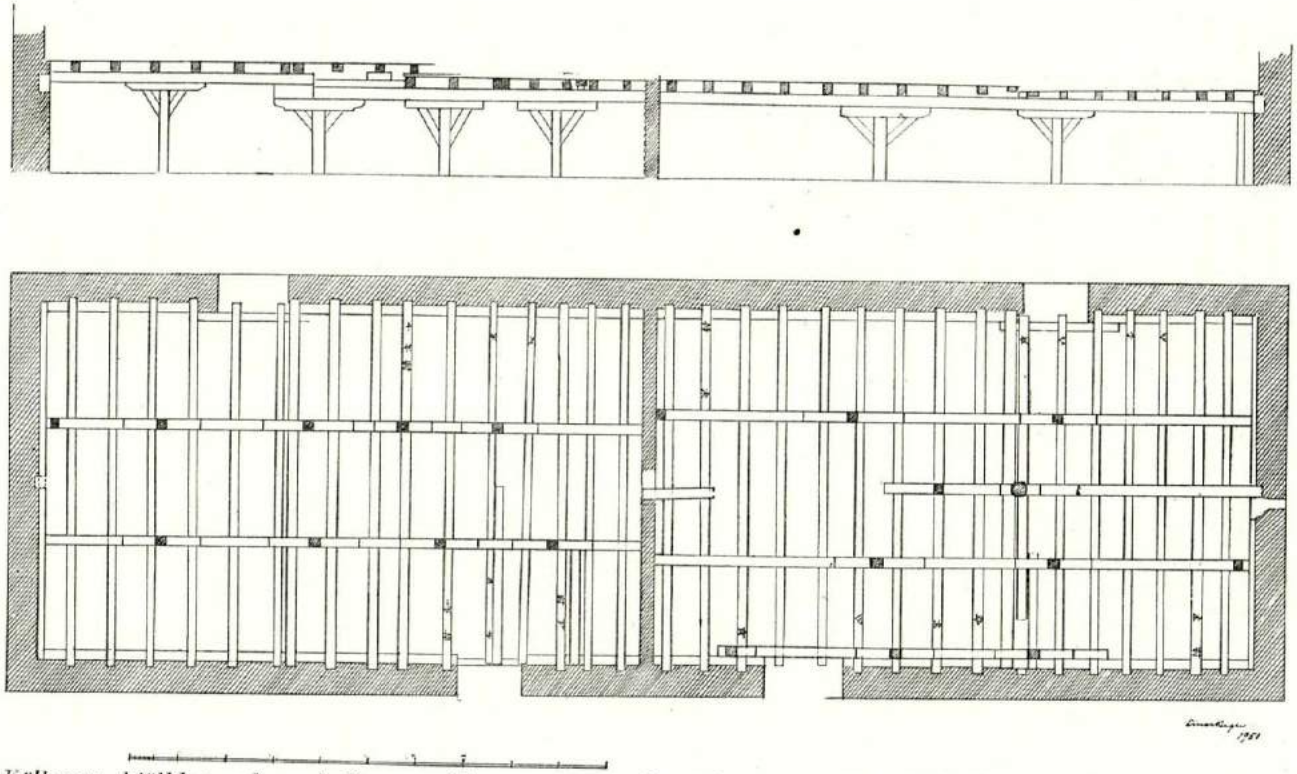

Källarens bjälklag och underliggare. Timmermännens bomärken, som sitta på bjälkarnas sidor, ha markerats på dessas undersidor. Uppmätning av förf.

struktion är överhuvudtaget högst egenartad. Några tvärmurar ha icke från början avdelat källaren. Den mur, som nu skiljer dess båda hälfter, går ej i förband med yttermurarna och har tydligen tillkommit i mitten av 1500-talet, när gården delades. Den är murad i renässansförband och av blott en stens tjocklek. Den har sålunda främst haft en skiljande, ej bärande uppgift.

Till källaren leda fyra nedgångar, två från gatan och två från gården. Deras i skift med insättningar anordnade stickbågar överensstämma helt med källarnedgångarna på Malmöhus.

De grova ekbjälkarna i källartaket vila på en avsats i murlivet och ha på mitten uppburits av en underliggare av väldiga dimensioner, som gått från gavel till gavel. Nischer i gavelmurarna visa fästena för denna underliggare, som vilat på en rad grova, åttakantiga ekpelare, av vilka nu endast en återstår. Man kan knappast tänka sig en bättre illustration till en urgammal egyptisk dikt:

Här är jag, jag, som är huvudbjälken i hela huset,
Från mig utgå de övriga bjälkarna, jag binder dem samman.[60]

Den djärva konstruktionen har dock icke hållit måttet. Någon gång efter gårdens tudelning ha stöden givit efter för en alltför stor belastning och ägarna av de båda hälfterna ha därefter var och en på sitt sätt, nödgats förstärka stöttningen med ännu två underliggare samt ett antal bockar och stämpor.

Av de bomärken, som timmermännen huggit i bjälklaget, framgår, att detta blivit enhetligt uppfört. Delvis samma bomärken påträffas nämligen på bjälkar i byggnadens östra och västra hälfter. Tyvärr innehåller stadsarkivet rika samlingar av äldre dokument endast undantagsvis sigill, tillhörande så enkelt folk som dessa timmermän, och vi få därför nöja oss med det tysta vittnesbörd från tiden för byggnadens tillkomst som dessa bomärken avlägga.

På underbyggnaden i källaren vilar så husets hela inre inredning. Väggarna ha på grund härav endast kunnat vara av lättaste konstruktion, klena tegelmurar med eller utan kors-

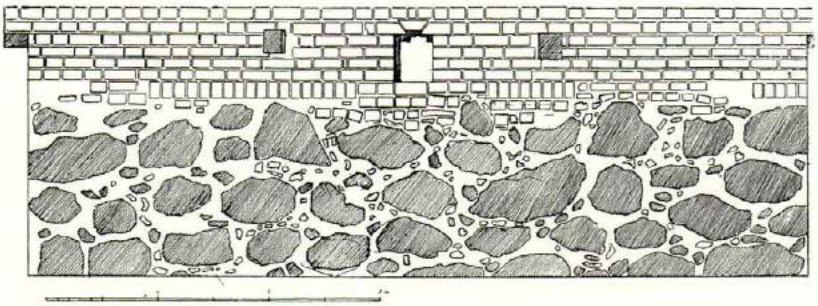

Östra gavelmuren i källaren. Nischen visar den ursprungliga underliggarens fäste. Uppmätning av förf.

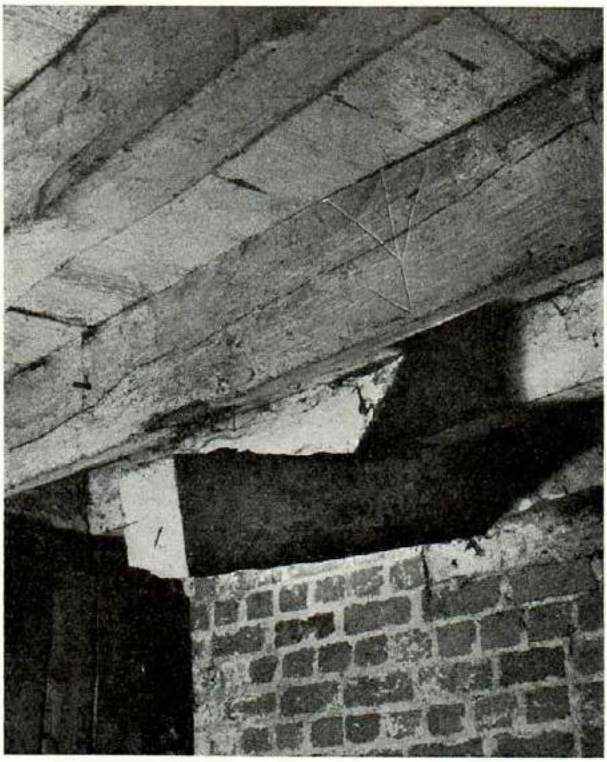

Tvärmuren i källaren med den avsågade delen av den ursprungliga underliggaren, som kastar den stora slagskuggan. Närmast en bjälke med bomärke. B. W. foto.

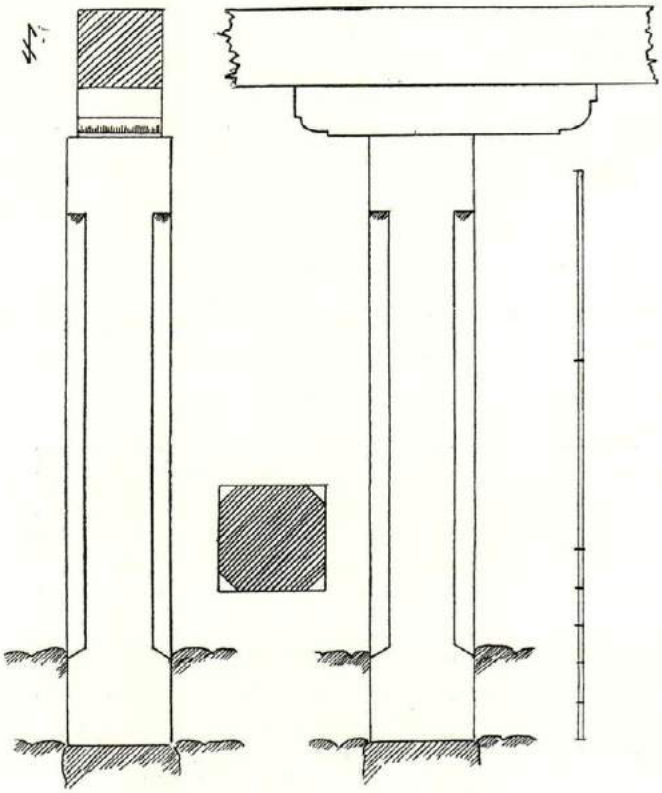

Åttkantig ursprunglig ekpelare i källaren. Nuvarande golvet ligger 1/4 meter över det ursprungliga. Uppmätning av förf.

virke. Det har sålunda varit ganska lätt att vidtaga förändringar i rumsindelningen och då utförligare beskrivningar av byggnaden från äldre tid saknas, är det ej möjligt att med ledning härav draga säkra slutsatser beträffande tidigare rumsindelning. Med stöd av den överskådliga fönsterindelningen kan man emellertid utgå från, att bottenvåningen ursprungligen innehållit tre stora rum, måhända skilda av smala förrum. Det stora mittrummet klövs vid gårdens delning och vardera hälften uppdelades i en liten stuga åt gatan och en kammare åt gården. Övre våningen har upptagits av en väldig sal och möjligen någon kammare.

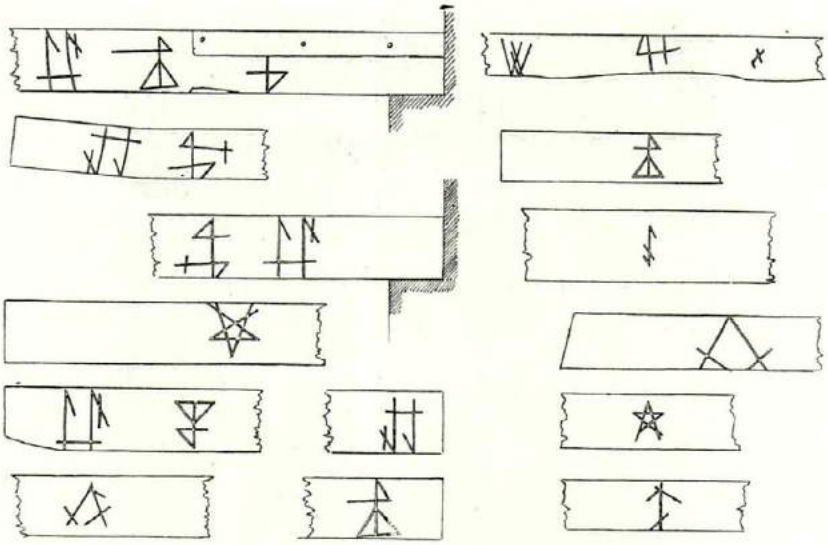

Bomärken i källaren. Teckning av förf.

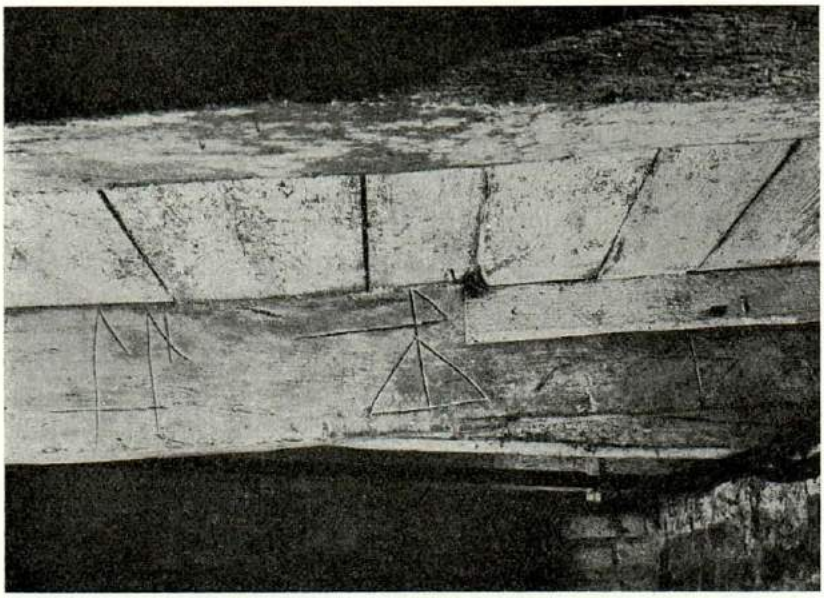

Tre bomärken i källaren. B. W. foto.

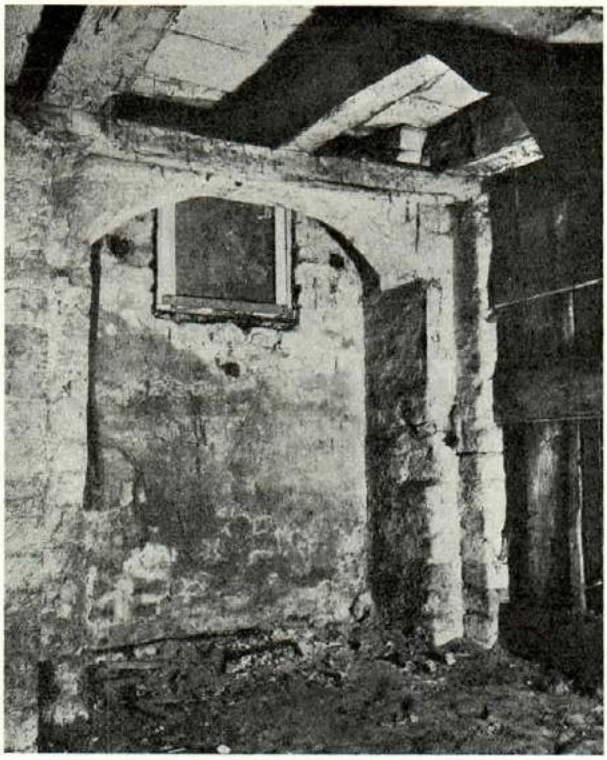

Källarens västra nedgång inifrån. B. W. foto.

Från den tidigare golvbeläggningen har påträffats små, kvadratiska golvplattor, däribland brunglaserade s. k. astrak.

Byggnadens tudelning under långa perioder har efterlämnat särskilt iögonfallande — och vilseledande — spår på vinden, som visar en avsevärd nivåskillnad å ömse sidor om skiljemuren i husets mitt.[61] Medan den västra hälften alltjämt har en ursprunglig störtrumsmur, döljes denna i den östra hälften av det förhöjda vindsgolvet. Sparrarnas enhetliga fästningsanordning, som delvis döljes av denna förhöjning, visar dock på en samtidig tillkomst för hela takstolen. Liksom i källaren vittna även här timmermännens bomärken liksom även den löpande numreringen på såväl sparrar som

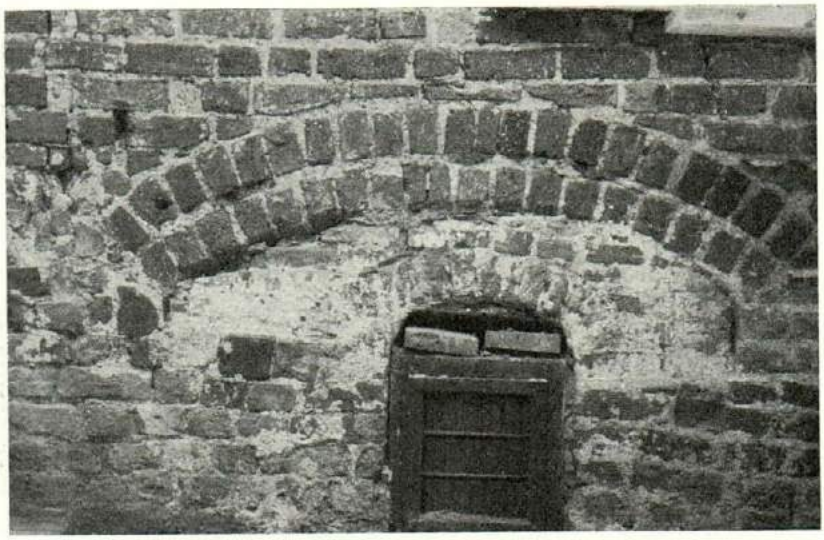

Östra källarnergången från gatan. Foto Malmö museum.

knektar om, att hela denna konstruktion utförts på en gång.

Sparrarna äro av ek och vila på en dubbel lejd på murkrönet. En egenartad invändig knektanordning motverkar sparrarnas tryck utåt. En rad på yttermuren synliga, senare anbragta ankarjärn, som förstärka bjälklaget, visa dock, att den ursprungliga konstruktionen sviktat.

Sparrarnas och knektarnas numrering företer ett par egendomligheter utan motstycke här på orten. Till och med siffran 14 är det en vanlig streckbeteckning med V och X för 5 och 10. För siffran 15 har man så ett särskilt Z-liknande tecken, som sedan ökas med streck t. o. m. 20, som således tecknas ZIIIII. För siffran 21 tillkommer ett nytt semaforliknande tecken, som sedan ökas med streck, så att t. ex. 23 tecknas ÌII.

*

Husets inre har på grund av nuvarande användning ännu icke kunnat undersökas. Den centervallska empire-inredningen är till stora delar orörd och förtjänar att bevaras. Vid den

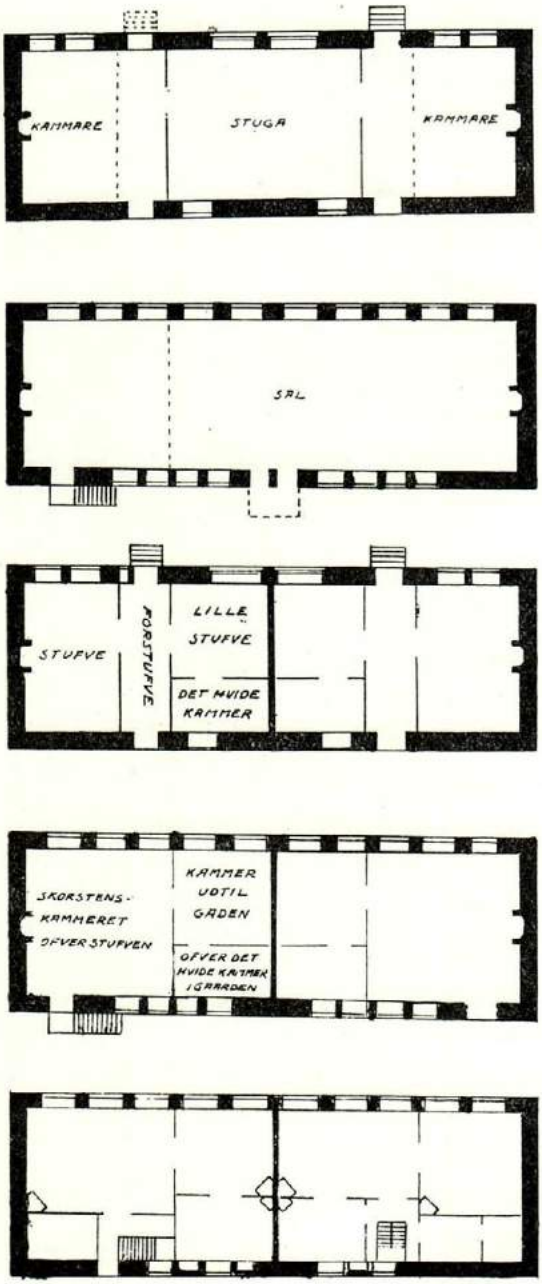

Rumsindelningen under skilda tider. Överst ursprunglig indelning i botten- och övre våningarna, därunder våningarna efter husets uppdelning på två ägare efter uppgifter i Michel Matzöns bouppteckning 1578, underst övre våningen efter Centervalls ombyggnad 1815, bottenvåningen oförändrad. Rekonstruktion av förf.

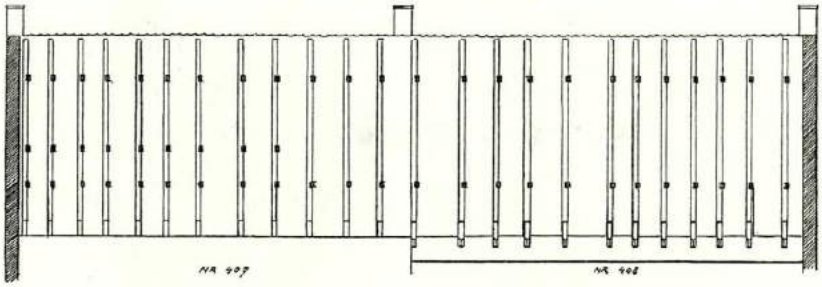

Sparrverket. Nivåskillnaden mellan golven i husets hälfter, som givit upphov till legenden om de två sammanbyggda medeltidshusen, framträder här särskilt tydligt. Uppmätning av förf.

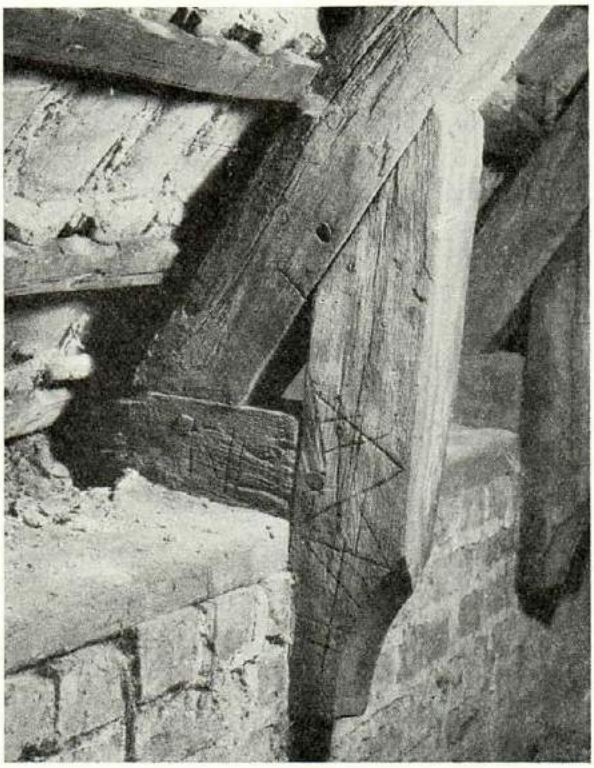

Sparre med sula och knekt. Sparren är den sjuttonde i ordningsförljden, även sula och knekt äro numrerade. Över den senares siffra timmermannens bomärke. B. W. foto.

Niels Kuntzes hus, Östergatan 7, äges nu av Carnegie & Co.

renovering av en del lokaler, som nu förestår, beredes emellertid tillfälle att undersöka, om spår av äldre väggmålning skulle finnas. Särskilt gavelväggarna i övre våningen pläga lämna besked härom. Även om man ej vågar sträcka förväntningarna så långt som till tiden för byggnadens tillkomst, kan man alltid hysa hopp om andra värdefulla rön. Som ett litet exempel kan nämnas, att i ett av de små rummen mot gården påträffades under otaliga lag tapeter oljemålning på väv, troligen från senare hälften av 1700-talet.*

*

Medan Jacob Nickelsens och Jörgen Kocks ståtliga gavelhus i allt väsentligt ännu fortsatte de medeltida traditionerna, hade Hans Michelsens väldiga byggnadsverk — Kronomagasinet — varslat om en ny tid. I det rosenvingeska huset

* Dessa förhoppningar ha redan infriats i en omfattning, man ej vågat drömma om. Sedan manuskriptet avlämnats till tryckning, påträffades på västra gavelväggen i bottenvåningen under flera lager senare målningar praktfulla, ehuru illa skadade kalkmålningar omedelbart på teglet. Från taket är väggen till halva sin höjd täckt av en brokadliknande bonad, under vilken synes vecken av en underbonad, därefter följer ett av kolonner och kolonetter avdelat fält och underst ett odekorerat parti, som väl varit dolt av väggfasta bänkar. För den påbörjade undersökningen, i vilken konservator Malmberg deltager, kommer redogörelse att lämnas i nästa årsskrift.

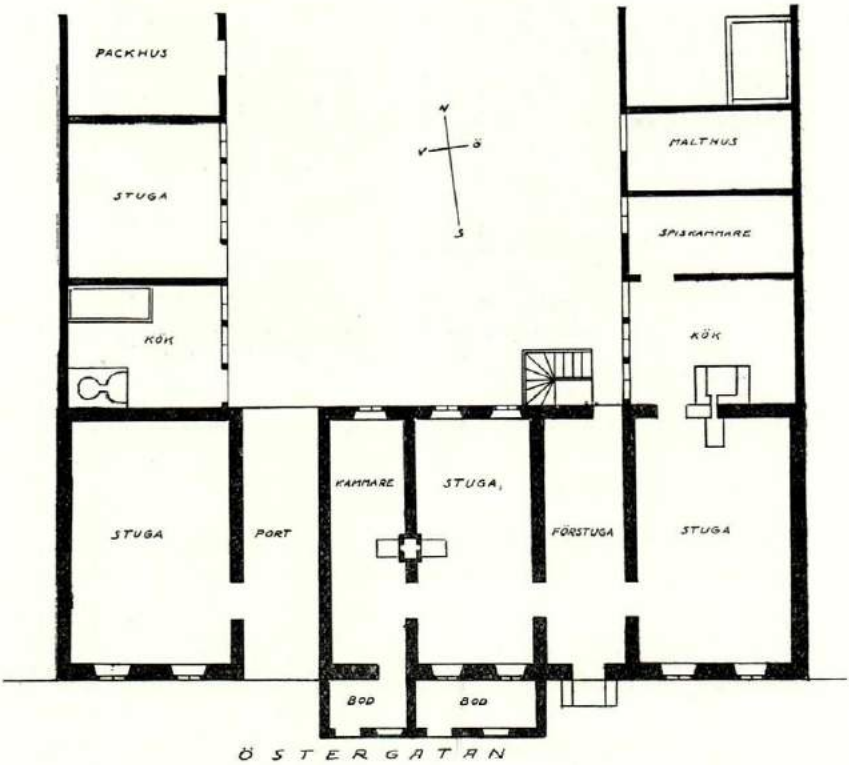

Plan av bottenvåningen i Niels Kuntzes hus efter värderingsinstrument 1709. Rumsindelningen överensstämmer i stort sett med rosenvingeska husets. Rekonstruktion av förf.

möter oss denna i fullt utvecklade former. Trots den av nordliga förhållanden betingade kärvheten i formgivningen är det en renässansbyggnad, som här reser sig, en av de första i Malmö, säkerligen även i Norden.

I Malmö ha vi emellertid alltjämt andra byggnader från ungefär samma tid och av i huvudsak samma utformning, främst Niels Kuntzes ståtliga stenhus vid Östergatan 7, numera ägt av Carnegie & Co. Här äro trappgavlarna bevarade och den utomordentligt vackra, välvda källaren har tillförsäkrat byggnadens inre ett varaktigt bestånd. På grund av brister i det statliga och kommunala byggnadsskyddet

Stenlejon och platta med årtalet 1533, Gleerupska gården, Adelgatan 21. Skånska släkten Wendt.

hotas dock detta vackra monument från Malmö storhetstid av snar undergång.

En annan byggnad från samma tid döljer sig under putsen på gleerupska huset vid Adelgatan. Den har för länge sedan påbyggts med en tredje våning och synes även i övrigt ha undergått hårdhänt behandling. Rester av den forna fasaddekorationen ha inmurats på en gårdslänga, ett stenlejon, som stöder en sköld med en hjort eller liknande emblem, samt en stenplatta med åtalet 1533.

I sitt nuvarande skick undandrager sig denna byggnad en närmare undersökning, men en beskrivning från 1710 ger så mycket bättre besked om, hur den fordom tett sig.[62] Överensstämmelsen med det rosenvingeska huset efter tudelningen är påfallande. Gleerupska huset är endast hälften så långt som detta och man har måhända redan från början här valt den planlösning, som först senare blev aktuell i det rosenvingeska huset. Liksom där är källaren ovälvd med en stor underliggare och rumsindelningen i bottenvåningen visar endast den avvikelsen, att en liten sängkammare avdelats i förstugan. Samma anordning synes i övrigt under Elline Michel Matzöns tid ha funnits i gården nr 407. Av intresse är, att stugans panelbeklädnad dragits fram under fönstren, som sålunda suttit mycket högt liksom i det rosenvingeska huset. På övre våningen har det stora rummet över stugan

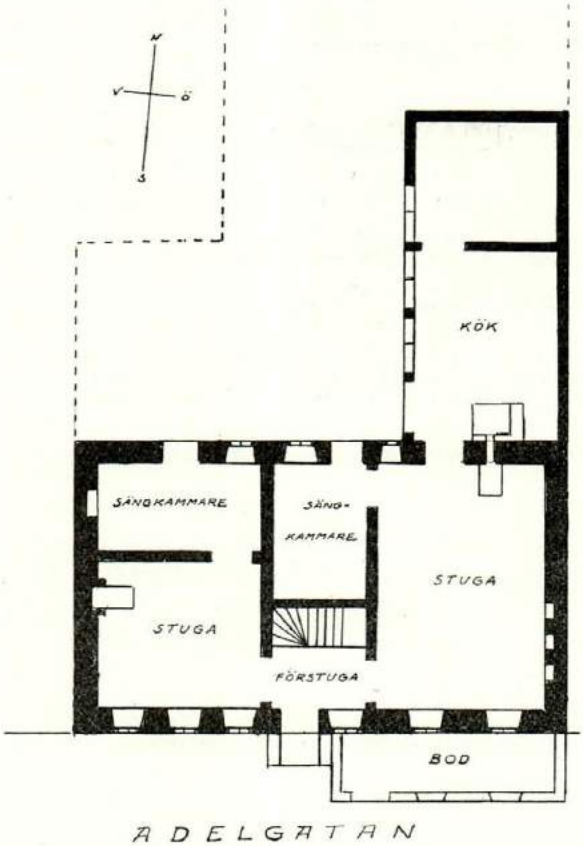

Plan av bottenvåningen i gleerupska huset efter värderingsinstrument 1710. Rumsindelningen densamma som i rosenvingeska huset efter delningen. Rekonstruktion av förf.

avdelats med en brädvägg i två kamrar, i övrigt motsvarar rumsindelningen här bottenvåningens. I båda våningarna hade golven i stor utsträckning kvar sin beläggning med astrak eller bränd sten.

Även Malmöhus, vars ombyggnad började 1537, blott tre år efter färdigställandet av det rosenvingeska huset, har många beröringspunkter med detta. Eljest synes det, som om det inom dåvarande Danmarks gränser knappast skulle finnas bevarade jämförbara, samtida byggnader av borgerlig karaktär.

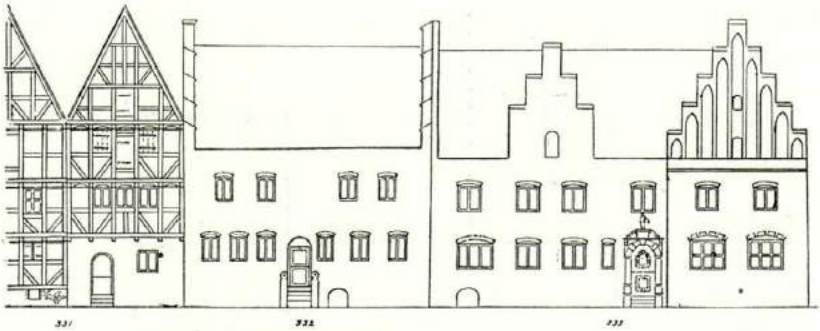

Gatlängorna i kv. 31 Merkurius vid Adelgatan. Till höger Beritta Gurris gård nr 333, nuv. ägare Skånska banken, gavelhuset medeltida, huset till vänster därom uppfört senast 1581, i mitten gleerupska huset nr 332, uppfört 1533, till vänster två hus i gården nr 331, som utgör gleerupska gårdens hörna vid Adel- och Frans Suellsgatorna. Rekonstruktion av förf.

En påfallande överensstämmelse i exteriören företer däremot det gamla, nu rivna rådhuset i Landskrona, som dock uppgives ha blivit ombyggt i detta skick först 1579.[63] Här ha vi samma stora, parvis grupperade fönster i bottenvåningen, samma jämna följd av fönster i övre våningen. Att en av Anne Mogens Jensens söner, Hans Mogensen var en av Landskronas mäktigaste köpmän vid denna tid, är måhända blott en händelse, som ser ut som en tanke.

*

Att Malmö nu berikats med detta förnäma prov på byggnadskonst från stadens storhetstid, beror främst på den förståelse för bevarandet av detta kulturvärde, som familjen Hain visat. Jämte det mycket betydande ekonomiska offer, som ett uppgivande av tidigare nybyggnadsplaner och ett återställande av byggnaden inneburit, har även ett sällsport tillmötesgående visats för att underlätta en systematisk undersökning av huset.

En första fasaduppmätning företogs av elever vid Högre tekniska läroverket i Malmö under ledning av arkitekt Albin Liljenquist, vilken även som byggnadstekniker lett konserveringsarbetet. Detta har utförts av byggmästaren Nils Dahlquist med ingenjören Joh. Berggren som arbetsledare. Av

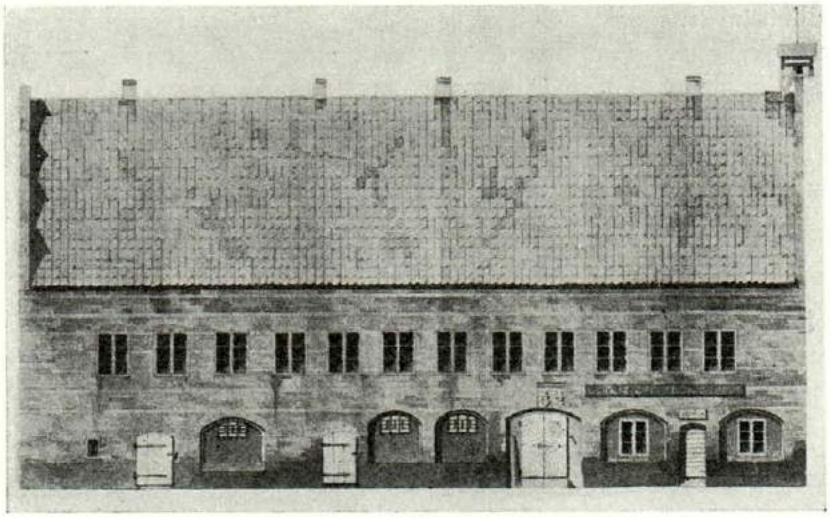

Gamla rådhuset i Landskrona. Uppmätning. Tillhör f. borgmästaren Aug. Munch av Rosenschöld.

stort värde har det varit, att arbetet kunnat anförtros åt skickliga yrkesmän, murarna Herman Hansson och Theodor Lundahl, som på grund av tidigare erfarenhet vid restaureringsarbeten varit särskilt skickade för denna uppgift. Fotografering har under arbetets gång utförts av Malmö museum genom greve Sten Kalling. Den förståelse och det tillmötesgående, som stadsarkitekten Carl-Axel Stoltz ständigt visat, har även verksamt bidragit till, att arbetet kunnat fortgå utan störningar.

Under de månader restaureringsarbetet pågått, har ett mycket allmänt intresse samlats kring den gamla byggnaden. Från många håll har den förhoppningen uttalats, att vår stad skulle hysa flera sådana okända monument från flydda tider. Så är tyvärr knappast fallet, men så mycket angelägnare borde det vara att slå vakt om de värden, vi alltjämt äga. De faxeska och flensburgska husens bestånd har ju, liksom nu det rosenvingeska, på föredömligt sätt genom privat initiativ säkrats. Det synes emellertid alltjämt icke stå klart för flertalet malmöbor, även i ledande ställning, att vi i våra

1500-talsbyggnader äga en skatt, som säkerligen saknar motstycke i Norden. Förgäves söker man i Danmarks gamla städer, Köpenhamn, Helsingör, Aarhus och annorstädes, efter motsvarigheter till dessa tidiga 1500-talshus, Norge saknar överhuvudtaget så åldrig borgerlig stenarkitektur och i Sverige är det icke mycket bättre ställt. Gamla staden i Stockholm går i sina äldsta byggnader endast tillbaka till tiden omkring 1600.

För äldre tiders försyndelser mot värdefulla byggnadsmonument kan okunnighet andragas som ursäkt. Ingen, som gör anspråk på att följa med de kulturella strävandena, kan i våra dagar förebära ett sådant skäl.

Videant consules, ne quid detrimenti capiat res publica.

NOTER

[1] N. H. Sjöborg, Anmärkningar öfver Malmöhus Län samt Malmö Stads Historia och Beskrifning, Lund 1812.
[2] J. O. Friberg, Malmö Stads Historia och Beskrifning, Malmö 1842.
[3] A. Thiset, Danske adelige sigiller, Köpenhamn 1905.
[4] Dahl & Engeltoft, Dansk biografiske Lexikon, Köpenhamn 1920.
[5] Donationshandlingar 1557 12/2: 954.
[6] Bouppteckning 1575 1/5: nr 131.
[7] Kyrkans räkenskaper.
[8] Hospitalets räkenskaper.
[9] Lunds domkapitels arkiv.
[10] Magistratens kopiebok.
[11] Stadens räkenskaper.
[12] Stadsboken 1569 6/8 1579 28/7, Register oc Regenskab paa Raadsens Rettighed 1579.
[13] Magistratens ankommande skrivelser 1571 7/7.
[14] Register oc Regenskab paa Raadsens Rettighed 1585—92.
[15] Bytingets dombok 1597 24/10.
[16] Rådhusrättens dombok 1589 24/2 ff.
[17] „ „ 1588 "skertorsdag".
[18] Bytingets dombok 1624 15/3.
[19] Kyrkans räkenskaper 1634.
[20] Gunnar Carlquist, Lunds stifts herdaminnen 2, Lund 1948.
[21] Inkvarteringslängd 1666, Börnebogen 1665 15/10, Bouppteckning 1684 7/4 nr 1165.
[22] Inkvarteringslängd 1685.
[23] Bouppteckning 1614 4/5 nr 439.
[24] Bytingets dombok 1624 15/3.
[25] Stadens räkenskaper 1643.
[26] „ „ 1649, Inkvarteringslängd 1666.
[27] Inkvarteringslängd 1668.
[28] Mantalslängd 1683.
[29] Magistratens besiktningsinstrument 1692.

[30] Rådhusrättens dombok 1697 23/8 och inneliggande handlingar.
[31] Bouppteckning 1710 22/11 nr 1176.
[32] Rådhusrättens dombok 1733 23/5 inneliggande handlingar.
[33] Inteckningsboken.
[34] Auktionskammarens protokoll 1729 23/10 11/12 1730 23/1 1731 7/4 8/4.
[35] „ „ 1733 16/8.
[36] Rådhusrättens dombok 1749 13/12 inneliggande handlingar.
[37] „ „ 1749 5/6 3/7 14/8.
[38] „ „ 1749 9/9.
[39] „ „ 1756 6/9 4/10 8/11.
[40] „ „ 1759 12/2 9/3 23/4.
[41] „ „ 1761 4/5 1/6 29/6.
[42] Lagfartsprotokoll 1770 14/5 11/6 9/7.
[43] Bouppteckning 1784 6/12 nr 1031.
[44] „ 1804 11/12 nr 1173.
[45] Rådhusrättens dombok 1766 24/5 21/4 26/5.
[46] Lagfartsprotokoll 1807 27/7.
[47] „ s. d.
[48] Bouppteckning 1812 16/9 nr 1681.
[49] Lagfartsprotokoll 1814 17/1.
[50] Köpebrev 1805 6/5, G. & L. Beijers arkiv.
[51] Lagfartsprotokoll 1814 14/2.
[52] „ 1814 7/11.
[53] Rådhusrättens dombok 1814 9/4.
[54] Köpebrev 1856 16/8, G. & L. Beijers arkiv.
[55] „ 1917 16/4, „
[56] Fyndomständigheterna ha redovisats i artiklar i Sydsvenska Dagbladet 1950 13/10 och 5/11.
[57] Otto Rydbeck, Glimmingehus, Stockholm 1952, Två märkliga konstnärer, 1918.
[58] Einar Bager, Gamla gårdar i Malmö: Kronomagasinet, Malmö.
[59] Bytingets dombok 1590 6/7.
[60] R. Mejborg, Gamle danske Hjem, Köpenhamn 1888.
[61] A. U. Isberg j:r har i Malmö stads historia II b framställt påståendet om de båda sammanbyggda medeltida husen, som sedan under 50 år upprepats och vunnit allmän tilltro.
[62] Rådhusrättens dombok 1710 inneliggande handlingar.
[63] Nils Gösta Sandblad, Skånsk senmedeltid och renässans, Lund 1949. Här redovisas för borgerlig arkitektur från dessa tider med rikt bildmaterial, i vilket ingår den här återgivna bilden av Landskrona rådhus, som ställts till mitt förfogande. Nils Gösta Sandblad har som alltid med intresse följt undersökningens resultat och jag tackar honom för givande samtal i hithörande ämnen.

Ett värderingsinstrument till auktionsprotokollet 1729 23/10 utgör beskrivning av gården nr 408 och huset nr 419, ett annat till rådhusrättens dombok 1749 13/12 av gårdarna nr 407, 408 och huset nr 419, båda mycket knapphändiga. I Skånska brandförsäkringsinrättningens brev 1833 9/1 nr 258 beskrives gården efter Centervalls ombyggnad av densamma.

Den Rosenvingeska inskriptionstavlan. B. W. foto.

LÅGTYSKA INSKRIFTER PÅ BORGARHUS I MALMÖ

Av Edvin Brugge.

Einar Bagers återupptäckt av den konstnärligt skulpterade och historiskt intressanta inskriptionstavlan på det Rosenvingeska huset vid Västergatan gav mig anledning att forska efter liknande minnesmärken från den period i Malmö stads historia, som så starkt präglades av det nordtyska inflytandet. Jag fann endast två, något yngre lågtyska inskrifter, inskurna på portöverliggare till nu rivna borgarhus och förvarade på Malmö museum. Just den omständigheten, att Malmö äger så få lämningar från sin storhetstid på 1500-talet, torde motivera en närmare undersökning av inskrifterna, särskilt som de aldrig publicerats förut eller — i fråga om den förstnämnda inskriptionen — lästs felaktigt.

Malmö intog under första hälften av 1500-talet en ledande ställning bland städerna vid Sundets stränder. Till invånarantalet var det Danmarks andra stad, och i dess råd satt kloka och företagsamma borgare, som förstod att hävda stadens anseende som handelsplats och öka dess välstånd. Genom den intima kontakt borgerskapet upprätthöll med Tyskland, fick det på ett tidigt stadium kännedom om den reformatoriska rörelsen, och den målmedvetenhet, varmed de ledande i staden, inte minst dess kraftfulle borgmästare Jörgen Kock, understödde reformationsverket och förde det till seger, stärkte i hög grad borgerskapets ställning på bekostnad av den katolska kyrkan och adeln.[1] Grunden till stadens dominerande handelspolitiska roll hade lagts av de nordtyska köpstäderna i Hansan. Driftiga köpmän och skickliga hantverkare hade slagit sig ned i Ellenbogen alltifrån 1200-talet, och i början av 1500-talet måste det tyska inslaget i befolkningen ha varit rätt betydande. Vid en granskning av den i stadsarkivet förvarade Lyder van Vredens kämnärsräkenskaper 1517—1520 finner man bland namnen på de skattebetalande borgarna jämte de många rent danska på *-sen* ej så få namn med tillfogade yrkesbenämningar av lågtyskt ursprung, såsom *Smedt*, *Remmesnyder*, *Skrædere*, *Muremester*, *Bartsker*, *Möller*, *Bötkere*. Många sådana förtydligande tillnamn gick i arv och fick så karaktären av släktnamn. Och därmed uppkom en rent tysk namntyp, som endast undantagsvis slagit igenom i Danmark och Sverige. Välbekanta för varje Malmöbo är namn som *Kock*, *Smith*, *Schlyter*, *Suell*.[2] Själve reformatorn Claus Mortensen, som var av lågtysk härkomst, bär i urkunderna ofta namnet *Bödger* efter sin styvfar. En annan produktiv tysk släktnamnstyp, välkänd i Danmark och Skåne men ej i övriga Sverige, är hemortsnamn som *Holst*

[1] Gust. Clemensson, Malmö stads historia, Malmö 1914, s. 37 ff.

[2] Eftersom detta namn även av malmöbor ofta uttalas *Suéll*, kan det vara skäl att här påpeka, att det genuina uttalet är *Sul* (med långt *u* och stumt *e*). Så uttalas det nämligen ännu av äldre, infödda malmöbor. Enl. prof. Axel Lindqvist, Gamla Malmö-borgarnamn (Mannen, kvinnan och språket, Sthlm 1945, s. 203 f.), är det samma ord som vårt *syl* och urspr. alltså en yrkesbenämning. Namnet förekommer ännu i Nordtyskland och skrives *Süel*, *Sühl*, *Suel* och *Suhl*. Förbindelsen *ue* kan läsas som långt *u* eller *ü*.

(Holstein), *Sachs* (Sachsen), *Prytz* (Preussen), *Wendt* (wendernas land), gårdsnamn som *Hegardt*, *Krutmeyer* och *Ledebur*, smeknamnsformer som *Hain* (Heinrich), *Frick* (Friedrich) och *Dieden* (Dietrich).[3]

Ett annat exempel på det tyska inflytandet är stadsnamnet *Ellenbogen*, som brukades rätt allmänt under slutet av 1300- och början av 1400-talet. År 1417 bar till och med stadssigillet omskriften *Sigillum der Stad Ellenbogen*.[4]

Malmö var under senare medeltiden och en god bit in på nya tiden helt säkert tvåspråkigt. När Malmö recess den 1 sept. 1524 avslutits vid ett svenskt—danskt kungamöte, kungjordes detta från rådhusets burspråk på danska och tyska för det utanför församlade borgerskapet.[5] Medellågtyskan, den mäktiga Hansans språk, var nog inte bara affärsspråket utan rent av de bildades språk — i Malmö som i många andra danska och svenska städer, där tyskarna dominerade, kanske inte genom den procentuella andelen i befolkningen men genom den starka sociala ställning de intog. De nordiska språken har aldrig varit utsatta för så genomgripande förändringar som just under denna tid. Som bekant upptogs tusentals medellågtyska ord i vårt språk och smälte så fullständigt samman med de inhemska, att de numera inte längre uppfattas som främlingar.

Även de inskrifter, som vi nu skall syssla med, bidrager att levandegöra ett stycke av stadens historia. De bär vittne om den tid, då tysk kultur och tyska seder och bruk vann insteg i staden. Den som vandrat runt i de äldre stadsdelarna i norra Tyskland, har nog ofta lagt märke till det grant målade och rikt skulpterade timret i de gamla korsvirkeshusen och kanske stavat genom en eller annan av de många fromma inskrifter, som pryder bjälkar, stolpar och portöverliggare. Det är förfädernas levnadsvisdom, som i form av ordspråk eller bibelställen, kanske hämtade från Psaltaren, Predikaren, Job eller Syrak, lever kvar i de vackra sniderierna. Inskrifterna ger i all sin korthet ofta även ett stycke byggnadshistoria: de

[3] A. Lindqvist, o. a. a., s. 196 ff.
[4] Leif Ljungberg, Ur djupa källarvalven, Malmö 1950, s. 24 ff.
[5] Clemensson o. a. a. s. 55 f.

nämner det år, då huset uppfördes och kanske namnet på det unga par, som först flyttade in i det. Det var särskilt på 1500-talet, som dessa "Haussprüche" vann en sådan allmän spridning, och bild och tänkespråk prydde snart sagt varje bostadshus, och rådhus, kyrkor och värdshus ståtade med en hel mängd moraliska reflexioner. Oftast återfinner man i dessa "Sprüche" den tanken, att huset står i Herrens hand och att han måtte skydda det. Inskrifterna är särskilt typiska för den tyska renässansstilen under början av 1500-talet. Då fick Malmö sina första korsvirkeshus med skulpterade och i livliga färger målade bjälkändar och konsoler och rikt utsirade portöverliggare med tänkespråk och bomärken. Man kan ännu skönja något av den forna ståten på de fattiga rester, som finns på Malmö museum. Utom de av mig nämnda lågtyska inskrifterna bevaras där tre högtyska från åren 1597, 1655 och 1668 — från slutet av 1500-talet, då Hansans makt brutits, började lågtyskan trängas ut av högtyskan, som nu blev bildningens språk — en dansk från 1668 och en latinsk från år 1650.[6]

Ordspråken, som så länge levat på folkets läppar, samlades av flitiga forskare, och ingen diktart kunde tävla i popularitet med ordspråkssamlingarna, som trycktes, den ena efter den andra, på modersmålet och på latin, och Peder Laales Proverbia, som innehöll ett tusental latinska tänkespråk med motsvarande danska, begagnades allmänt som skolbok i latin vid denna tid och har säkert också varit använd vid latinskolan i Malmö.

För att underlätta läsningen av texterna återger jag dem här med ett par mindre rättelser och tillägg (bl. a. omljud och modern interpunktion), såsom framgår av noterna och fotografierna.

På portöverliggaren till ett hus, som låg vid Ö. Torggatan 4, en rest av Helligesthus-strede, finns följande text jämte ägarens, Jost Holtvigs, och hans hustrus monogram och bomärke:[7]

---

[6] H. E. Larsson, Vägledning genom Malmö museum, Malmö 1908, s. 90 f.

[7] Einar Bager har tytt ägarens monogram. Jost Holtvig dog 1619. Hans gravsten finns bevarad i Petrikyrkans dopkapell.

Porthammaren, Ö. Torggatan 4.

ALE MIN ANFANCK VND ENDE
STEID ALES IN GOTES HENDEN. ANNO 1585.

På det äldsta, numera rivna huset i Völpke, sydöst om Helmstedt, fanns en längre, högtysk inskrift, som kommer vår mycket nära:

wer god vertravt,
hat wol gebavt.
anfang und ende
stehd in Gottes hende.
— — —
Anno domini 1621.[8]

Wander, vars stora Sprichwörter-Lexikon var det grundläggande arbetet för det systematiska studiet av ordspråken på 1800-talet, har upptecknat ordspråket i nästan exakt lika formulering, även det på högtyska:

Anfang und End steht alles in Gottes Händ.[9]

Wander nämner inte källan. Den lågtyska varianten synes mig stilistiskt överlägsen de båda högtyska. Adverbet *al(l)es* betyder 'helt och hållet'. Uttrycket 'stå i Guds hand' förekommer ofta i bibeln.

Den andra inskriften, även den inskuren kring ett bomärke på en porthammare, Stortorget 29, innehåller två ordspråk jämte ägarens namn:

---

[8] P. J. Meier, Die Bau- und Kunstdenkmäler des Herzogthums Braunschweig, I. Wolfenbüttel 1896, s. 185.
[9] K. F. Wander, Deutsches Sprichwörter-Lexikon V, 1880, sp. 761.

Porthammaren, Stortorget 29.

WER GODT *V*ERTRAWET,[10]
DER HAT WOL GEBAWET.
HEBBE GODT VOR OGEN IN ALLEN DINGENN,
SO WERT IDT DI N*Ü*MMER[11] MISGELINGEN. 1581
HANS SV*K*KERBAGER.[12]

Det första ordspråket är nog den vanligaste husinskriften i Tyskland och förekommer alltid i denna koncisa formulering, dock utan det här ovan något missprydande tillägget *der*. Stavningen varierar mycket (jfr ovan!). Wander ger en mängd paralleller från olika håll i Europa;[13] den tidigaste har Agricola upptecknat.[14] I Dictionnaire des Proverbes danois, Kopenhagen 1761, har det följande lydelse: 'Hvo Gud fortroer, han tryggelig boer'. Kaspar Schmucker, en bajrare, som levde i slutet av 1500-talet, skrev 1578 en psalm, som är byggd just över det motivet. I originalet lyder omkvädet 'Wer Gott vertraut, Hat wol gebaut'.[15] Denna psalm är intagen i vår psalmbok som nr 313, och i P. Brasks 1682 gjorda översättning heter det: "Den på Gud tror, Han trygger bor".

Själva grundtanken torde vara hämtad från Psaltaren 127: 1: "Om Herren icke bygger huset, så arbeta de fåfängt, som bygga därpå".

Andra hälften av inskriften var förmodligen också ett den tiden gängse ordspråk. Det finns en version hos H. J.

[10] Inskr. *W*.
[11] Inskr. *V*.
[12] Inskr. *R*. Yrkesbenämningen *Sukkerbagere* är belagd tidigast 1622 hos Otto Kalkar, Ordbog til Det äldre danske Sprog (1300—1700), IV, Kbhvn 1902—1907.
[13] Wander, o. a. a. II, 1870, sp. 90—91.
[14] Joh. Agricola, Drey hundert Gemeyner Sprichwörter etc., Eisleben 1529, nr 745.
[15] Lüneburgisches Gesangbuch 1637. Se Joh. Wilh. Beckman, Den nya svenska psalmboken, Sthlm 1845, s. 580 ff.

Inskriften på det Rosenvingeska huset. Teckning av Einar Bager.

Schmitz, Sitten und Sagen, Lieder, Sprichwörter etc., Trier 1856, s. 167, 2,[16] som rätt nära ansluter sig till vår text:

Halt Gott vor Augen und sein Wort,
dann geht es dir wohl hier und dort.

Tanken är ursprungligen hämtad från bibeln, t. ex. Psaltaren 16: 8: "Jag har haft Herren för mina ögon alltid; ja, han är på min högra sida, jag skall icke vackla". Jfr även Psalt. 10: 4, 54: 5, 86: 14.

Så är vi framme vid den tredje och längsta inskriften. Einar Bager har gett en ingående beskrivning av den Rosenvingeska stenen och berättat om dess plötsliga försvinnande i och med den Centervallska restaureringen. Det kan tilläggas, att i arkivet finns en anteckning, gjord på 1860-talet av Malmöforskaren A. U. Isberg S:r.[17] Denne citerar Sjöborgs uppgifter om inskriptionstavlan och fortsätter: "Sjöborg skref detta 1812. Sedan dess har stenen med inskriptionen blifvit borttagen. När?" Stenen återfanns vid restaureringen i oktober förra året. Den hade suttit dold under putslagret i 135 år, och den ömtåliga kritstenen tycks ej ha skadats vid bortknackningen av putsen.

[16] Cit. efter Wander, o. a. a. V, 1880, sp. 1370.
[17] Den s. k. Isbergska samlingen, B. 5, s. 513. Stadsarkiv. L. Ljungberg har gjort mig uppmärksam på denna källa.

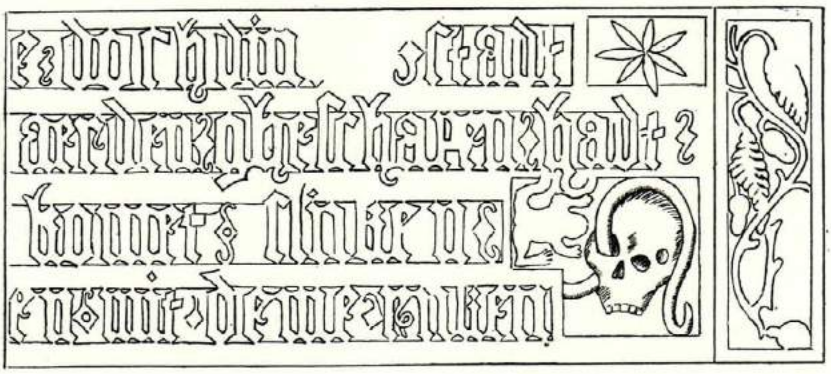

Texten har följande lydelse:

Ach Minsche, andenche doch din*en* stadt,
Wo dy godt van der aerden gheschapen had*t*,
*U*nde[18] wo de *d*odt komet sliiken,
Nemet wech den armen mit deme riiken.
Anno d*omi*ni 1534.[19]

Översättning:

Ack, mänska, betänk då din lott,
Hur Gud dig skapat av stoft,
Och hur döden smyger, tjuven lik,
Rycker bort både fattig och rik.

Ett till formen motsvarande eller ens liknande tänkespråk tycks inte vara bevarat, varken hos Wander eller andra ord-

[18] Inskr. *W*.

[19] Jfr N. H. Sjöborg, Skånes Historia och Beskrifning, 3 del, Lund 1812, s. 113: "Utan på Gården N:o 408 på Westergatan ser man på en sten i upphögdt arbete öfwer ingången följande Holländska rimmade dödsbetraktelser med Munk-styl:

Ach mensche andencke doch an dieser stadt
Wo dy godt van der aerden geschapen hadt,
Unde wo de dodt komet slüken,
Nemet wech den Armen mit deme riicken."

Stadt i första raden har långt *a* och är ett maskulint substantiv med betyd. "status, tillstånd, belägenhet" och får inte förväxlas med det fem. subst. med kort *a*. I pronominet framför har de båda sista bokstäverna vid en tidigare restaurering blivit avslagna och saknades förmodligen redan på Sjöborgs tid, vilket kan förklara hans felläsning.

språkssamlingar[20], och jag förmodar, att vi här har att göra med en mera självständig formulering av den tanken, att vi alla, fattiga som rika, är skapade av jord och hemfallna åt döden. Stenmästaren har här nog inte bara gett form åt ett aktuellt tankemotiv. När änkan efter den år 1528 avlidne borgmästaren Mogens Jensen lämnade det av lübeckarna sönderbrända och härjade Helsingör och flyttade in i sitt nya hem vid Västergatan, hade inskriften för henne en djupare personlig innebörd.

Man kan dock spåra flera reminiscenser från samtida litteratur. Särskilt iögonfallande är vissa ställen i den lübeckska dödsdanstexten.[21] Där heter det om döden:

He kumt sliken recht so ein dêf (vers 144 o. 1662)
He nimt it (nämligen barnet) wech mit der hast (vers 1413)

Bland dödsoffren nämnes ofta *rîke*, *arme*, och ordet *stât* möter man upprepade gånger i betydelsen "tillstånd". Själva mottot till Des Dodes Danz erinrar om början till vår inskrift:

O minsche, denke, wor du bist
Hêr gekomen unde wattu nu bist
Unde wattu schalt werden in korter vrist!

Utgivaren påpekar, att detta härstammar från Contemplationes (meditationes) Bernhardi de interiori homine, cap. III de dignitate anime:

"Attende homo, quid fuisti ante ortum, et quid es ab ortu usque ad occasum, atque quid eris post hanc vitam."[22]

I en handskrift från 1494 förekommer ett samtal mellan livet och döden, där vissa ställen tycks gå tillbaka till gängse dödsdanstexter, t. ex.:

---

[20] Här vill jag tacka Dr. Annemarie Hübner, som haft vänligheten att granska samlingarna i Mittelniederdeutsches Wörterbuch-Archiv, Hamburg, och ge mig värdefulla litteraturhänvisningar.

[21] Des Dodes Danz. Nach den Lübecker Drucken von 1489 und 1496. Hrsg. von Hermann Baethcke. Stuttgarter Literar. Verein CXXVII, Tübingen 1876.

[22] Des Dodes Danz, o. a. a., s. 90 f.

De dod sendet ju neynnen breff,
Men he kummet slikende alse eyn deff.[23]

I en version av Rimbökelin[24] från mitten av 1500-talet träffar man på följande vers (1596):

O Minsche, gedencke dat du most sterven,

och en liknande maning möter vi i en högtysk Malmö-inskrift från 1597:

O MENSCH BEDENCK DEIN GROSE NOT
HEVT BISTV GESVNT VND MORGEN DODT

— — —

Samtidens andliga liv präglades av sådana dödsbetraktelser. I Svedbergs psalmbok finns en år 1564 av en svensk författad psalm, där det i tredje strofen bl. a. heter:

Then samma wägh wij moste gåå/
smaka Dödhen hardha/
Hoo är fattigh/ hoo är rijck:
wij äre fasth huar annan lijck/
Hwi tencker man ey ther wppå:
mith i Dödhen wij här stå.[25]

Själva grundtemat finner vi i 1 Mose 3: 19: "Ty du är stoft, och till stoft skall du åter varda". Jfr de många varianter av detta bibelställe, som Wander anför från ordspråkssamlingar.[26] Även i Psaltaren 39: 5 möter vi temat: "Herre, lär mig betänka att jag måste få en ände och vad som är mina dagars mått, så att jag förstår huru förgänglig jag är."

Reformatorerna underströk starkt bibelordets betydelse inte bara för prästerna utan också för folket i gemen, och våra tre inskrifter ger alltså genom sin anknytning till bibeln en viss uppfattning om fromhetslivet vid denna tid.

Såsom framgår av fotografien, hör till den dekorativa inramningen av den tredje inskriften även en dödskalle med en

[23] Mittelniederdeutsche Fastnachtspiele, hrsg. von W. Seelmann, Drucke des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung I, 1885, s. XXXIII och 47.

[24] Niederdeutsches Reimbüchlein, hrsg. von W. Seelmann, Drucke des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung II, 1885.

[25] Se Emil Liedgren, Svensk psalm och andlig visa, Sthlm 1926, s. 168 ff.

[26] Wander, o. a. a. I, sp. 836.

orm och en groda. En slående parallell till denna detalj i ett dödsdansmotiv finns på en gravsten, som ligger strax bakom dopfunten i Petrikyrkans gamla Krämarekapell. Genom vittring har stenens minuskelskrift blivit oläslig, och den nedre delen av gravstenen saknas. Det är tänkbart, att stenen fått ornament och inskription ungefär samtidigt med tavlan på Rosenvingeska huset.

De här återgivna texterna har som minnesmärken mera kulturhistoriskt än språkligt intresse. De är nämligen avfattade i ett språk, som saknar tydliga provinsiella drag, och de ger exempel på det tämligen enhetliga skriftspråk, som mot slutet av medeltiden hade utbildats i norra Tyskland, särskilt under inflytande av språkformen i Lübeck. Att göra en närmare dialektbestämning ställer sig alltid särskilt svårt, när det gäller husinskrifter, vilka oftast karakteriseras av en viss språklig schablon. Jag skulle vilja kalla språkformen i våra texter för nordlågsaxisk, en term, som framhäver den nordligare typen av lågtyskan på bekostnad av västfaliskan och östfaliskan och som närmast överensstämmer med det ovan nämnda skriftspråket.

Två ord i den sista inskriften ger vid första påseendet anledning till en viss tvekan, nämligen *andenche* och *aerden*. Båda är typiskt nederländska former. Lågtyska texter har vanligen den skiljbara formen *denke* — *an*, och *aerden* — om nu förbindelsen *ae* betecknar *a* — finns inte belagd i lågtyskan, där det heter *erden* (med långt *e*). I medelnederländskan övergick *er* till *ar* framför dental, medan i lågtyskan *e* i denna ställning förlängdes.[27] Man kunde sålunda vara böjd att antaga, att vi här har att göra med en nederländsk text. Men å andra sidan är vissa ord och ljudformer i den Rosenvingeska inskriften okända i nederländskan, t. ex. *minsche* med *i*, *wo* i stället för nederl. *hoe*, best. art. *deme* i stället för *dien* (*den*) och framförallt rimmet *sliiken*: *riiken*. Enligt det nederländska lexikonet existerar inte ordet *sliiken*, endast *slikeren*.[28] Rimmet *stadt*: *hadt* är också mera karakteristiskt

[27] I en nordlågsaxisk text från 1100-talet finns detta ord med samma överraskande *a*. Se E. Rooth, Zur Heimat des frühmittelniederd. Glaubens. Stud. Neophil. X, No. 3, s. 131 f. med litter. hänvisn.

[28] E. Verwijs, Middelnederlandsch Woordenboek IV.

för en lågtysk text än för en nederländsk. Just vid denna tid träffar man ofta i litteraturen på den från högtyskan inlånade formen *hat*, som alltid rimmar på långt *a*.[29] — Vad beträffar förekomsten av *andenken* som oskiljbar sammansättning i lågtyskan, visar det sig, att denna form är särskilt vanlig i texter, tryckta i Lübeck mot slutet av 1400-talet.[30] Det rör sig i flera fall om texter, som språkligt stått under inflytande västerifrån,[31] och man kan kanske inte frånkänna *andenken* dess orientering västerut.

Jag är dock mera benägen för att betrakta vårt *andenche* som ett litterärt modeord, som inte säger oss något om författarens härkomst. Vi har redan konstaterat, att inskriften i fråga om innehållet är beroende av lübeckska dödsdanstexter från slutet av 1400-talet, och även rimmet *stadt*: *hadt* verkar påfallande litterärt. Om vi alltså bortser från formen *aerden*, så skulle inskiftens språk kunna rubriceras som litterärt färgad nordlågsaxiska från 1400-talet slut.

Vad nu åter ordet *aerden* beträffar, så skulle man kanske kunna tänka sig, att *ae* återger en annan ljudkvalitet, t. ex. ett långt, öppet *e*. Men jag tvivlar på att den hantverkare, som skar in texten, eller hans uppdragsgivare hade inte bara ett så fint öra för kvaliteten utan också ville återge den så korrekt.

En möjlighet återstår, nämligen att betrakta *ae* som ett "skrivfel". Alldeles orimligt är väl inte detta försök till förklaring av det märkvärdiga tecknet. Vi har i det föregående redan haft tillfälle konstatera, att de båda korta inskrifterna uppvisar sådana fel. Man lade inte så stor vikt vid ordens

[29] I den ovan citerade Rimbökelin förekommer det i rad. 260, 1285, 1502 och 1995.

[30] Enligt Schiller-Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch, Bremen 1871—81, finnes den belagd i Navolginge Jhesu Cristi I, c. 22, III c. 63, Lübeck 1489, i Speygel der dogede, f. 239, Lübeck 1489, i Reynke de Vos, 2201, Lübeck 1498. I Mittelniederdeutsches Wörterbuch-Archiv finnes den ytterligare belagd i Sünte Birgitten openbaringe, Lübeck 1496 och i Narrenschiff, Lübeck 1497. — Vidare förekommer *anedenke* två gånger i en sydvästfalisk psaltaretext från 1300-talet (E. Rooth, Eine westfäl. Psalmenübersetzung, Uppsala 1919, Ps. 60. 2, 79. 2).

[31] T. ex. Reynke de Vos, som är översatt från nederländskan, och Narrenschiff, som åtminstone kommit från samma tryckeri. Det enstaka belägg, som Schiller-Lübben anför från Braunschweigische Chronik I, 160 = Brschw UB I, 88, 7, har kanske inte så mycket att betyda.

stavning. Och känslan för språkriktigheten är överhuvud taget alltid osäkrare i periferien av ett språkområde. Mestadels var det väl också föga skrivkunniga hantverkare, som högg eller skar in dessa tänkespråk. Adam van Düren har gjort sig skyldig till en del sådana fel, när han högg in sina tänkespråk på brunnskaret i domkyrkans krypta. Och i Wolfenbüttel — för att nu nämna ett särskilt överraskande fall — såg jag för ett par år sedan på ett korsvirkeshus vid Löwenstrasse 1 följande inskrift: "Wer Got vertrvch hat wol gebrvch". Vi känner genast igen det välbekanta ordspråket, men nog blir vi lite förvånade över stavningen. Man lade uppenbarligen större vikt vid att rimmet var korrekt.

Den sista inskriften har fått behålla sin förnämliga placering ovanför ingången till det vackra Rosenvingeska huset utmed stadens äldsta huvudstråk, och de många, som dagligen passerar förbi, har tillfälle att kasta en blick på tavlan. Den bär inte bara bud om en gången tid i Malmö stads historia. Dess text riktar också en maning till vår egen tids människor, lika aktuell som för 400 år sedan, då den okände stenmästaren högg in text och bild. Kanske en och annan stannar ett ögonblick nedanför stenen och stavar på den så svårlärda läxan om människolivets förgänglighet.

KRING ETT RÅDMANSVAL I 1680-TALETS MALMÖ

Av Hans Ersgård.

Under de förhandlingar, som föregick fredsslutet i Roskilde, hade man på danskt håll strävat efter att skapa en garanti för danskhetens bevarande i de landskap, som skulle avträdas till Sverige. Dessa strävanden hade också krönts med framgång. I fredstraktaten inrycktes nämligen en bestämmelse, i vilken fastslogs, att stånden i de skånska landskapen skulle "bliva vid deras vanliga rätt, lag och gamla privilegier". För städernas del innebar detta, att de också i fortsättningen skulle styras i enlighet med sina av de danska konungarna utfärdade privilegier. Under förutsättning att de svenska myndigheterna respekterade fredsbestämmelserna, skulle således magistraten i Malmö fortfarande njuta det betydelsefulla privilegiet att själv välja borgmästare och rådmän. Denna s. k. självsuppleringsrätt utgjorde en av grundvalarna för magistratens dominerande inflytande på stadens styrelse.

Frågan var emellertid, om den svenska statsmakten skulle anse det vara förenligt med sina intressen, att ämbetsvalen i Malmö helt överlämnades åt magistratens avgörande. En instruktion, som Karl X Gustav utfärdade under sin vistelse i Malmö i början av mars 1658 och som gällde för den första skånska kommissionen, är av särskilt intresse i detta avseende. Av instruktionen framgår, att konungen redan omedelbart efter Roskildefreden hade för avsikt att försvenska de nyvunna landskapen. Bl. a. visar hans inställning till frågan om städernas styrelse, att han vid denna tidpunkt tog ganska lätt på den nyssnämnda fredsbestämmelsen om de gamla privilegiernas bevarande i Skånelandskapen. I instruktionen förklarade nämligen Karl X Gustav, att det var hans avsikt att tillsätta svenska presidenter eller borgmästare och syndici

i de större skånska städerna.[1] Detta innebar ett tydligt åsidosättande av den fria valrätt, som av ålder tillkommit magistraterna i de forna danska städerna. Ganska snart slog konungen in på en mera moderat linje i försvenskningsfrågan. Men beslutet att tillsätta presidenter och syndici stod fast. Helt naturligt ansåg den svenska statsledningen, att det var särskilt nödvändigt att utöva en effektiv kontroll över Malmö, den främsta staden i Skåne, med hänsyn till dess militära och ekonomiska betydelse. I Malmö tillsattes också såväl president som syndicus. Dessutom inrättades där det förnämare burggreveämbetet, vars innehavare i första hand var en statsmyndighetens representant i staden.

Dessa nya ämbeten har under de första åren efter freden sannolikt ansetts räcka till för att övervaka magistraten och borgerskapet i Malmö. Först då dessa ämbeten indrogs under 1660-talets senare hälft, började den svenska överheten visa ett mera påtagligt intresse för borgmästar- och rådmansvalen i Malmö. Från 1667 till 1680 var således ständigt två av stadens fyra borgmästare svenskar. Rådmansvalen synes inte ha påverkats av försvenskningssträvanden i samma utsträckning. Under ovanämnda tidrymd förordnades femton rådmän i staden, men av dessa var endast två av svensk börd.

Händelserna i Skåne under kriget med Danmark 1675—1679 aktualiserade försvenskningsproblemet. Under 1680-talet kom detta att stå i centrum för den svenska regeringens intresse. I och med att Johan Gyllenstierna tillträdde generalguvernörsposten i Skåne på hösten 1679, påbörjades ett energiskt försvenskningsarbete, som ledde till att svensk lag och kyrkoordning infördes i de forna danska landskapen. Magistraten i Malmö berördes givetvis i hög grad av försvenskningssträvandena. Speciellt gällde detta vid tillsättningen av ett par rådmanstjänster under 1680-talets första år.

I maj 1680 avled rådmannen Anders Larsen efter en trettioårig verksamhet i stadens tjänst. Till den vakanta tjänsten anmälde sig snart två sökande. Den 15 juni infann sig handelsmannen Gert Franckesen på rådstugan och överlämnade

[1] Syndicus hade närmast en sekreterares uppgifter och åtnjöt i de svenska städerna rang före rådmännen.

Gert Franckesens sigill. Sigillet t. v., vars inskription kan översättas med "Den rättrådiga handlen skänker överflöd", syftar på F:s verksamhet som köpman.

Teckning av Einar Bager efter original i Malmö stadsarkiv (bpt 1689 n:r 1225 och mag. innel. handl. 1693 23/10).

en rekommendationsskrivelse, utfärdad av generalguvernören Johan Gyllenstierna, till magistraten. I denna skrivelse uppmanades magistraten att konstituera Franckesen till rådman vid första vakans. Dock skulle Franckesen tills vidare varken ha stämma eller lön, eftersom avsikten var att minska rådmännens antal från åtta till sex. Magistraten förklarade, att den var benägen att understödja Franckesens kandidatur såväl på grund av generalguvernörens förord som sökandens "gode comportement". Efter omröstning beslöt så magistraten enhälligt att antaga Franckesen till rådman. Samtidigt framhöll den, att ingen annan skulle "med deras vilja" få företräde framför honom.

Gert Franckesen uppfyllde väl de krav, som man av ålder brukade ställa på en blivande magistratsmedlems kvalifikationer. Han var en av Malmö stads driftigaste och förmögnaste handelsmän. Från 1667 nämnes han vid flera tillfällen bland de främsta köpmännen i staden. Av en skeppslista från 1680 framgår, att Franckesen var delägare i åtskilliga fartyg, både spanien- och englandsfarare. Om Franckesens förmögenhetsställning upplyser en mantalslängd från år 1681. Enligt denna var han jämte borgmästaren Terning Hansen stadens rikaste borgare. Redan på 1670-talet hade magistraten anförtrott Franckesen uppdraget att förvalta sysslan som hospitalsföreståndare. Genom sin beredvillighet att försträcka staden med pengar i kritiska situationer hade Franckesen

ytterligare stärkt sitt anseende som en för magistraten och staden nyttig person.

Då magistraten den 15 juni så tydligt visade sina sympatier för Gert Franckesen, kände den förmodligen redan till, att det fanns ännu en, som aspirerade på den lediga rådmanstjänsten. En vecka senare uppvaktades magistraten nämligen av en svensk, häradsskrivaren i Oxie och Skytts härad, Börje Larsson, som företedde ett rekommendationsbrev från Johan Gyllenstierna. I detta erinrade generalguvernören om att Börje Larsson redan tidigare på Kungl. Maj:ts rekommendation hade erhållit en försäkran om att bli förordnad till rådman i Malmö vid första vakans. Eftersom Anders Larsen nu hade avlidit, befalldes magistraten att erkänna Börje Larsson som rådman och att låta honom "njuta alla de villkor och rättigheter som detta hans ämbete vidkommer".

Gyllenstiernas rekommendationsskrivelse är daterad den 26 maj. När den lämnades fram till magistraten den 22 juni, var dess utfärdare inte längre i livet. Den 10 juni hade nämligen en hastigt påkommen febersjukdom ändat Johan Gyllenstiernas verksamma liv. Denna händelse blev givetvis av betydelse för utgången av valet. Utan sin kraftfulle gynnares stöd hade Börje Larsson rätt små utsikter att vinna sitt mål. Magistraten synes nämligen ha varit föga angelägen att uppta Börje Larsson i sin krets. Då den gick att ta ställning till frågan, hade den också en trumf på hand. Så sent som i maj hade generalguvernören förordnat, att rådmännens antal skulle nedbringas från åtta till sex. Efter Anders Larsens bortgång, fanns det sju ordinarie rådmän i magistraten. När nu Börje Larsson begärde att i enlighet med rekommendationsbrevets ordalydelse bli förordnad till ordinarie rådman, kunde alltså magistraten på goda grunder avvisa honom, förebärande, att det inte kunde bli tal om att välja någon ny ordinarie rådman, förrän ytterligare två tjänster blivit vakanta.

Det var sannolikt inte bara av formella skäl, som magistraten avvisade Börje Larsson. Den hade också andra anledningar att betrakta honom som en mindre önskvärd kollega. I januari 1680 hade nämligen Börje Larsson hos generalguvernören anfört klagomål över en dom, som magi-

straten avkunnat i en tvist mellan honom och en malmöborgare. Kort därefter figurerade Börje Larsson i ett annat för honom mindre fördelaktigt sammanhang, om vilket domboken berättar följande. Generalguvernören hade erinrat magistraten om att den skulle tillhålla borgerskapet att inte använda korn till ölbrygd utan i stället bevara det till utsäde. Med anledning härav uppkallades en del borgare på rådstugan, där generalguvernörens skrivelse delgavs dem. Borgarna fann sig därvid föranlåtna att beklaga sig över det landsköp, som dagligen förövades. Gert Franckesen anförde som exempel, hurusom häradsskrivaren Börje Larsson hade köpt upp spannmål, som skulle föras till Malmö, och sedan låtit forsla den till Trelleborg. Detta betraktades som ett allvarligt ingrepp i malmöborgarnas näring. Att Börje Larsson till råga på allt låtit föra spannmålen till Trelleborg, var en handling, som måste ha verkat på malmköpmännen som salt i surt öga. Sedan 1600-talets början hade nämligen malmöborgarna fört en energisk men föga framgångsrik kamp mot trelleborgsborna, vilka, trots att de mistat sina stadsrättigheter, likväl fortsatte att konkurrera med spannmålshandlarna i Malmö. Detta intermezzo har väl knappast varit ägnat att stämma magistraten mildare mot Börje Larsson.

I början av augusti uppvaktades magistraten än en gång av Börje Larsson. Denne hade väl under tiden fått kännedom om magistraten beslut att förordna Franckesen till extraordinarie rådman. Han påminde därför om sin supplik och begärde att få njuta företrädet framför Franckesen. Magistraten ställde sig emellertid fortfarande lika avvisande. Kort därefter uppkallades Gert Franckesen på rådstugan för att konstitueras till extraordinarie rådman och avlägga ämbetseden.

Börje Larsson gav emellertid inte upp hoppet om att vinna en plats i malmömagistraten. På våren 1681 gick han till aktion igen. Han hade då fått en mäktig förespråkare i den nye generalguvernören Rutger von Ascheberg. Den 20 april befallde denne magistraten att förordna Börje Larsson till rådman. Denna gång gjorde magistraten inga invändningar. Eftersom en av de ordinarie rådmännen avlidit några måna-

der tidigare, kunde den snabbt verkställa Aschebergs order. Redan den 22 april uppkallades Börje Larsson på rådstugan, där han konstituerades till rådman, dock tillsvidare utan stämma och lön. Aschebergs ingripande till Börje Larssons förmån står otvivelaktigt i samband med det pågående försvenskningsarbetet i Skåne. Under hösten 1680 hade detta intensifierats, och på våren 1681 stod man inför avgörande händelser. I maj samlades representanter för prästerna och städerna till möten i Malmö, där de anhöll om att svensk lag och kyrkoordning måtte införas i Skåne. Mot denna allmänpolitiska bakgrund ter sig Börje Larssons inval i malmömagistraten som en ur generalguvernörens synpunkt angelägen förstärkning av det svenska inslaget i stadens styrelse. Av magistratens ledamöter — fyra borgmästare och sju rådmän — var vid denna tidpunkt endast två infödda svenskar.

Även i fortsättningen kunde Börje Larsson räkna med Aschebergs välvilja. Generalguvernören synes ha uppskattat Larssons duglighet. Sålunda engagerades rådman Larsson som kommissarie vid indelningen av rytteriet i Skåne under åren 1683—1684, och sedermera vid indelningen i Bohuslän. Hans insatser vid detta betydelsefulla arbete blev också belönade.

Förhållandet mellan Börje Larsson och den övriga magistraten synes inte ha varit det allra bästa. På sommaren 1683 drog det ihop sig till en konflikt. Den förre gjorde nämligen anspråk på att få uppbära lön, som han menade sig vara berättigad till enligt Gyllenstiernas rekommendationsbrev. Detta framkallade en indignerad protest från magistraten, som i en längre skrivelse till Ascheberg klagade över Börje Larssons "ofog". Den överlämnade emellertid till generalguvernören att avgöra, huruvida alla åtta rådmännen skulle åtnjuta lön. Magistraten underlät dock inte att påpeka, att om så blev fallet, det skulle komma att stå i strid med Kungl. Maj:ts resolution, enligt vilken det skulle finnas endast sex ordinarie — och således avlönade — rådmän i Malmö. Tyvärr ger källmaterialet i stadsarkivet ingen upplysning om hur saken avlöpte.

Följande år blev emellertid frågan åter aktuell. På Kungl.

Rutger von Ascheberg.
Målning av D. Ehrenstrahl 1680. Svenska porträttarkivet.

Maj:ts befallning fastställdes då rådmännens antal definitivt till sex. I samband med denna reducering har magistraten tydligen haft för avsikt att entlediga Börje Larsson, som var yngst till tjänsteåldern. Med anledning härav infann sig denne på rådstugan en dag i februari, medförande ett brev från Ascheberg. Häri förklarades det vara Kungl. Maj:ts avsikt, att när magistraterna undergick reduktion, man skulle se till, att "de som i lagen verserade och till samma ämbete tjänligste äro, bliva behållne och konserverade". Detta borde

Gert Franckesens gravsten i Malmö S:t Petri kyrka.

B. W. foto.

särskilt iakttagas i de landskap, där den svenska lagen nyligen införts. Det hade kommit till generalguvernörens kännedom, att magistraten i samband med indragningen av rådmansämbetena ämnade entlediga Börje Larsson, därför att han var yngste rådman. Denne var emellertid enligt generalguvernörens mening mycket väl skickad för rådmanstjänsten och hade dessutom blivit förordnad av Kungl. Maj:t. Fördenskull borde magistraten ta under förnyat övervägande, vem den kunde finna lämplig att entlediga.

Källorna lämnar tyvärr mycket knapphändiga upplysningar om hur magistraten själv hade tänkt lösa det kvistiga problemet angående reduceringen av rådmännens antal. Flera frågor kan därför blott gissningsvis besvaras. Var det magistratens mening, att endast Börje Larsson skulle entledigas? Skulle också den andre extra ordinarie rådmannen, Gert Franckesen, lämna sin tjänst? Eller hade magistraten tänkt entlediga någon av de sex ordinarie rådmännen för att därigenom bereda plats åt Gert Franckesen. Det sista alter-

nativet förefaller ha varit det mest sannolika. Magistraten befann sig därför försatt i en brydsam situation genom Aschebergs ingripande. Detta medförde nämligen, att man skulle nödgas utsätta Gert Franckesen, en av stadens främste borgare, för chikanen att bli förbigången av en yngre kollega och därtill en främling. Ställd inför denna obehagliga uppgift föredrog magistraten att tiga och överlämna åt generalguvernören att avgöra, vilka av rådmännen som skulle träda tillbaka. Sedan en av de ordinarie rådmännen, Jost Ledebur — mer eller mindre frivilligt — begärt och erhållit avsked, förordnade Ascheberg, att Börje Larsson skulle vara den sjätte ordinarie rådmannen.

För Gert Franckesen måste generalguvernörens beslut ha känts förödmjukande. Någon tröst var det väl knappast för honom, att han kort därefter av Ascheberg beordrades att uppehålla Börje Larssons tjänst, medan denne vistades på annan ort i statligt uppdrag. Också magistraten och de ledande kretsarna i staden har säkerligen mottagit beslutet om Börje Larssons upphöjelse med blandade känslor. Hävdvunna former och rättigheter hade ju åsidosatts på ett alltför flagrant sätt.

I betraktande av att Ascheberg i övrigt framstår som en anhängare av den moderata linjen i försvenskningspolitiken, förefaller hans myndiga ingripande vid de här skildrade rådmansvalen i Malmö ganska frapperande. Måhända var det i medvetande om att ha gått för hårt fram, som han i mars 1685 anbefallde magistraten i Malmö att installera Gert Franckesen "i sitt förra rum och ställe på rådstugan". Samtidigt bestämdes, att Franckesen skulle åtnjuta rang före Börje Larsson. Lönen, som tillkom den sjätte ordinarie rådmannen, skulle dock alltjämt uppbäras av den senare. Det blev emellertid inte Börje Larsson förunnat att verka i stadens tjänst någon längre tid. Han avled nämligen redan på våren 1686. Först då tillträdde Gert Franckesen helt den rådmanstjänst, som förvägrats honom två år tidigare.

Föreliggande uppsats är byggd på i Malmö stadsarkiv befintligt material. Huvudkällan har varit Rådstuvurättens i Malmö dombok. Av övriga källor må nämnas Inneliggande handlingar till Rådstuvurättens och Magistratens dombok, Magistratens kopiebok samt Magistratens ankomna brev.

CHRISTIAN WESCHE

EN NAPOLEONVETERAN I MALMÖ

Av Claes Hommerberg.

Uvertyr 1812. Det rasslar av bajonetter, det brakar av kanoner, Moskva brinner. Världshistoriens största och präktigaste armé har smultit ihop genom samma taktik som kommit Karl X och Karl XII att inse det fåfängliga i att spränga för långt in i fiendeland. Jämnt 130 år senare, på hösten 1942 gjorde en fjärde västerländsk erövrare samma erfarenhet. "Historien lär oss att vi ingenting lär av historien". Eroican fick aldrig sin från början avsedda adress, lika litet som den bohusländska monumentgraniten.

Christian Wesche hade efter hand lärt sig grundligt hata Napoleon. Han hade deltagit i segerjublet och han hade svultit och frusit med sin högste krigsherre under det snöpliga återtåget. Men när kejsaren den 27 november tagit sig över Berezina vid Borisow och övergivit spillrorna av sin här för att i flygande fart störta hem till Paris — ja då var där inte mycket kvar av Christian Wesches hjältedyrkan.

Men det kan vara på tiden att jag presenterar den man, vars inställning till denna världens stora för snart halvtannat sekel sedan varit föremål för mina betraktelser. Johann Christian Wesche var son till Johann Hennig Wesche zu Hillersee und Warmbüttel och föddes i Braunschweig den 13 februari 1792, det år då Ludvig XVI och Marie Antoinette fördes till Tempeltornet, månaden innan Gustaf III föll för Anckarströms pistol. När han den 9 augusti 1866 skildes hädan i Malmö hade han alltså levat under sex svenska kungars regeringstid.

Christian Wesche hade hunnit med att få en viss veterinärutbildning i Hannover innan han som tjugoåring sopades med av Napoleons stormvind mot Ryssland. För visso var han

Regementsveterinären Christian Wesche, 1792—1866. Daguerrotypi, tillh. förf.

bara en av de sex hundra tusen, men hans intelligens och hans kunskaper gjorde att han ingalunda förblev den ringaste.

Redan i juli 1812 hade Karl Johan haft en lång konferens i Åbo med Alexander I, vilken resulterade i Sveriges deltagande i koalitionen mot Napoleon efter dennes nederlag i Ryssland. Under försommaren 1813 överfördes bl. a. de Mörnerska husarerna till Nordtyskland. Vid "Leipzigs portar" fingo de ej vara med, men en desto större roll spelade de under striderna kring nedre Elbe mot de med Napoleon förbundna danskarna.

Det var i detta sammanhang som Christian Wesche fick ett erbjudande om att tjänstgöra som "hästläkare" vid våra husarer. Några detaljer om hans deltagande i fäktningarna ha ej gått att få fram, men troligt är att han liksom regementets läkare varit aktivt verksam under träffningen vid Bornhöft den 7 december. I det allmänna tumultet hade nämligen översten blivit sårad, och ingen av de sjukvårdskunniga fanns anträffbar.

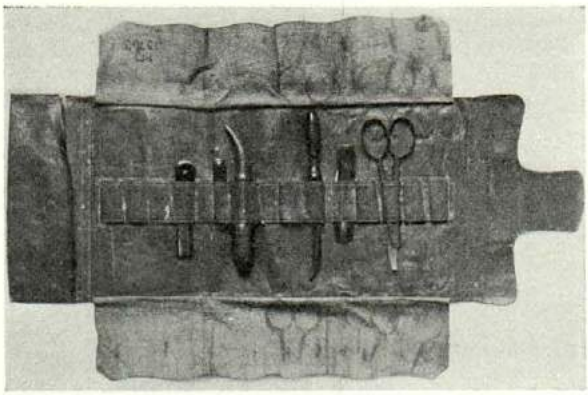

Wesches instrumentfodral. Malmö Museum.

I början på det följande året debarkerade Karl Johan med sina trupper till Sverige, och Christian Wesche följde med. Segraren från Bornhöft, frih. G. A. B. (Bror) Cederström blev från 1816 formellt överste för husarerna; regementsexpeditionen förlades till Malmö, och de hedersstandar som enligt en generalorder skulle utdelas överlämnades under en storartad parad framför residenset den 28 januari.

Följande år for Christian Wesche över till Tyskland igen för att gifta sig med den då 26-åriga Sophie Margarethe Michaelis, som han troligen lärt känna under sin studietid. Från bröllopet i Hannover den 3 september 1817 ha i mitt föräldrahem bevarats ett par c:a 8 cm breda sidenband. Det ena, som är ljusrött, bär utom en del emblem och en lång rörande vers i fint tryck texten "Zum Verbindungstage des Herrn Wesche mit Demoiselle Michaelis, gewidmet von Louise Bolte" och har tydligen överlämnats till brudgummen av en av tärnorna. Det andra bandet är gult. Det innehåller också ett stycke poesi och har överräckts till skön Sophie av en marskalk: "Schlussgesang froher Abende bei unserm würdigen Freunde am Verbindungstage der Demoiselle Michaelis mit Herrn Wesche, gewidmet von E. Biesterfeld".

1831 inköpte han gården n:o 152 vid Grönegatan (nuv. husnummer 4—6), och där levde han lycklig med sin hustru tills

hon gick bort från honom i oktober 1839. Som ett kuriosum kan nämnas, att dessa anteckningar nedskrivas vid Christian Wesches gamla skrivbord, som nu befinner sig i mitt arbetsrum i Falsterbo. En del gamla brev, bl. a. ett av år 1839 till Sophie Wesche från hennes syster Wilhelmina Hofmann född Michaelis i Hannover finns i bevar hos en descendent till den sistnämnda, fru Signe Kropp i Malmö, och den bland alla äldre elever hos Åbergs välbekanta språklärarinnan Louise Hofmann var en sondotter till samma syster Wilhelmina. På Malmö Museum finnas en del av Christian Wesches tillhörigheter, och i dess dräktsamling exponeras en brun klänning, som på 1850-talet burits av hans ogifta dotter Mathilda Wilhelmina.

År 1826 fick Christian Wesche ett nådevedermäle av Karl Johan. Han erhöll nämligen rättighet att få kalla sig — direktör. Utnämningsbrevet lyder in extenso:

— — —

WI CARL JOHAN

med Guds Nåde Sweriges, Norriges, Göthes och Wendes Konung göre wetterligt, att såsom hos *OSS* i underdånighet anmäles Häst Läkaren vid Kron Prinsens Husar Regemente *OSS* Älskelig CHRISTIAN WESCHE, att, i anseende till dess ådagalagde prof af skicklighet och wälförhållande undfå något wedermäle af *WÅR* Kongl Nåd, och *WI* dertill samtycke; Altså wilje *WI* härmed och i kraft af denna *WÅR* öppna Fullmakt nådeligen hafwa förordnat honom CHRISTIAN WESCHE att wara Directör. Det alle som wederbör hafwe sig hörsammeligen att efterrätta. Till yttermera wisso hafwe *WI* detta med Egen Hand underskrifwit och med *WÅRT* Kongl Sigill bekräfta låtit. Stockholms

Slott den 5 juli 1826

CARL JOHAN

L. S.

Ve alltså den, som inte kallade honom direktör! Omsider fick Christian Wesche också mottaga Karl Johansmedaljen, slagen 1854 över hjältarna från befrielsekriget.

År 1862 hade han med ett sigillprytt dokument blivit kallad till ledamot av den nybildade Svenska Veterinärläkareföreningen, och vid Kronprinsarna hade han många vänner. I synnerhet sedan han blev änkling brukade officerarna gärna samlas hos "regementshästläkaren" på kvällarna för att trivas och för att få höra den gamle krutgubben berätta om sina upplevelser. Strapatserna under vinterfälttåget hade satt djupa spår hos hans fysik: han led permanent av en molande huvudvärk, och hans ärftliga anlag för dövhet hade kommit att bryta fram genom en svår förkylning under samma period. Men humöret var där inget fel på, och betecknande var hans svar på en vänlig förfrågan från konungens sida vid ett regementsmöte: Immer lustig, Majestät!

Ett litet plåster för lidandena i Ryssland kom så småningom i form av den s. k. S:t Helenamedaljen, varmed Napoleons veteraner hugnades. Den är ett vackert arbete i ett slags tung brons:

CAMPAGNES DE 1792 A 1815

A SES COMPAGNONS DE GLOIRE SA DERNIERE

PENSEE STE HELENE 5 MAI 1821

På andra sidan ser man kejsarens bild med omskriften NAPOLEON I EMPEREUR.

Att jag talat så mycket om Christian Wesches medaljer beror på att jag tycker det hela är ganska kuriöst: den ena till åminnelse av Napoleons krigsbragder, den andra för hjälpen med att bringa honom på fall. Några år före sin död fick han vasaorden av Karl XV, vilket vid 1800-talets mitt var en ganska stor hedersbevisning.

Christian och Sophie Wesche hade fem barn — en son som blev apotekare och fyra döttrar. En av dessa gifte sig med C. J. Hommerberg, min farfar, och en annan med den originelle rådmannen Wilhelm Tancred Malmros. Denne var bror till Frans Malmros d. ä. i Trelleborg och hade ett synnerligen rörligt intellekt. Han var bl. a. den förste amatörfotografen

T. v. S:t Helenamedaljen. T. h. Karl Johansmedaljen. Tillh. försäkringsdir. Ragnar Hommerberg, Lund.

i Malmö, han gav ut en bok om schack och två små seglingshandböcker, och han tjänstgjorde som auditör vid husarerna. För veterinärmedicinska subtiliteter förmådde svärfadern dock ej öppna hans ögon:

Enligt gamla ordningen skulle krigsrätt hållas när en häst dött och obduktionsprotokollet uppläsas ... "i tjocktarmen funnos åtskilliga foderräfsor ... va? Inte underligt att hästen dog!"

Foderrester stod där.

Christian Wesches ljusa lynne jämte repliken till kungen gjorde att vännerna kallade honom Immer lustig. Min far var sju år när hans morfar gick ur tiden, men han hade ett synnerligen starkt minne av begravningen med alla salutskotten samt i allra högsta grad av den oerhörda sensationen att han — efter tidens sed — fick uppträda i en egen liten hög hatt!

JOHAN HENRIK HÄGGLUND OCH DET KYRKLIGA LIVET I MALMÖ CAROLI FÖRSAMLING 1875-1889.

Av Ludvig Jönsson.

Då den näst äldsta av Malmö stads församlingar, Caroli, numera upphört att finnas till såsom församling, kan en återblick på dess historia vara av intresse. Några av de mest intressanta bladen i denna historia äro de, som kunna förtälja om livet i Caroli under Johan Henrik Hägglunds tid som kyrkoherde där. Det var en tid av brytningar mellan gammalt och nytt, brytningar, som kunna iakttagas i de stora sammanhangen men som få sin särskilda relief i en bestämd församlings liv och en enskild prästs gärning. Avsikten är här icke att ge en biografisk studie utan i stället ett försök att utifrån Hägglunds församlingsgärning, så starkt präglad av en personlighet av ovanliga mått, teckna några tidstypiska drag i en växande storstadsförsamlings historia.

Caroli hade ursprungligen varit stadens tyska församling och alltså icke territoriel, men sedan 1812 var den vanlig svensk territorialförsamling, omfattande stadens östra delar med Prost-, Mäster Nils-, Djäkne- och Studentgatorna såsom gräns mot S:t Petri. I samband med storindustriernas framväxt stego befolkningssiffrorna i Malmö med stor snabbhet, och då Hägglund 1875 tillträdde tjänst i Caroli församling, var denna stiftets folkrikaste med över 21.000 personer. Mellan Caroli och S:t Petri var en markant skillnad i fråga om social struktur, det är icke blott traditionen, som ger vid handen, att S:t Petri i hög grad var societetsförsamlingen, medan Caroli var arbetarnas församling, en genomgång av olika längder bekräftar detta förhållande. Sålunda finner man i t. ex. längden över kyrkotagningar, att mer än hälften

av dem som kyrkotogos 1875, voro hustrur till "arbetskarlar", så gott som samtliga övriga till hantverkare, medan endast fyra tillhörde "högre samhällsklass". Öster- och Norregatorna voro tydligen de förnäma gatorna inom Caroli, vid den förra voro flera av stadens berömda handelshus belägna. Men för övrigt torde ganska stora delar av församlingen ha fått betraktas som slumkvarter.

För den period i Sveriges historia, under vilken Hägglunds tid i Caroli infaller, ha följande kännemärken framhållits: industrialiseringens fortväxt, emigrationen, arbetarfrågan, de religiösa folkrörelserna och den litterära samhällskritiken (Ingvar Andersson). Att några av dessa faktorer på ett synnerligen tydligt sätt kunna iakttagas i en församling av den antydda sociala strukturen, är ganska självklart. Det gäller inte minst de religiösa folkrörelserna. Det är intressant att se, att stadens samtliga fria religiösa bildningar ha växt fram i Caroli; i Petri fanns ingen av "salarna", och en notis i Sydsvenska Dagbladet Snällposten från 1875 kan meddela, att tjugutre personer i Malmö anmält sig till utträde ur svenska kyrkan, av dessa voro två petribor, de övriga tjuguen från Caroli.

År 1866 hade Malmö missionsförening bildats; den var vid denna tid en lågkyrklig sammanslutning, inte på något sätt kyrkofientlig utan närmast med anknytning till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Den hade sitt närmaste ursprung i den bekanta Bagers ynglingaförening, och den blev modersammanslutningen, från vilken de senare friförsamlingarna av missionsförbundstyp ha utgått. Rent separatistiska församlingsbildningar hade emellertid också tillkommit under de första åren av 1870-talet, en baptistförsamling hade bildats och en metodistförsamling, och båda hade sina lokaler inom Caroli. Dessa sammanslutningar förde en ganska blygsam tillvaro de första åren, medan kyrkan ännu höll sina positioner till synes orubbade.

Det hade varit täta byten på kyrkoherdeposten i Caroli, innan Hägglund kom. Nils Nordborg var kyrkoherde 1867—1870 och Carl Möller 1871—1874. Ingen av dessa synes ha satt några djupare spår i stadens kyrkliga liv. En mera

lysande succession kunde S:t Petri församling uppvisa. År 1864 hade doktor Anders Gullander efter fyrtioåtta års tjänst efterträtts av stockholmsprästen, hovpredikanten Johan Axel Olin, vilken kom att inneha kyrkoherdebefattningen i S:t Petri nästan exakt lika länge som Gullander — och alltså under hela Hägglunds malmötid. Olin var den vältalige predikanten. Han var framför allt de högre samhällsklassernas präst, bland societet och borgerskap intog han en högt aktad position — dock kanske mera såsom umgängesmänniska med en dominerande personlighet än såsom präst. Hans gärning präglas av konsilians; inte minst gent emot de framväxande folkrörelserna intog han en relativt välvillig hållning. Detta ger vid handen att förhållandet mellan honom och Hägglund, vilket det eljest är ganska svårt att få någon klar uppfattning om, icke kan ha varit nämnvärt förtroligt, vilket också den följande framställningen ytterligare kommer att understryka. De hade att samarbeta framför allt i skolrådet, där Olin var ordförande och Hägglund vice ordförande, men eljest torde de ganska oberoende av varandra ha följt var och en sin linje och ägnat sig åt var och en sin församling.

Hägglund kom till Malmö från Lund, där han var född, där han tillbragt sina uppväxtår, sin studenttid och sina första sexton prästår. Ett rikt fromhetsarv förde han med sig från Henric Schartaus stad. Den fromhet han mött i sitt hem, tycks helt ha varit präglad av traditionen från Schartau; hans moder hade tillhört kretsen kring denne och hade av honom erhållit enskild själavård. Helt i linje med intrycken från hemmet lågo de, som han senare fått av prosten i S:t Peters kloster H. F. Cedergren, vilken tio år efter Henric Schartaus död upptagit dennes mantel i Lund och blivit ledaren för kretsen av Schartaulärjungar. Hägglund har ofta betecknats såsom Cedergrens lärjunge, och detta ur många synpunkter med all rätt, dock bör man vara aktsam med de slutsatser man drar därav. Hans personliga läggning var en helt annan än Cedergrens, vilken betecknats som "kantig, tvär, stundom rigorös" och dessutom som en stor pessimist. Hägglund hade i stället ett starkt drag av optimism, liksom värmen och generositeten hörde till hans personlighets mera

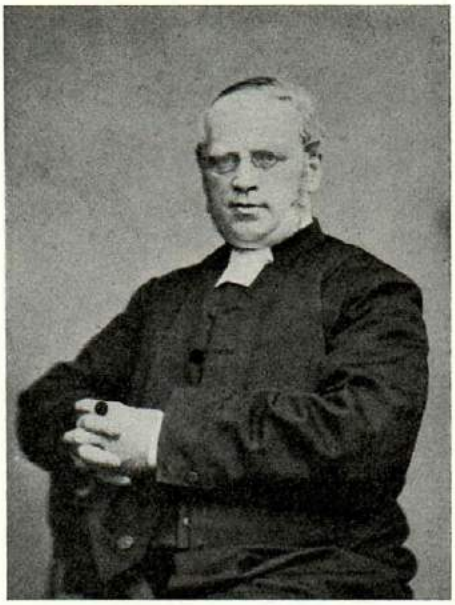

J. H. Hägglund. Foto.

framträdande sidor. Härmed har han förenat anspråkslöshet och ödmjukhet, vilka egenskaper hittills synas ha fått stå otillbörligt i skuggan för en förment stränghet och härsklystnad. I den muntliga tradition, som ännu finnes kvar om honom, är det lätt att iakttaga, huru de som endast ha ett avståndsintryck av honom nästan samstämmigt säga en enda sak: "Han var så sträng", medan de som verkligen kommit honom nära — hans konfirmanders uttalanden äro därvid mycket belysande — alltid först omtala hans personliga värme. Han var också den glada umgängesmänniskan, en gärna sedd gäst — icke blott bland meningsfränder. Det var hjärtegodhet, som tydligen allra starkast präglade Hägglund och som lyste i hans ofta omtalade "strålande ögon". Men därmed förenades en omutlig fasthet i fråga om lärans sanning och kyrkans ordningar, det han såg som villfarelse, stämplades och behandlades också med orubblig konsekvens såsom sådan. Det är här strängheten hör hemma i hans personliga läggning.

Caroli gamla kyrka. Teckning.

Alltsedan Caroli blev territorialförsamling hade den gamla tyska kyrkan som var uppförd på slutet av 1600-talet, varit dess församlingskyrka. Den var ju byggd för en i jämförelse med den växande storstadsförsamlingen mycket liten församlings behov, och dess 550—600 sittplatser motsvarade inte på långt när behovet vid den tid, då Hägglund kom till Caroli. Trängseln i kyrkan, den därmed följande oordningen vid gudstjänsterna och efterhand framkommande förslag till ombyggnad av kyrkan voro bland de mest akuta problemen på gudstjänstlivets område, som Hägglund hade att taga itu med. Ett av de första kyrkostämmoprotokollen av Hägglunds hand i Caroli, omtalar, att tvenne på varandra följande högmässor brukade hållas. Med anledning av att komministratur inrättats 1874 förelåg emellertid skyldighet att hålla otte- och aftonsång samt katekesförhör, men då det icke vore möjligt att utöver en morgon- och en aftongudstjänst hålla två högmässor, ställdes man inför ett problem. Högmässans dubblering ansågs så nödvändig, att kyrkostämman i enlighet med kyrkorådets förslag beslöt att hos Lunds Domkapitel ansöka om att "få utbyta den nu föreskrivna aftonsången mot en

Interiör av Caroli gamla kyrka. Foto.

andra högmässogudstjänst". Denna skulle hållas vid tiden för aftonsång, kl. 4 e. m., medan den första högmässan hölls kl. 10 f. m. Denna anordning synes man dock icke ha hållit fast vid så länge. I Hägglunds ämbetsberättelse vid biskopsvisitation i samband med installationen den 5 maj 1877 förekommer nämligen ingen uppgift därom, men väl om att "aftonsångsgudstjänsterna bevistats av ett färre antal än högmässogudstjänsterna". Från 1880 voro emellertid alla sådana problem lösta. Då stod den nya kyrkan färdig, byggd på samma plats som den gamla "tyskan" men med plats för tre gånger så stor menighet.

Hägglunds tid var otvivelaktigt en storhetstid för denna församling, särskilt en de stora gudstjänsternas tid. Längre fram skall visas, huru denna tid präglas av den kyrkliga sedens upplösning, men detta tycks ännu inte synbarligen ha påverkat gudstjänstdeltagandet. I varje fall kan Hägglund i sina ämbetsberättelser till prästmötena 1876 och 1882 såsom svar på frågan "Synes vördnaden för gudstjänst och nådemedel till- eller avtaga?" svara, att denna vördnad "synes vara i tilltagande hos en ganska talrik kyrkobesökande all-

mänhet, som vid de större eller mindre gudstjänsttillfällena fyller templet" och att den likaledes synes tilltaga, "sedan församlingen i sin nya kyrka fått betydligt större utrymme för kyrkobesökande".

Förhör voro ännu vanliga, men här framträder klart den upplösningstendens av den kyrkliga seden, som präglar denna tid. Vid de söndagliga katekesförhören i kyrkan, vilka även avsågo att fylla kommunionförhörens uppgift, tycks huvudvikten alltmer ha lagts vid prästens föredrag och mindre vid kunskapskontrollen, i varje fall har Hägglund icke räknat med dessa tillfällen för inhämtande av kännedom om församlingsmedlemmarnas kristendomskunskap. De enda tillfällena härför voro husförhören, vilka höllos varje vår, då hela församlingen, uppdelad på dess tre präster, genomgicks. De höllos i pastorsexpeditionens lokal. Även husförhören synas emellertid ha förlorat något av sin karaktär och så gott som helt sin betydelse under Hägglunds tid. De inleddes med att prästen talade över en fritt vald bibeltext, varefter varje person blev särskilt förhörd. Det var relativt få, som besökte husförhören, och de som kommo, voro tydligen de kyrktrogna, enligt Hägglunds eget omdöme "endast sådana, som hava antagligt mått av kristendomskunskap". Det var dessutom ofta samma personer, som kommo vid flera husförhör. Av detta torde man kunna draga den slutsatsen, att husförhörsseden försvunnit hos gemene man och att de förhör, som funnos kvar, huvudsakligen betraktades som uppbyggelsetillfällen, alltmera liknande predikogudstjänster eller bibelförklaringar.

Att Hägglund klart insett, att husförhörens tid var förbi, är alldeles tydligt. Det sista av de förhörstal, som finnas bevarade i tillgängliga åhöraranteckningar, börjar han med att beteckna detta tillfälle såsom "det enkla förhör, som numera är det enda, som kan komma i fråga såsom kvarleva av de gamla brukliga husförhören". Att han sett denna utveckling såsom ytterst ödesdiger för den kristna församlingen, förklarar han också i det sista av de bevarade talen. Det är icke ofta Hägglund i sin förkunnelse kommer in på praktiskt kyrkliga frågor, alla de övriga bevarade förhörstalen röra sig på det uppbyggliga, själavårdande planet. Så är det också

med detta från 1884, vilket är upplagt i anslutning till 2 Tess.-br. 2: 13—14, ända till dess han allra sist berör, "huru viktigt Guds ord är för var och en, ... då det kan föra honom till sanningens kunskap och sedan till sanningens tro." Han uttrycker det så tillspetsat, att sanningens *kunskap* är ett medel till saligheten. Härvid nästan identifierar han katekeskunskapen, förutan vilken "en människa icke rätt kan se in i sin Bibel eller komma till att fatta dess sanningar", med "sanningens kunskap". Detta är det systematiska sammanhang, i vilket han ställer in husförhören, och det sätt, varpå han mäter dessas betydelse. Då slutet på detta tal är så märkligt och så klart ger uttryck åt hur Hägglund såg den kyrkliga sedens upplösning, är det motiverat att citera talets avslutning:

> "... Denna Guds ords kunskap är grundvalen för allt, som hörer till en rätt kristendom. Men i våra dagar draga människor sig undan och vilja icke veta av det, som rörer själens frälsning, och göra de något i den saken, så vilja de råda sig själva. Där är därför icke heller mycket att göra i våra dagar även med avseende på det att årligen giva de äldre en påminnelse om betydelsen af deras katekeslära eller att tillse, att den icke skulle vanvårdas o. förspillas. Det som fordom tillhörde en kyrklig ordning, att var o. en skulle förhöras i sin katekeskunskap o. därvid få en anvisning o. erinran, som borde bliva bidragande till ett rätt tillgodogörande av det, som i katekesen innehålles, det är nu avsigkommet helt inom Christi församling, om man ännu kan kalla den så. Föraktet för allt, som hörer till nådemedlens förvaltande i församlingen, har kommit till en sådan höjd, att här föga eller intet kan göras. Så är det ock med dessa husförhör, att det icke är möjligt att hålla dem uppe, då därför icke kan användas tvång. De kvarstå i lag o. ordning och de hava förr varit en verklighet. Emellertid har jag även med erfarenhet av detta icke velat låta dem alldeles avsigkomma, då det dock äro några få, som komma tillstädes."

Det är tydligt, att man här står inför något av det möte mellan en gammal och en ny tid, som tidigare antytts. Det är anmärkningsvärt, att Hägglund står så helt solidarisk med husförhörsseden, att han inför dess utdöende ifrågasätter församlingens rätt till det kristna namnet. Denna sed hade ju dock kommit till under en tid, som inte minst i undervisningshänseende var mycket olik 1880-talet. Den torde också svårligen ha kunnat inordnas i gemene mans av liberalism och individualism alltmera präglade tänkesätt.

Vad nattvardslivet beträffar framhåller Hägglund redan i början av sin tjänstetid i Caroli, att "en icke ringa del av för-

samlingen icke någonsin begagnar den heliga Nattvardens nådemedel". Skälen härtill, vilka "i allmänhet icke blivit för pastor kända", menar han kunna vara separatism "med anordning av nattvardsgångar på bönesalar eller i enskildte hem" samt "grovt förkastande av nådemedlen".

Uteslutning från nattvarden förekom ännu i viss utsträckning, icke för bristande kunskapers skull men för vissa begångna brott i enlighet med K. F. av 1855, vilken stadgar, att den som gjort sig skyldig till vissa brott — det vanligast förekommande var brott mot sjätte budet — icke skulle admitteras till nattvarden utan att ha undergått enskild skrift. Det är naturligt, att en sådan förordning hade aktualitet i en församling som Caroli, där framför allt otukt men också brott av annat slag blev allt vanligare, och Hägglund tycks ha hållit ganska bestämt på dess tillämpning, i den mån detta varit möjligt.

Denna utestängning från nattvarden har naturligtvis aldrig varit av den omfattning, att den kan komma till synes i den här följande statistiken över nattvardsfrekvensen, utan den tämligen stadigt sjunkande procentsiffran torde få ses utifrån de båda nämnda, av Hägglund själv påpekade huvudfaktorerna, en alltmera utbredd likgiltighet för nådemedlen samt den likaledes alltmera omfattande separatismen.

Statistiken på sid. 89 ger anledning till vissa iakttagelser och reflexioner. Måhända kan man sätta ökningen 1881 i visst samband med den nya kyrkans tillkomst. Mest intressant är kanske den kraftiga men ganska tillfälliga ökningen 1884, vilken torde bero på att S:t Pauli församling utbröts ur Caroli detta år. Såsom givetvis var att vänta, har denna delning i praktiken icke kunnat genomföras genom en kungörelse, utan tydligen ha många hållit fast vid sin församlingsgemenskap i sin gamla kyrka, och först efter ett par år har förhållandet mellan den gamla församlingen och den nya rätat ut sig.

En jämförelse med nattvardsfrekvensen i grannförsamlingen S:t Petri torde kunna vara av värde. Kommunionlängderna kunna upplysa om att den här var något större än i Caroli. Under åren 1880—1885 varierar nattvardsdeltagan-

Statistik över nattvardsdeltagandet.

År	*Nattvardsprocent*[1]
1875	40,4 %
1876	38,9 %
1877	35,6 %
1878	33,7 %
1879	29,5 %
1880	26,6 %
1881	27,4 %
1882	23,6 %
1883	23,4 %
1884	34,5 %
1885	25,8 %
1886	23,5 %
1887	23,6 %
1888	22,5 %
1889	20,4 %

det mellan 32,4 och 26,8 %. Man kan antaga, att den traditionella uppfattningen av den årliga kommunionen såsom ett krav av borgerlig anständighet varit av större betydelse i en församling som S:t Petri. I Caroli torde den under senare tid alltmera markerade klyftan mellan kyrkliga och okyrkliga tidigare ha utbildats än i Petri. "Det var liksom en kärntrupp av människor, som söndagligen besökte kyrkan", säger fröken Elisabeth Frick i en uppteckning i Kyrkohistoriska Arkivet, och samma omdöme torde än mera kunna tillämpas på nattvardsdeltagarna. Att denna kärntrupp minskats efterhand och att det regelbundna nattvardsfirandet för många alltmera ersatts av en årlig engångshandling, visar utvecklingen under 1880-talet. Åren 1880—1882 är kommunikanternas antal tämligen jämnt fördelat på de 35—37 nattvardstillfällena per år. Endast ett fåtal gånger är det under 200 kommunikanter och det är icke ovanligt med 300 och däröver. Från 1882 sjunker det successivt utom på Långfredagen, som alltmera tycks bli

[1] Procentsiffran betecknar förhållandet mellan det årliga antalet kommunikanter och församlingens folkmängd.

årets nattvardsdag. Efter den nya församlingsindelningen 1884 bli siffrorna givetvis betydligt lägre, men Långfredagen har alltjämt c:a dubbelt så många kommunikanter som de "vanliga" nattvardstillfällena under året.

Om den kyrkliga seden för övrigt kan nämnas, att dopseden obruten fanns kvar under hela Hägglunds tid. Det antal odöpta barn, som omnämnes i ämbetsberättelserna, utgör en helt försvinnande procent. Under 1880-talet blir det dock allt vanligare att föräldrar "på grund av baptistiska åsikter" undanhålla sina barn från dopet. Först 1889 förekommer en anteckning om att ett barn undanhållits från dopet på grund av faderns socialistiska åsikter. Dop förrättades endast i undantagsfall i kyrkan, och då endast på begäran.

Två andra kyrkliga handlingar höllo däremot på att försvinna i Caroli under Hägglunds tid, nämligen enskild skrift och kyrkotagning. Enskild skrift krävdes i enlighet med K. F. den 4 maj 1855 för tillträde till nattvarden av dem, som gjort sig skyldiga till vissa uppräknade brott. Den var frivillig men anteckning om förhållandet skulle göras på prästbetyget. Det brott, som begåtts, står jämte vederbörandes namn infört i längden, varför det här kan konstateras, att det så gott som uteslutande gällt brott mot sjätte budet, någon enstaka gång femte budet eller sjunde budet. Det är svårt att avgöra, i vilken utsträckning denna akt ägt rum, då det knappast låter sig göra att fixera hur många, som varit skyldiga att undergå enskild skrift. Antalet förekommande fall är emellertid mycket skiftande, t. ex. under åren 1876—1881 förekommer enskild skrift i 6—37 fall per år, eller i medeltal för denna femårsperiod 27 fall årligen. Då man betänker, att det under dessa fem år föddes i medeltal 129 "oäkta barn" per år, förstår man, att det närmast är i undantagsfall, som enskild skrift förekommit. Efter 1884 sjunka siffrorna betydligt, 1888 är endast 1 fall antecknat, och efter Hägglunds avflyttning från församlingen den 1 maj 1889 förekom samma år 1 fall, men detta var enligt den här använda längden den sista gång enskild skrift i denna mening förekom i Caroli.

Kyrkotagningsseden var allmän i Caroli, då Hägglund kom dit (över 75 %). Kyrkotagning ägde rum så gott som varje

söndag före högmässan eller före skriftermålet och förrättades nere vid dörren på gången, där en pall var framställd. Det tilläts aldrig, att denna akt förrättades i hemmet, och tydligen har man utan invändning funnit sig i att komma till kyrkan. Modern hade alltid "följekvinna" med sig. Man har säkerligen i allmänhet fattat kyrkotagningen såsom ett slags reningsakt, åt vars försvinnande man enbart har glatt sig. Det synes naturligt, att en kyrklig handling som denna, framför allt med den antydda innebörden, var dömd att försvinna i en tid, som präglas av individualism och frigörelse från auktoriteter. Det är anmärkningsvärt, att Hägglund icke synes ha undervisat om kyrkotagningens innebörd vare sig i predikningar, förhör eller konfirmandundervisning. Att utifrån detta draga några slutsatser angående hans inställning till denna sed är givetvis omöjligt. Man torde dock kunna förutsätta, att detta på sitt sätt bidragit till att kyrkotagningsseden försvunnit så pass tidigt.

En jämförelse mellan antalet födda och antalet kyrkotagningar per år visar utvecklingen.

År 1876	kyrkotogos	75,8	%
1877	„	75,6	%
1878	„	73,5	%
1879	„	70,1	%
1880	„	71,9	%
1881	„	64,0	%
1882	„	64,8	%
1883	„	46,1	%
1884	„	57,1	%
1885	„	48,2	%
1886	„	41,5	%
1887	„	34,2	%
1888	„	31,5	%
1889	„	28,0	%

Efter 1889 sjunker antalet med 5 à 10 % per år, och mot slutet av 1890-talet höra kyrkotagningar till undantagen (3 à 4 %).

De 25 %, som vid början av denna period icke kyrkotogos, voro huvudsakligen ogifta mödrar, vilka i stället skulle un-

dergå enskild skrift. Icke sällan kyrkotogos "fästeqvinnor", men dessa äro i kyrkotagningslängden alltid utmärkta med en anteckning i marginalen: "Obs! andra formuläret" eller bara "Obs!", d. v. s. då skulle en annan bön bedjas än vid ärbara mödrars kyrkotagning.

Man kan nu också fråga: Vilka gingo i Caroli kyrka på Hägglunds tid, och i vilka samhällsklasser har den kyrkliga seden längst hållits kvar? Dessa frågor äga sitt intresse både ur fromhetslivets och ur allmänt sociologisk synpunkt.

Traditionen torde träffa rätt, då den säger, att Caroli var "de allvarligt frommas" kyrka, medan Petri mera var de borgerligt och kulturellt frommas, eller som en annan sagesman, själv tillhörande Petri, uttrycker det: "I Caroli var det schartauaner och pietister ...". Tydligen ha församlingsgränserna icke hållits på något strängare sätt; fröken Elisabeth Frick har i sin tidigare nämnda uppteckning lämnat ganska utförliga uppgifter om kyrkobesökarna, så som hon minns dessa från deras bestämda platser i kyrkan. Redan det att hon har sina minnen från Caroli kyrka, bestyrker det ovannämnda förhållandet, hennes familj bodde nämligen i Petri, men då hennes moder tillhörde kretsen av dem, som blivit "väckta genom Hägglund" och som plägade söka honom för enskild själavård, gick man alltid i Caroli. Liknande var förhållandet med rektor C. L. Wåhlin och hans familj. Men det var icke blott "schartauaner" i en sträng och inskränkt mening, utan just såsom traditionen uttrycker det "de allvarligt fromma". Bland dem, som fröken Frick nämner, är t. ex. en lotskapten Ramsten, vilken stod societetsväckelsen kring Lord Radstock nära; han hörde alltså till de trogna kyrkobesökarna i Caroli, innan Betel byggdes, där han blev en av de drivande krafterna.

Om många av de personer, som fröken Frick minns från Caroli kyrka, fäller hon det omdömet: "Det var kristna personligheter i sin prydno", och hon fortsätter: "många såg man rätt länge knäböja i bön ...".

Sociologiskt sett torde det ha varit så, att de avgiftsbelagda bänkarna innehafts av borgarfamiljer — relativt få — medan ytterområdena i kyrkan och de stora läktarutrymmena huvudsakligen besatts av arbetare och tjänstefolk. Bland de förra

kunna nämnas främst de båda köpmansfamiljerna Dieden och Bager, vidare familjerna Reuterdahl, Swedmark och Frick. Bland dem, som hade hyrda bänkar, voro också en del bättre situerade hantverkare. En icke obetydlig del av de trogna kyrkobesökarna torde borgarfamiljernas tjänarinnor ha utgjort. De sutto med sina herrskap i de hyrda bänkarna, men också från Petri torde borgar- och societetsfamiljernas "pigor", som de på den tiden kallades, ha sökt sig till Caroli. "Kärntruppen" bland kyrkobesökarna har i hög grad varit att finna bland dessa enklare människor.

Till de nämnda bör emellertid läggas ännu en kategori för att bilden av kyrkobesökarna skall bli riktig, nämligen alla de, som kommo från andra socknar. Det var dels en speciell kategori, nämligen teologie studerande — framför allt från Göteborgs stift — vilka ofta reste från Lund till Malmö för att vara med om högmässan i Caroli — icke sällan ha predikningarna inriktning på "lärarna" — men det var dels många andra. En sagesman från enkel familj berättar: "Min mor plägade tillsammans med vänner gå barfota från Vallkärra, där vi bodde då, till Lund eller Malmö för att få höra Hägglund predika. För henne fanns ingen sådan lärare som han."

Kyrkotagningsseden har varit allmännast och funnits kvar längst i arbetarklassen och bland hantverkarna. År 1875 var det cirka 10 gånger så många arbetarhustrur, som kyrkotogos, som inom någon annan yrkesgrupp. Detta säger kanske icke så mycket, då kyrkotagningsseden vid denna tid ännu var allmän. Mera talande äro siffrorna från 1883, då procenten kraftigt sjönk (se tabellen ovan). Det är icke bland arbetarna, som seden då har mist sitt grepp, de utgöra fortfarande ungefär 10 gånger så många som närmaste yrkesgrupp. Medan det är 194 arbetarhustrur, som detta år undergått kyrkotagning, är det blott 38, som icke gjort det. Betydligt annorlunda äro dessa proportioner inom andra yrkeskategorier, även bland hantverkarna. Av 34 skomakarhustrur ha 19 icke kyrkotagits, av 24 skräddarhustrur 13 icke kyrkotagna o. s. v., det är ungefär lika antal kyrkotagna och icke kyrkotagna bland hantverkarna för övrigt. Gå vi däremot till handlandena, finna vi, att här ha 2 mödrar kyrkotagits detta år,

medan 12 icke kyrkotagits. Vidare äro de intellektuella yrkena betydligt talrikare representerade bland dem, som icke kyrkotagits än bland dem, som undergått denna akt, och gå vi ytterligare fem år framåt i tiden, till 1888, finna vi, att de intellektuella nästan saknas, medan arbetarna fortfarande hålla sin starka övervikt.

* * *

De brytningar mellan gammalt och nytt, som tidigare ofta nämnts, komma till allra klarast uttryck i Hägglunds förhållande till den frambrytande frikyrkligheten. Den principiella bakgrunden för honom härvidlag framgår av följande ord. "Från den av stark kyrklig enhet betecknade lagstiftning, som varit gällande för Svenska kyrkan alltifrån Upsala Mötes beslut intill senaste tider, har, i sammanhang med upphävandet av det s. k. konventikelplakatet, ett märkligt och genomgripande omslag inträtt, varigenom man i religionsfrihetens namn öppnat vida portar för den mångfald av kyrkliga riktningar, som, uppvuxna på främmande grund, vilja skaffa sig utrymme och tillväxt på vår kyrkas förut fredlysta område." Med dessa ord inleder Hägglund sina kommentarer till dissenterlagen av år 1873. Vad han ville var den traditionella enhetskyrkan. Det historiskt givna kyrkosamfundet är för honom liktydigt med Kristi kyrka, och den som kommer med annan lära eller med förakt för "yttre" ordningar, för ämbetet eller nådemedlen, kan icke vara något annat än en falsk profet, som vill sarga Guds hjord. Det är uppenbart, att Hägglund här företräder något av nylutheranismens hierarkiska kyrkosyn och att en strid var oundviklig, om han skulle drista sig att taga konsekvenserna av denna syn. I denna strid har man icke att i första hand se individuella motsättningar mellan frikyrkliga ledare och en präst med självmedvetna auktoritetskrav utan samma idékamp som exempelvis två årtionden tidigare i annat sammanhang utkämpats mellan två olika kyrkouppfattningar i samband med konventikelplakatets upphävande. Det är helt enkelt mötet mellan liberalismen och en ortodox, kollektivistiskt präglad kyrkofromhet, som med historisk nödvändighet framtvingar denna kamp. Det är angeläget

att ha detta i minne, då man skall bedöma Hägglunds ställningstagande till separatismen för att inte hemfalla åt värderingar efter en senare tids mått.

Att det i första hand var den kyrkliga enheten och ordningen det för Hägglund gällde att bevara, visas klart därav, att han icke gör någon skillnad mellan de olika fria rörelserna utan avvisar alla — från Fosterlandsstiftelsen till mormonismen — med samma motivering. I det frågeformulär, som ligger till grund för ämbetsberättelserna till prästmötena göres en tydlig skillnad mellan de rörelser, som komma med "villfarelse i vår rena evangeliska lära" och dem, som bestå i religiös uppväckelse med eller utan benägenhet för separatism. Beträffande de senare frågas t. ex., huruvida de gjort sig kända för renhet i lära och om deras verksamhet medfört några goda följder. Härpå svarar Hägglund, att läran väl torde vara renare hos somliga än hos andra, men detta erkännande ger han först efter att ha konstaterat följande: "Ren lära efter Guds ord och vår bekännelse kan icke predikas av kolportörer, då själva den självtagna predikoverksamheten utanför predikoämbetet är stridande mot Guds ord och bekännelsen." Beträffande eventuella goda följder konstaterar han, att sådana icke kunnat skönjas "och torde väl efter arten av denna verksamhet svårligen kunna förekomma".

Lekmannaverksamheten blir för Hägglund en så dominerande punkt, att alla olikheter mellan de skilda lekmannarörelserna te sig obetydliga för honom. Därigenom snedvrides hans resonemang på ett beklagligt sätt. Han betecknar Fosterlandsstiftelsen som "organiserat samfund" och dess medlemmar såsom separatister, han omnämner en söndring inom Malmö Missionsförening mellan det "waldenströmska lägret och fosterlandsstiftelsens anhang", men att denna schism just gällde frågan, huruvida Missionsföreningen skulle konstituera sig som församling och sålunda separera från kyrkan, synes Hägglund icke ha insett, i varje fall förbigår han det i tysthet och behandlar båda lägren i lika mån som separatister. Att de intagit olika hållning i försoningsfrågan synes icke heller ha betytt något för honom.

Även i andra avseenden visar Hägglund en bristande kän-

nedom om de fria sammanslutningarnas förhållanden och intentioner. Han förnekar t. ex., att det inom pastoratet skulle finnas "något sällskap med uppgift att bilda och utsända kolportörer". I själva verket fanns ett sådant sällskap, nämligen Malmö Missionsförening, som 1876 ändrat sitt namn till Evangelisk Lutherska Missionssällskapet i Malmö i samband med att den övertagit den verksamhet, som Sydvästra Skånes Missionssällskap drivit, d. v. s. utsändande av predikanter, husbesökare och bokspridare inom snart sagt hela provinsen. Den kännedom Hägglund haft om dessa sammanslutningar, synes han i hög grad ha hämtat ur annonser och notiser i dagliga tidningar. Hans hundraprocentigt negativa inställning till lekmannaverksamheten har givetvis hindrat honom att etablera någon personlig kontakt.

Året innan Hägglund kom till Caroli, hade han såsom domkyrkovicepastor ingripit mot metodismen i Lund, där en metodistisk lekman höll söndagsskola för minderåriga barn, vilka tillhörde svenska kyrkan. Sedan denne man varnats av domkyrkorådet för lagstridig verksamhet men icke tagit rättelse därefter, instämdes han till rådstuvurätten, som med hänvisning till KF den 31 okt. 1873, § 12 ådömde honom bötesstraff.

Det är tydligt, att denna erfarenhet uppmuntrade Hägglund att också i Malmö söka avhålla de främmande riktningarna från att innästla sig på kyrkans "förut fredlysta område". Det är vid två tillfällen, som han gör liknande ingripanden under sin Malmö-tid, dels 1877, då angreppen riktas mot separatismen i allmänhet och mot baptism och metodism i synnerhet, och dels 1885—1886, då han ingriper mot Frälsningsarmén. På två fronter föres denna kamp, dels i kyrkorådet och dels i skolrådet. Den punkt, där angreppen hela tiden sättas in, är spridandet av falsk lära bland minderåriga, och här var det framför allt *ett* vapen, som tillgreps, nämligen 12 § i KF den 31 okt. 1873 angående främmande trosbekännare.

Malmö skolråd hade i mars 1876 bifallit en anhållan från ingenjör R. F. Berg och en järnhandlare Svensson att få hålla söndagsskola i västra folkskolans lokal, men denna tillåtelse

återtogs av skolrådet i december samma år "på förekommen anledning". Vad som döljer sig bakom denna intetsägande formulering av skälet är omöjligt att säga. R. F. Berg menar, att det är ett utslag av Hägglunds inflytande, som vid denna tid började göra sig gällande inom skolrådet. Det är naturligtvis tänkbart, att så är fallet. Under alla omständigheter måste Hägglund med tillfredsställelse ha sett, att denna undervisning "utanför ordningen" avlägsnades från de allmänna skolorna och berövades den offentliga sanktion, som därmed förlänats den. Söndagsskolorna fingo flytta till privat hyrda lokaler. Berg själv höll under någon tid med sin söndagsskola till på ett par av stadens danslokaler, tills "Gasverkssalen" blivit missionshus och verksamheten kunde förläggas dit.

Detta var dock endast en ringa begynnelse till den aktion mot separatismen, som Hägglund avsåg. I början av det följande året besökte han jämte församlingens två övriga präster, komministern Gertz och kyrkoadjunkten Fredlund, de båda söndagsskolor, som höllos inom församlingen av en baptistpredikant Erik Wingren och en metodist, plåtslagaren Otto Hugo Wilhelm Elmlund Alm. Hägglund antecknade därvid namnen på en del av barnen, som han kände igen, dessa namn vidarebefordrades till kyrkorådet, inför vilket han också kunde meddela, att det var ett 80-tal barn under 15 år, som undervisades av Wingren och ett 70-tal, som undervisades av Alm. I enlighet med sin uppgift att "vaka däröver, att spridande av vilseförande läror må, såvitt möjligt är, förekommas, samt kyrklig tvedräkt och söndring hindras", inkallade kyrkorådet de båda skolornas föreståndare till förhör. Wingren var av resa förhindrad att infinna sig, vilket han skriftligen meddelade. Alm inställde sig däremot och erkände, att han hyllade metodisternas lära, att barnen i hans skola voro under 15 år och att metodisttidningen "Söndagsklockan" och metodistisk sångbok användes. Hägglund erinrade honom om att detta innebure lagöverträdelse, och kyrkorådet meddelade honom efter enskild överläggning sitt beslut, att skolan i enlighet med den ovan anförda paragrafen i dissenterlagen skulle stängas, varom icke komme Alm att träffas av det straff, som nämnda paragraf föreskriver.

Alm fortsatte emellertid sin verksamhet, varför kyrkorådet en månad senare beslöt överlämna ärendet till Malmö rådstuvurätt. Till det sammanträde, varvid detta beslöts, hade Wingren ånyo kallats och infunnit sig. Han vägrade emellertid att besvara de frågor, som ställdes till honom, varför kyrkorådet endast hade att meddela honom sitt förbud för skolans hållande; om Wingren icke ställde sig detta till efterrättelse, skulle kyrkorådets ordförande ha rätt att utan vidare överlämna ärendet till rådstuvurätten.

Betydelsefullt är att här lägga märke till den motivering kyrkorådet anför till att det anser Wingren falla under dissenterlagens § 12. Man framhåller, att han offentligen uppträder som baptistpredikant och i offentlig tidning varje vecka annonserar sig såsom predikant vid ett baptistkapell, utan att ha någon laglig rättighet till sådan lärareverksamhet; därför måste han räknas som främmande trosbekännare och hans skola falla under den nämnda paragrafen.

Striden fick publicitet därigenom, att redaktör J. B. Westenius noggrant följde och kommenterade den i sin tidning Framåt. Samma dag som Wingren skulle inställa sig för kyrkorådet, finner man i Framåt en längre artikel under rubriken "Kyrkoherden J. H. Hägglund och söndagsskolan", vari avslutningsvis meddelas det förestående mötet mellan kyrkorådet och Wingren. Tidningen har begärt kyrkorådets protokoll, vilket dock vägrats, varför redaktören endast kan lova "att meddela varje detalj i utvecklingen".

I det följande numret har tidningen ett utförligt referat av förhöret inför kyrkorådet. Detta stämmer ganska väl med Hägglunds uppgift om, att Wingren vägrade svara — icke i den meningen att han teg, men han framhöll motsynpunkter, vilka icke utgjorde svar. Den fråga Hägglund kräver svar på är, om Wingren utövar baptistlärareverksamhet. Denne hänvisar dels till sina betyg — vilka styrka hans tillhörighet till svenska kyrkan — och dels till att han har rätt att hysa vilka åsikter han vill. Med synnerlig oratorisk skicklighet och slagfärdighet slingrar han sig undan Hägglunds fråga, varför förhöret slutar med att en av kyrkorådsledamöterna, dr Ruth,

1877. den 24/3. anlt
S. Stämning utlagen.

Till
Wälloflige Stads Fiskals Embetet i Malmö!

Under åtföljande af härlig besigade utdrag af Skalköd Carolі Församlings Kyrkoråds Protocoller den 26 Febr. och den 20 Mars detta år förande Baptistpredikanten Erik Wägner och Methodistlärare, plåtslagare Otto Wilhelm Hugo Ekelund Olsson, kurirka i strid mot dissenterlagen hålla skola för minderåriga barn, får jag, då Kyrkorådets tillsägelse om skolornas omgående fortfarande åfverträdes, ödmjukligen anhålla, att deras lagstridiga förfarningssätt måtte genom Stads Fiskalembetets försorg komma under Malmö Rådstufvu Rätts behandling för de åtgärder vidtagande, hvilka 12 § af Kgl. Förordningen den 31 Oktober 1873 angående framande trosbekännare af deras religionsöfning föranleder.
Skalköd Carolі den 24 Mars 1877

J. H. Hägglund,
Protest. i Skalköd Carolі Kyrkoråd.

Skrivelse av J. H. Hägglund. Efter original i rådhusrättens i Malmö andra avd. dombok 1877. Stadsarkivet i Malmö.

anhåller, att Wingren måtte få avträda, medan kyrkorådet överlägger, "då han icke synes vilja svara".

De repliker, som enligt Framåt avslutade förhöret kunna anses signifikativa för den stämning, som rådde, och för den hållning Wingren intog. Sedan denne avlägsnat sig till ett annat rum för kyrkorådets enskilda överläggning, uppmanade Hägglund den det angick, att icke låta honom gå därifrån, varpå Wingren svarade: "Jag är icke en fånge och stannar så länge jag vill och kan."

Denna sin frihet likmätigt fortsatte han också utan avbrott sin söndagsskola, varför Hägglund i anslutning till kyrkorådets beslut överlämnade de båda fallen Wingren och Alm till stadsfiskalen för väckande av åtal inför rådstuvurätten. Det lagrum han därvid åberopade var den hela tiden anförda 12 § i 1873 års dissenterlag.

Ungefär samtidigt med att ärendet inlämnades till stadsfiskalen insände emellertid Wingren en klagoskrift till domkapitlet med anhållan om att detta måtte upphäva kyrkorådets förbud. Under motivering att gällande föreskrifter ingenting innehöllo om besvärs anförande över kyrkorådets beslut ansåg sig domkapitlet dock förhindrat att upptaga klagomålen till prövning. Denna Wingrens aktion medförde emellertid, att kyrkorådet fick tillfälle att ytterligare motivera sin ståndpunkt, nu i en skrivelse till domkapitlet. Det är en detaljerad och logisk förklaring, som här gives. Först påtalas dubbelheten i Wingrens påstående, att han ej vore att betrakta såsom främmande trosbekännare, vilket betecknas som "lika orimligt och osant som det påståendet skulle vara, att Svenska kyrkan är en baptistkyrka eller att den Lutherska bekännelsen i sig inrymmer baptismens läror". Tre bevis anföras för hans baptism: *att* han i offentlig tidning varje vecka tillkännagiver, att han håller gudstjänst i ett baptistkapell; *att* han vägrat låta döpa sina barn på grund av att han är baptist, vilket skäl han själv uppgivit inför Pastor; *att* föräldrar, vilka ställt sig under hans inflytande, icke låta döpa sina barn. Vidare framhålles, att dissenterlagen av 1873 måste ha en vidsträcktare omfattning än det antal, som utträtt ur kyrkan, eftersom den i sin första paragraf kan tala om

"främmande trosbekännare, som vilja bilda särskild församling", härav drager man nämligen den konklusionen, att förordningen också räknar med främmande trosbekännare, som icke vilja detta.

Lika detaljerat har Wingren motiverat sitt ställningtagande i en inlaga till rådstuvurätten, där han ger prov på en icke föraktlig stilistisk förmåga, kanske icke helt fri från demagogiska grepp. Under hänvisning till dissenterlagens bestämmelser om hur det förfares vid utträde ur kyrkan hävdar han, att han, så länge han icke hos församlingens pastor anmält sig till utträde, är medlem av Svenska kyrkan alldeles oberoende av sina läroåsikter och att det i åtalet åberopade lagrummet därför icke har tillämpning på honom. Därefter följer ett mera oratoriskt stycke, vari han utlägger sin verksamhets art och avsikter; den är "oemotsägligen ett medel att rädda många från dryckenskap och andra förnedrande laster" heter det bl. a., han skattar sig lycklig att "inför denna upplysta Domstol" få meddela, att han "med de heligaste medel och den största samvetsgrannhet sökt motverka den gudlöshet och de laster, som stå i strid emot och undergräva både religionen och det borgerliga samhället".

Alm besatt tydligen icke samma stilistiska skicklighet, varför hans fall kommit i skuggan av Wingrens både vid rättegången och i de senare framställningarna. Dock avfattade även han en egenhändig försvarsskrivelse, kort och något otymplig, där han framhåller, att han tillhör Svenska kyrkan och sålunda står utanför dissenterlagen. Båda ha till sina försvarsskrivelser fogat prästbetyg.[1]

Då målet upptogs en månad efter stämningen, behandlades icke principfrågan, huruvida dissenterlagen kunde anses ha tillämpning på de åtalade, utan åklagaren inriktade sig på att framlägga bevis för Wingrens baptism; olika nummer av

[1] För att ge saken ett något löjligt skimmer har man i flera sammanhang påstått, att det var Hägglund själv, som utfärdat Wingrens prästbevis (så R. F. Berg, Söndagsskolans i Malmö historia, sid. 11, och F. Mellvig, Industrikung och idealist, sid. 63). Detta är icke riktigt. Det är undertecknat av S. F. Fredlund och utfärdat "i ändamål att bifogas handlingar". — Alms prästbetyg är däremot undertecknat av Hägglund, men inför denne har han tydligen icke velat uppgiva det verkliga ändamålet; det är utfärdat för inträde såsom delägare i sjukkassa.

Att Plåtslagaren Otto Wilhelm Hugo Ekelund Alm är
född den 3 April 1849 i Gyrstorp i Carlskrona
äger godkänd kristendomskunskap, är oförhindrad att begagna H. H. Nattward,
äger medborgerligt förtroende, samt är för innevarande år mantalsskrifven härstädes jämte hustru
å N. 33 Lit. Da Östra Storgatan fol. 51.
varder härmed på begäran intygadt för intäde till delgivn. i sjukkassa

Malmö Caroli församling den 5/4 1877 (sjuttio sju)

A. Bagglund
pastor

Efter original i rådhusrättens i Malmö andra avd. dombok 1877. Stadsarkivet i Malmö.

Malmö Nya Allehanda med hans predikounderrättelser framvisades, så även ett utdrag ur Caroli församlings födelse- och dopbok med anteckningar om skälet till, att han icke låtit döpa sina barn. Som skäl hade antecknats, att han uppgivit sig ha baptistiska åsikter dock hade i ett fall i stället antecknats, att han sagt sig vara baptist. Detta anmärkte han på och menade, att den förra formuleringen vore den riktiga, vilket visar hur ytterst skickligt han söker begagna sig av varje tillfälle att komma undan anklagelsen.

Efter ytterligare en knapp månad avkunnade rätten utslag, varvid målet avskrevs under motivering, att då de åtalade icke utträtt ur Svenska kyrkan, det åberopade lagrummet icke kunde tillämpas på dem.

Rättegången följdes med stor uppmärksamhet av Framåt, vars redaktör i brett upplagda artiklar tog deciderad ställning för Wingren, och å andra sidan försummade han icke något

tillfälle till utfall mot Hägglund. Från sina liberala utgångspunkter kan han överhuvudtaget icke finna någon förklaring till ingripandet; han jämför söndagsskolan med de "lastens skolor, varav så talrika finnas i Caroli församling", och konstaterar, att dessa senare få vara i fred, medan man angriper söndagsskolan.

Utgången av denna strid har givetvis betraktats som en betydelsefull seger icke blott för den fria söndagsskolan utan också för separatismen och tillika som ett avgörande nederlag för prästerlig maktfullkomlighet. Så har Wingrens kamp liknats vid en Elias kamp mot Baal, och Hägglunds ingripande har framställts som en prelats otillbörliga inblandning i en sak, som icke angick honom, för värnande av egen auktoritet. Den här givna framställningen har emellertid visat, att den avgörande frågan var det besvärliga problemet om dissenterlagens tillämpning samt att kyrkorådets ombud vid rätten icke fullföljde dess intentioner på denna punkt, medan Wingren ådagalade stor skicklighet vid försvaret av sin lagtolkning. Därför fick denna rättegång icke någon sakligt utredande betydelse, utan dess betydelse ligger i den prejudicerande ställning den fick. Främmande trosbekännare, som blott icke "begått den oförsiktigheten att utträda ur Svenska kyrkan", hade fått officiell sanktion för sin verksamhet bland Svenska kyrkans medlemmar. Att detta var oförenligt med Hägglunds kyrkosyn, säger sig självt.

Hägglund lät sig emellertid icke nöja med rättens utslag, utan blott några månader senare tog han upp kampen mot samma båda frikyrkoledare och dessutom mot en bokhandlare Russell, vilken tillhörde Malmö missionsförening och ledde en söndagsskola, men denna gång från ett annat håll. I skolrådet framställde han en fråga till ordföranden, prosten Olin, huruvida de privatskolor, som funnos i staden och i vilka irrläror utspredos, på vederbörligt sätt blivit anmälda till skolrådet. Då så icke var fallet, beslöt skolrådet att i skrivelser erinra Wingren, Alm och Russell om deras skyldighet i detta avseende. Men icke heller från detta håll kunde Hägglund nå de frikyrkliga ledarna, resultatet blev endast en skrivelse från Russell, som meddelade, att den av honom ledda söndagsskolan

icke kunde betraktas som någon skola i egentlig mening, varför han icke ansett sig behöva anmäla den till skolrådet.

Av stort intresse är Olins hållning i denna strid. Under den tid målet mot Wingren och Alm vilade hos rådstuvurätten, höll han på Andra söndagen efter Påsk en högmässopredikan, som blev mycket uppmärksammad och som utgavs i tryck blott några dagar efteråt. Han tar där ganska klar ställning för de fria rörelsernas berättigande. Som ingångsord har han Jesu ord: "Jag haver ock andra får, som icke höra till detta fårahus ..., och det skall varda ett fårahus och en herde." Han framhåller, att splittringen i olika kyrkor och bekännelser icke är ägnad att förvåna, eftersom den beror på de olika sätt, varpå man kan uppfatta den gudomliga sanningen, den utgör heller icke något hinder för att löftet om enhet skall bli verklighet, om blott alla vila vid och bygga på den grund, som Guds ord anvisar, nämligen Jesus Kristus, och därvid hålla "den *andans enhet genom fridens band*, varigenom de stå såsom *en* man i kampen emot Satan". Han påpekar, att var och en numera är fri att utgå ur kyrkan utan att bli betraktad som "en förtappad varelse", liksom att det hör en gången tid till, att man från kyrkans håll "i missförstådd ömhet om lärans renhet gav sig ut på hetsjakt efter kättare, dem man vädrade i varje liten flock av allvarliga och fridsamma människor, som samlat sig kring Guds ord att det i enfald betrakta och därom samtala under böner och lovsånger". Därmed är hans ställningstagande ganska klart, även om predikan för övrigt är en skicklig sammanställning av synpunkter från och kritik åt båda hållen, han icke blott förkunnar friheten utan gisslar ock den andliga frihetsyran och fastslår "läroämbetets okränkbarhet såsom en Herrens stiftelse på jorden".

Ännu klarare visas Olins hållning av hans sätt att handlägga ärendet i skolrådet. Först ett halvt år efter det beslut fattats om att avfordra Wingren, Alm och Russell de angivna uppgifterna, togs frågan på nytt upp och då åter av Hägglund, som önskade veta, om de beslutade skrivelserna avsänts. Olin måste tillstå, att några skrivelser ännu icke avlåtits. Här kan icke ens protokollet, skrivet av Olin själv, dölja det något komiska i situationen, då det meddelar, att ordföranden, som

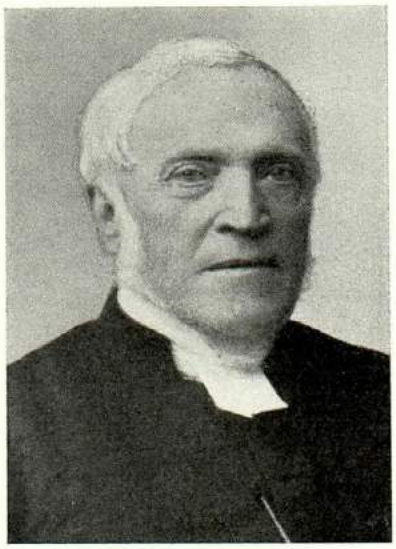

J. A. Olin. Foto.

åtagit sig att avfatta skrivelserna, icke haft möjlighet härtill, emedan han "saknat kännedom om de namngivna lärarnas både bostäder och skollokaler". Dessa uppgifter kunde emellertid Hägglund omedelbart lämna inför sittande skolråd.

Med de positioner, som Olin intog i stadens liv, och såsom skolrådets ordförande har hans ställningstagande säkerligen betytt ett avsevärt hinder för Hägglunds intentioner, liksom denne därigenom förlorade det stöd, som en enhetlig kyrklig inställning kunnat giva. Det var ju utan tvekan Olins hållning, som tillvann sig populariteten och som hade framtiden för sig, men man bör här väl beakta, att den som hade en genomtänkt åskådning, som han konsekvent hävdade, var Hägglund och icke Olin, vilken närmast torde ha handlat utifrån sin allmänna konsilians.

Under detta stridens år 1877 utkämpades ännu en kamp av liknande innebörd som i de nämnda fallen. Hägglund vägrade att utfärda lysning för ett par, där den ena kontrahenten i laga ordning anmält sig till utträde ur Svenska kyrkan med uppgift att hon ämnade övergå till baptismen men sedan icke styrkt sig ha blivit upptagen i annat trossamfund, varför

Hägglund menade, att man icke kunde betrakta henne såsom främmande trosbekännare och att hon därför icke vore befriad från de krav (bevis om dop och nattvardsgång), som ställdes på Svenska kyrkans medlemmar för erhållande av lysning. Den manlige kontrahenten klagade hos domkapitlet, som övervägde fallet men tydligen ansåg Hägglunds handlingssätt alltför rigoröst och ålade honom att utfärda den begärda lysningen — dock icke enhälligt; professor Olbers reserverade sig till förmån för Hägglunds uppfattning.

Sålunda hade Hägglund måst se sig besegrad i samtliga strider för enhetskyrkans bevarande. Såväl den världsliga rätten som domkapitlet, där hans förbundne, högkyrkomannen Wilh. Flensburg presiderade, hade gått emot honom. Han kan det följande året konstatera, att den svenska kyrkan nu är utlämnad åt allehanda villfarelse utan någon möjlighet att försvara sig. Hur en sådan kyrkas framtid måste bliva, menar han sig se i följande ord: "Vart och ett rike, som söndrar sig emot sig självt, det varder förött, och hus faller på hus."

Även om spänningen givetvis funnits kvar de närmaste åren, synes det icke ha kommit till någon akut strid förrän 1885. Då togs kampen upp på nytt men i nya ställningar och under nya förutsättningar. Att en utveckling ägt rum från 1877, är påtagligt, kanske framför allt då det gäller medlen, som tillgripas mot separatismen, de äro nu ej blotta förbud, utan man är angelägen att komma med positiva motåtgärder. Det var Hägglund, som även denna gång tog initiativet och meddelade skolrådets ordförande, att det förekom, att lärarinnor vid stadens småskolor besökte Frälsningsarmén och stundom deltogo i dess verksamhet. I detta fall var Olin tydligen mera angelägen än då det gällde baptister och metodister några år tidigare, ty nu inkallade han på eget bevåg de tre lärarinnor, som Hägglund angivit, till förhör inför skolrådet. Vid detta sammanträde är det tre ledamöter, som markant skilja sig från skolrådet i övrigt, nämligen Hägglund, rektor C. L. Wåhlin och den nye kyrkoherden i S:t Pauli J. Gertz. Det är dessa, som framhålla den fara för skolan och församlingen, som ligger i att lärarinnorna ansluta sig till sekter och i skolan utöva separatistiskt inflytande. Vid förhöret kunde de två

förekallade avgiva löfte att icke mera besöka Frälsningsarmén, dock ville den ena förbehålla sig rätten att besöka andra religiösa samfunds möten; däremot ville den tredje icke avge sådant löfte. Det blev stor oenighet i skolrådet om hur man skulle förfara. Slutligen beslöts, att de två skulle erhålla allvarligare varning och den tredje lindrigare. Mot detta reserverade sig dock de tre nämnda ledamöterna, tydligen till förmån för ett förslag om, att de två skulle uppsägas från sina tjänster och den tredje varnas.

Ytterligare förhör av separatistiskt inställda lärarinnor förekommo, och vad skolans lärjungar beträffar begärde rektor Wåhlin en undersökning av i vilken utsträckning dessa plägade besöka Frälsningsarméns söndagsskolor. Denna undersökning uppdrogs åt folkskoleinspektören A. O. Stenkula, som blott någon vecka senare avlämnade en ganska utförlig rapport i frågan. I denna meddelades, att Frälsningsarmén icke hade någon egen söndagsskola, men att det fanns en, där frälsningssoldater biträdde vid undervisningen, och denna söndagsskola hade besökts av 223 barn. Metodisternas och baptisternas söndagsskolor hade likaledes undersökts, och dessa hade omkring hundratalet barn vardera. Inspektören hade också undersökt skälen till att barnen besökte dessa skolor och funnit, att det oftast var mycket tillfälliga skäl och att föräldrarna i många fall stodo likgiltiga i fråga om vilken söndagsskola barnen gingo i; de besökte vanligen den närmaste. Enligt samma rapport hade inspektören anmodat de lärarinnor, som undervisade i den söndagsskola, där även frälsningssoldater medverkade, att upphöra med denna verksamhet, eftersom det ej kunde vara lämpligt, "att stadens lärarinnor ses arbeta tillsammans med medlemmar av frälsningsarmén".

De åtgärder denna rapport föranledde i skolrådet, vilket enhälligt beklagade de förhållanden, som densamma hade blottat, voro dels ett sammankallande av skolans lärarpersonal, där ordföranden skulle informera om det innevarande läget och de därmed sammanhängande vådorna för skola och församling, uppmana till motverkan av all framgång för separatistiska strävanden samt — och häri ligger det nya —

söka väcka lärarpersonalens intresse "för upprättandet av söndagsskolor på folkskolans eget område samt under de lagliga myndigheternas ledning och tillsyn". Dels skulle också rapporten tillställas stadens samtliga kyrkoråd för dessas eventuella åtgärder.

I början av det följande året tog Caroli kyrkoråd del av folkskoleinspektörens skrivelse och skolrådets beslut och fann det i hög grad i överensstämmelse med sin uppgift att undersöka de rapporterade förhållandena. Sålunda besökte tvenne av kyrkorådets ledamöter tillsammans med ordföranden på kyrkorådets uppdrag en av Frälsningsarméns offentliga sammankomster. De intryck de kunde rapportera därifrån, voro ytterst negativa, sammankomsten säges närmast ha haft likhet "med en tillställning vid en marknad" och kunde icke betraktas som ett andaktstillfälle. Därför menade man, att dylik verksamhet endast kunde bidraga till att undergräva religionens helgd, och kyrkorådet ansåg det såsom sin plikt att förbjuda den.

Det förhör, som kyrkorådet anställde med två av dem som lett den besökta sammankomsten, fick ett något sorglustigt drag över sig. Den ene, en kapten Jansson, sökte — medvetet eller omedvetet — på ett ganska klumpligt sätt missuppfatta eller förvränga Hägglunds anklagelse, att sammankomsten väckt förargelse och förtagit all möjlighet till andakt; han framhöll nämligen såsom förklaring till de störande momenten, att det var åtskilliga "ogudaktiga, såsom drinkare m. m.", som plägade infinna sig till sammankomsterna och uppträda opassande och störande, han beklagade vad Hägglund andragit om gycklet med religionen men framhöll samtidigt, att fridstörarna "*hade understöd av tidningspressen och kyrkliga myndigheter*" (kurs. här). Kyrkorådet lät sig emellertid icke duperas, utan Hägglund framhöll, att störande moment av detta slag icke förekommit vid ifrågavarande sammankomst, utan att det var ledarnas, talarnas och sångerskornas uppträdande, som varit förargelseväckande. Häremot tycks Jansson icke ha andragit något till sitt försvar. Den andre, som inkallats för kyrkorådet, en löjtnant Leidzén, ville tydligen icke helt stå för sitt handlingssätt utan sade sig "icke vara viss om

att frälsningsarmén hade rätt, och icke arbeta för frälsningsarmén". Hägglund framhöll för honom det motsägelsefulla i hans ord och handlande. Det var icke svårt för kyrkorådet att fatta beslut, man förbjöd de båda förekallade att "inom Caroli församling ytterligare uppträda med andeliga föredrag". Huruvida detta förbud åtlyddes, har icke utrönts, i varje fall har kyrkorådet icke tagit ytterligare befattning med detta fall.

De söndagsskolor, som skolrådet rekommenderat såsom motdrag mot de separatistiska söndagsskolorna, blevo verklighet men synas icke ha fått någon längre varaktighet och ingen större betydelse. På vårterminen 1886 voro två sådana söndagsskolor i verksamhet, en på Södra förstadsskolan med fyra klasser och en på Östra skolan med en klass. Det sammanlagda barnantalet uppgick endast till ett hundra barn, vilket i jämförelse med de separatistiska skolorna var synnerligen blygsamt. Den följande terminen synas endast två klasser ha funnits med sammanlagt fyrtio à femtio barn. Märkliga äro dessa skolor endast såtillvida som de torde vara de första söndagsskolor i Malmö, vilka haft allmän kyrklig sanktion; att de icke blevo någon faktor att räkna med i kampen mot den separatistiska söndagsskolverksamheten, torde delvis bero på att de haft en väsentligen annorlunda utformning och intention än de frikyrkliga. Inom dessa lade man uppenbarligen tonvikten på uppbyggelsen och icke på undervisningen, medan de, som stodo under skolrådets ledning voro skolor i egentligare mening, de höllos i skollokaler och icke i kyrka, det var uteslutande skolans lärarpersonal, som undervisade utan medverkan vare sig av präster eller av andra lekmän o. s. v.

Inför Hägglunds alla mer eller mindre misslyckade försök att hejda frikyrkligheten kan man måhända konstatera, att han såväl som många andra av kyrkans män vid denna tid icke förstod sin situation, men ett sådant konstaterande saknar intresse, om man icke kan bestämma, varför han icke förstod den. Å andra sidan är det vanskligt att ge svar härpå, eftersom man då tvingas att taga grundlig hänsyn till hela den sociologiska omvandlingsprocess, som kännetecknar tiden

efter 1850. *En* viktig synpunkt kan dock framhållas. De olika inslag man kan finna i Hägglunds teologi, anknöto närmast till riktningar, vilka utgingo från en kollektivistisk samhälls- och kyrkosyn och som utbildats utan den alltmera allmänna och påträngande individualismens krav. Hustavlans grundåskådning var den allmänna förutsättning, utifrån vilken Hägglund tänkte, därför var det alldeles självklart för honom, att t. ex. lekmannaverksamheten var ett brott mot gudomlig ordning. Det sociologiska schema, som var grundläggande för Schartau, för högkyrkligheten och så även för Hägglund, höll på att upplösas, men tydligen arbetade teologien under 1870- och 1880-talen i hög grad utan hänsyn till denna utveckling. Då Hj. Holmquist påpekar, att det inträdde en svaghetsperiod i den lundensiska teologien, sedan "stora fakultetens" män skingrats till olika biskopsstolar, torde man där ha fått en viktig synpunkt för förklaring av de brytningar, som denna tid uppstodo. Först en senare tids teologi skulle gå de liberala förutsättningarna till mötes.

Att det just var i de ideologiska förutsättningarna, som den verkliga orsaken låg, kan bl. a. visas av Hägglunds förhållande till R. F. Berg. Denne var politiskt liberal och blev den mest framstående frikyrkoledaren i Malmö. Dock synes hans dragning åt frikyrkohåll icke ha varit ursprunglig utan framkallats av att hans kyrkliga initiativ icke mött någon som helst förståelse på ledande kyrkligt håll, framför allt icke hos biskop Flensburg. Det tycks ha varit omöjligt att förena Bergs individualistiska grundinställning med den kyrklighet, som t. ex. Hägglund representerade. Med samma allvarliga religiösa uppsåt tala de i hög grad olika språk, beroende på deras tillhörighet till tidens inbördes oförenliga idériktningar.

Den fråga, som under Hägglunds senare Caroli-tid blev den allmänt brännande, var den sociala. Att denna skulle få sin speciella relevans för Caroli industriarbetarbefolkning är självklart utifrån det faktum, att den sociala politiken vid denna tid icke kunnat hålla jämna steg med den industriella utvecklingen. Därför kan man förutsätta, att Hägglund haft

dessa problem mycket nära inpå sig och mer eller mindre medvetet tvingats att taga ställning till dem. Att belägga hans uppfattningar i bestämda konkreta frågor är dock icke lätt, ty han sysselsatte sig — såsom en, som stod honom nära, påpekar — icke mycket med det, som icke var rent religiöst. Utifrån en allmän grundsyn kan man emellertid ganska klart draga fram hans inställning.

Att Hägglund hade en mycket stark social ansvarskänsla är obestridligt och att han var ivrigt personligt engagerad, då det gällde att avhjälpa nöd, tycks ha hört till det mest framträdande hos honom. Den "socialvård" han sålunda bedrev, låg emellertid helt på allmosegivandets linje, och inför de krav, som på 1880-talet alltmera högljutt restes från den fattigare befolkningen, torde han ha stått helt oförstående. Rikedom och fattigdom höra med till jordelivets villkor, menar han, och någon tanke på en jämlikhet torde vara svår att finna hos honom. Här möter man åter ett utslag av den patriarkaliska, kollektivistiska samhällsyn, som tidigare framhållits. Arbetarnas krav på utjämning av kapitalet eller tanken på att de underhavande skulle få förhandla på jämlik fot med arbetsgivarna och mycket annat måste ha tett sig orimligt för den samhällssyn, som klart ligger till grund för Hägglunds betraktelsesätt. Det är Hustavlans ståndsindelning, som utgör denna grund. Hägglund nämner icke något om socialismen, det är först hans efterträdare C. O. Dalin, som i sin ämbetsberättelse 1891 talar om den såsom ett hot mot kyrkan. Striderna mellan kyrka och socialism höra mera de två decennierna omkring sekelskiftet till. Såväl denna rörelses betydelse under Hägglunds sista Caroli-år som hans ställningstagande till densamma äro dock tydliga nog.

Hägglunds inställning till nykterhetsrörelsen i Malmö har icke kunnat direkt beläggas. Den torde dock komma fram i en muntlig uppgift från den församling, dit Hägglund flyttade 1889, Västra Karup, där sagesmannen, f. ämneslärare K. Werner, jämte sin broder anslutit sig till en nykterhetsförening. Då Hägglund fick veta detta, uppsökte han de båda brödernas moder och förehöll henne allvarligt hennes plikt att förmå sönerna att åter utträda ur föreningen. Uppenbarligen var

det ursprunget, motiven o. s. v. i det organiserade nykterhetsarbetet, som Hägglund icke gillade.

Till dessa synpunkter på vissa av samtidens sociala företeelser skulle andra kunna läggas. De nämnda äro emellertid tillräckliga för att visa det avstånd, som obestridligen fanns mellan den syn Hägglund representerade och den, som växte sig allt starkare och som slutligen skulle övergå att bli en självklar förutsättning. Det är helt naturligt, om Hägglund själv sett denna klyfta, och det är långt ifrån omotiverat att i detta se *en* bland många andra orsaker till att han 1886 sökte den lediga kyrkoherdetjänsten i V. Karups sämre avlönade pastorat, vilken han tillträdde den 1 maj 1889. Det var andra orsaker, som voro medvetna för honom själv, framför allt längtade han efter mera stillhet och tillfälle till vård av den egna själen, och dessutom synes hans hälsa vid denna tid ha varit vacklande. Dock kan man påstå, att det var naturligt att i hans situation, efter flera misslyckade strider, söka sig bort från den stad, där de nya idéerna med allt större kraft kämpade sig fram, till en landsförsamling på gränsen till schartauanismens stift. Därmed kastas icke någon skugga över hans gärning i Caroli, hans tid där är och förblir "en guldålder i en malmöförsamlings historia".

OTRYCKTA KÄLLOR.

I Malmö Stadsarkiv:

Kyrkotagningsbok för Caroli församling 1875—1902.

Summarisk redogörelse för folkmängden i Caroli församling 1875—1889.

Protokoll vid kyrkostämmmor i Caroli församling 1875—1889.

Caroli församlings kyrkoråds protokoll 1875—1889.

Ämbetsberättelser och visitationsprotokoll i Caroli församling 1868, 1875, 1877, 1882 och 1891.

Caroli församlings födelse- och dopbok 1875—1889.

Mantalslängder för Malmö stad 1880—1888.

Rådstufvurättens i Malmö *2dra* avdelnings dombok 1877.

I Lunds Domkapitels arkiv:

Diarium 1877.
Protokoll 1877.

I Folklivsarkivet, Lund:

Uppteckningar acc. nr M 11161—11162, 11167—11169 och 11174.

I Kyrkohistoriska arkivet i Lund:

Uppteckning nr 441.

I Malmö Folkskolestyrelses arkiv:

Malmö skolråds protokoll med bilagor 1875—1889.

I Malmö Kirsebergs församlings kyrkoarkiv:

Caroli församlings kommunionlängd 1880—1948.

Hos Kyrkoherde Samuel Adrian, Båstad:

Åhörares anteckningar vid J. H. Hägglunds bibelförklaringar och husförhör.

Muntliga uppgifter ha lämnats av ett flertal personer.

ANDREAS WINQVISTS MINNEN OCH ANTECKNINGAR.

Utgivna och kommenterade av Leif Ljungberg.

Att skriva ner sina levnadsminnen och giva ut dem i tryck hör numera inom vissa kretsar till god ton. Memoarlitteraturen upptager stora utrymmen på bibliotekshyllorna och hör till sådant som gärna lånas. Det är statsmän och vetenskapsidkare, präster, skådespelare, krigare och många andra, vilka berätta om sitt liv och därigenom ge oss en serie verklighetstrogna skildringar från gångna tider. När det gäller kroppsarbetarens levnadsförhållanden erbjuder emellertid den svenska memoarlitteraturen endast mycket sparsamma upplysningar, vilket är att beklaga. Orsaken har väl närmast varit den, att den enkle arbetaren icke ansett det upplevda vara av någon betydelse i det stora skeendet. Det har dessutom i de flesta fall varit ett företag av stora mått för vederbörande att fästa sina minnen på papperet. När det verkligen skett, har det säkerligen varit mera för eget och kanske de anhörigas nöje. Det är ej heller troligt, att det legat någon tanke på offentliggörande bakom, då arbetaren vid Kockums tobaksfabrik i Malmö, Andreas Ludvig Winqvist, grep till pennan och skrev sina minnen, varav några avsnitt här komma att publiceras.

Winqvists egen levernebeskrivning skall här ej föregripas endast en del kompletterande uppgifter rörande hans liv och familjeförhållanden ävensom några notiser om tobaksfabriken, där han var anställd, och familjerna Suell och Kockum skola här lämnas. Han föddes den 27 november 1818 i en av de små kojorna borta vid Hyregatan (i gammalt n:r 572), d. v. s. den del av Hyregatan, som fr. o. m. 1866 heter Jakob Nilsgatan. Hans moder var Christina Maria Widerberg (f. 1796 i Malmö, död 1864 därst.) och fadern

hennes trolovade, drängen Hans Hansson. Något giftermål föräldrarna emellan kom aldrig till stånd — W. uttrycker det så, att "fadern avlägsnat sig". Modern blev sedermera (1836) gift med soldaten vid Södra skånska infanterireg. Gustaf Adolf Mentz, men redan långt dessförinnan hade vägarna för mor och son gått åt skilda håll. I späd ålder blev Andreas Ludvig (han är döpt till Andreas, men redan i de äldsta husförhörslängderna skrives han som Andreas Ludvig) omhändertagen av sin mormor, husaränkan Ingeborg Widerberg (f. 1766 i Fosie, död 1833 i Malmö). Hos mormodern, som bodde i huset upp till modern (i n:r 573), fick han sitt hem under några år. 1829 kom gumman på fattighuset och redan dessförinnan hade Andreas fått göra skäl för sig på arbetsinrättningen. Såsom i viss mån framgår av W:s egen framställning, har han hört mycket, av vad han berättar från det gamla Malmö, av sin mormor.

W:s hustru hette Emelie Catharina Dahlqvist och var bördig från Landskrona. Med henne hade han sju barn, bl. a. dottern Anna Christina, född 1842 och död den 31 augusti 1853 i kolera. När W. skriver de här publicerade minnena, var han bosatt i kvarteret Duvan IV, Stora Nygatan 30 (numera 20). Han dog den 13 april 1894 i Malmö Caroli församling av "åldersavtynande, lungkatarr och lungblödning".

Den tobaksfabrik, vari W. hade anställning torde vara den äldsta i Sverige. Den 26 juli 1726 erhöll Frans Suell (d. ä., f. 1689 i Grömitz, Tyskland, död 1748 i Malmö) privilegier på en "tobaksmanufaktur i Malmö". År 1771 blev Frans Suell (d. y., f. 1774 i Malmö, död 1817 därst., av W. kallad "Sulen") delägare i affären och året därpå ensam innehavare av densamma. Frans Suell inköpte 1771 "Jörgen Kockska huset" (n:r 519) samt efterhand granngårdarna (n:r 517, 520, 524—528). Tobaksfabriken, som dittills bedrivits i gården n:r 341 vid Adelgatan ("Kronomagasinet"), inrymdes nu i de nyförvärvade fastigheterna, och drevs upp till den kanske förnämsta i Sverige.

W. nämner att [tobaks]spinneriet var inrymt i "gamlan" eller "klostret" och talar i ett annat sammanhang om "nunneklostret". Han syftar här på "Jörgen Kockska huset", men

något kloster torde aldrig ha funnits här. Mariaklostret i Sorö har en gång ägt gården. 1522 försåldes den av detta till dåv. myntmästaren i Malmö Jörgen Kock.

Frans Suell ägde bland mycket annat Möllevången, på vars ägor Folkets park vuxit upp, och Annetorp i Limhamn, på vars mark han lät bygga torplägenheter, uppförda kring en bygata och ett torg, den nedan omnämnda Stormby.

Efter Suells död fick svärsonen Lorens Kockum privilegiet på tobaksfabriken, och efter den senares frånfälle 1825 övergick ledningen till dennes son Frans Henrik Kockum. År 1866 ombildades företaget till aktiebolag — F. H. Kockums Tobaksfabriksaktiebolag — och för att följa företaget till våra dagar, så övertogs det 1915 av A.B. Svenska Tobaksmonopolet, i vars regi det fortfarande drives.

Frans Henrik Kockum, f. 1802 i Malmö och död 1875 därstädes, var till natur och begåvning i mångt och mycket lik sin morfader. Under Kockums ledning blomstrade företaget upp på nytt och gick stadigt framåt. Personligen var Frans Henrik Kockum högt skattad av hög som låg. Han vigdes den 7 juni 1829 i Malmö vid Jeanna Beijer, f. 1805 i Malmö, död 1875 därstädes. Makarna avledo med endast ett par dagars mellanrum och begrovos samma dag på Gamla kyrkogården. I sitt äktenskap hade de sammanlagt elva barn.[1]

*

På stadsarkivet förvaras fyra häften med anteckningar av W:s hand: 1:o det här till sina huvudsakliga delar publicerade häftet, säkerligen det äldsta, vilket färdigställdes 1886; 2:o en anteckningsbok, vilken bär begynnelserubriken "något om testamenten" och huvudsakligen rör sig om mer eller mindre originella testamenten av gamla Malmöbor; 3:o en anteckningsbok bärande årtalet 1888, vari förf. fortsätter att promenera runt i Malmö och berätta om ett och annat, samt

[1] Angående medlemmarna av släkterna Suell och Kockum samt ang. den tobaksfabrik, där W. var anställd, jfr Malmö Fornminnesförenings minnesskrift 1909—1919 (Malmö 1919), F. H. Kockums tobaksfabriks a. b., i Sveriges handel och industri, Malmö (Gbg 1905), Svenska Tobaksmonopolet 1915—1940 (Sthlm 1940) och Angelin, E. Hantverkare och fabriker inom Svensk tobakshantering 1686—1915 (Sthlm 1950). Det kan även vara fördelaktigt att jämsides med uppsatsen studera A. U. Isberg s:rs Historiska karta över Malmö.

Frans Henrik Kockum. Litografi.

4:o "Sanningens bok", som likaledes innehåller åtskilligt om arbetsförhållandena å tobaksfabriken men mest spökhistorier och skrock. Anteckningsböckerna äro i samtliga fall av dålig kvalitet, de tre senare häftade i kardusomslag. Det här publicerade opuset omfattar 36 foliosidor, vilka varit sammannästade, men saknat omslag. Manuskriptet är icke återgivet i sin helhet; några uteslutningar ha gjorts.

W. har haft sinne för det dekorativa. Prov på hans förmåga som tecknare framgår av illustrationen nedan. De två sistnämnda anteckningsböckerna bära hemmagjorda "exlibris" på omslagens insidor; i senare fallet med "A. L. Winqvist" samt en fågel (duva?) på en "vinkvist".

Anteckningarna överlämnades 1948 såsom gåva till stadsarkivet av disponent Gösta Landby. Papperna kunna spåras tillbaka till "Landby & Lundgrens tryckeri", i vilket G. Landbys fader var delägare.

Dialektforskaren bör ha ett visst intresse av W:s anteckningar — i original; det är nämligen sitt eget talspråk han fäst på papperet. Ur den synpunkten hade det varit lämpligt

att återgiva texten bokstavsrätt; måhända hade den då varit bra svårtillgänglig för de flesta av årsskriftens läsare. Följaktligen har nystavning använts utom beträffande flertalet egennamn. Beträffande språkbehandlingen i övrigt ha nästan inga ingrepp gjorts i framställningssättet med undantag för interpunkteringen. Författaren använder endast sällan skiljetecken. Tankstreck eller likhetstecken förekomma däremot ganska ofta; här har i stället punkt kommit till användning.

Innan vi låta författaren själv få ordet, må läsaren göras uppmärksam på att åtskilligt, vad han berättar får tas "med en nypa salt". I fotnoterna ha åtskilliga mer eller mindre grova feltagningar rättats till. Beträffande sådant som W. ej själv har upplevat, sådant som har hänt i "forntiden", har det visat sig, så långt det låtit sig kontrollera, att det alltid finnes åtminstone något korn av sanning.

*

Född 1818 den 27 november. Min fader hade avlägsnat sig; min moder måste bliva amma till en liten fröken Falkman, som sedan blev rådman Jungbäcks fru,[2] och jag blev ett arbetshusbarn till 10 års ålder och än bettla mig fram.[3] 1830 kom en fin herre upp å arbetshuset och talte till arbetshusvaktmästaren, så pekade vaktmästaren på mig, så blev jag kallad fram, så sa herrn till mig, du kan komma på mitt tobaksfabrik i morgon, det var 1830 den 3 januari.

När jag nu kom i arbete, så fick jag se, vem den fine herrn var, för det var patron Kockum själv. I samma tid dog min mormoder, så jag gick och gråt varje dag, så frågade patron mig, varför jag gråt så mycket, så måste jag säga honom det,

---

[2] Christina Widerberg var amma hos handlanden Niklas Falkman, f. 1778 i Malmö, död 1853 därst. Rådman Henrik Jungbecks, f. 1813 i Malmö, död 1878 därst., blivande hustru Henrietta föddes 1813 och hennes bröder, tvillingarna Frans Oscar och Adolph 1817 (Malmö Caroli husförh. längd 1818—23, n:r 217).

[3] Arbetsinrättningen var inrymd i bryggarnas f. d. lagshus i kvarteret Gråbröder på hörnet av Väster- och Långgårdsgatorna; här fick även barn sysselsättning. Under åren 1683—1803 var Kronobarnhuset inrymt på detta ställe (jfr slutet av W:s framställning). Barnhuset hade en egen liten kyrka, belägen åt Långgårdsgatan. — Fattighuset, där W:s mormor omhändertogs 1829, var beläget i hörnet av Hospitals-, Ostindiefarare- och Hjorttackegatorna (i kvarteret Josefina, där Västra skolan nu ligger).

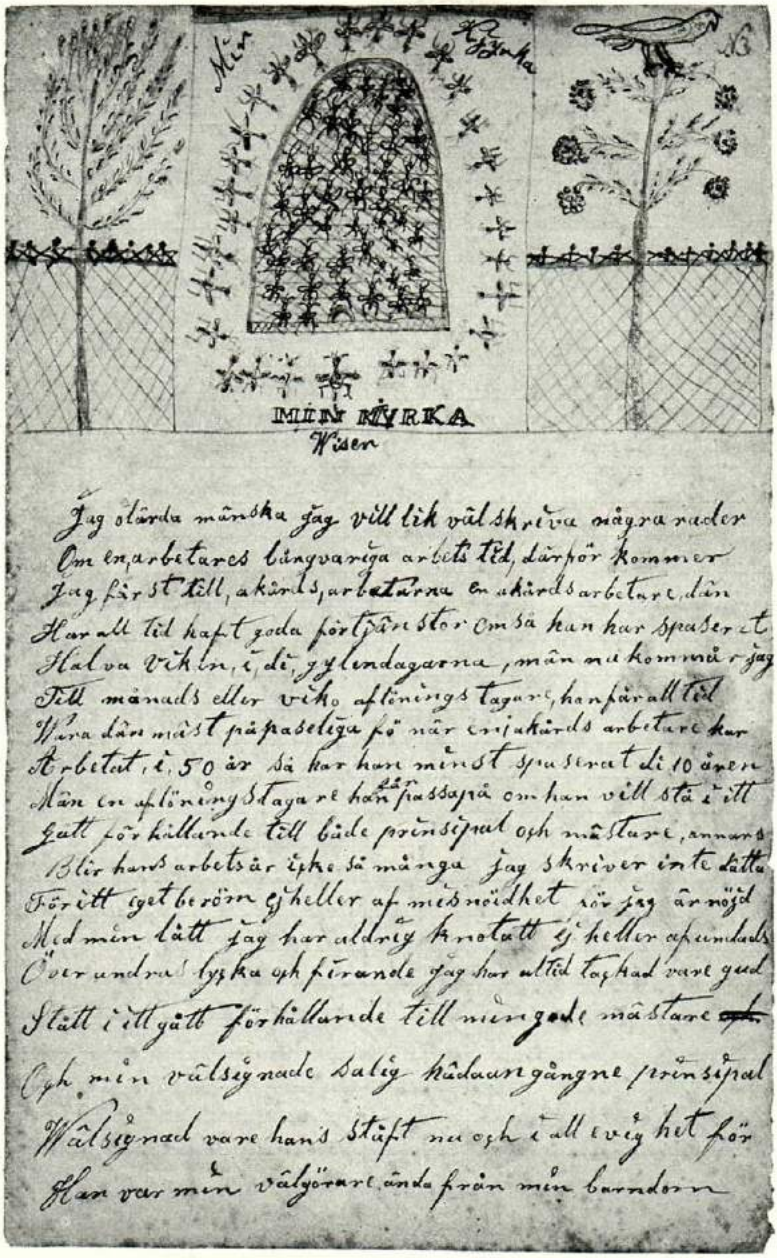

Winqvists självbiografi, sida 3. Måhända har W:s teckning inspirerats av det populära kardusmärket Bikupan, tillverkat hos T. A. Aspelin i Stockholm.

så tog han mig med sig upp på kontoret, då fick jag lite extra pänningar till de, som skulle bliva mina fosterföräldrar, så att de blevo nöjda.

Så arbetade jag som gosse i 4 år och 8 månader. Så kom jag i bagarelära hos Magnus Möller[4] i 5 års tid. Patron Kockum skrev själv som vittne på mitt kontrakt. År 1840 fick jag ånyo den 15 maj arbete på Kockums fabrik. Men patron sa ock till mig, bliv nu inte som andra gesäller, som jag haft, för de har varit några fyllehundar — men det lovade jag patronen ett heligt löfte, vilket jag med Guds hjälp har hållit intills nu.

År 1834 den 15 maj. Allra först kom jag i lagret som hjälpkarl en tid, men cigarrmästaren han begärde mig, så kom jag till cigarrfabriken, vilket jag har varit intills denna dag.

Det var lika gott, att jag inte fick bliva i lagret, kanhända det hade gått mig som alla de andra, den ena har fallit till dåligheter efter varandra, än på det ena viset än på det andra för i min tid tills nu är den sjunde föreståndaren på lagret, det har inte varit någon lång prisbelöningstid — men när en del människor har det gott, så blir de övermodiga, uppstudsiga, faller till fyllerilast och all slags dålighet, men vad fattas dem egentligen, jo, de tänker så litet på Gud och hans försyn, om varje människa ville hava Gud för ögonen och förtrösta på honom, så gick det alla bättre igenom denna världen.

Jag olärda människa, jag vill likväl skriva några rader om en arbetares långvariga arbetstid, därför kommer jag först till ackordsarbetarna, en ackordsarbetare den har alltid haft goda förtjänster, om så han har spatserat halva veckan i de gyllendagarna, men nu kommer jag till månads- eller veckoavlöningstagare, han får alltid vara den mest påpassliga, för när en ackordsarbetare har arbetat i 50 år, så har han minst spatsera de 10 åren. Men en avlöningstagare han får passa på, om han vill stå i gott förhållande till både principal och mästare, annars blir hans arbetsår icke så många, jag skriver

---

[4] Bagaren Magnus Möller, f. 1801 i Malmö, död 1875 därst. Han drev sin rörelse i S:t Knutslagets gamla hus i hörnet av Gråbröders- och Västergatorna.

Kockums tobaksfabrik på 1860-talet. Efter färgtryck i "Sveriges Industriella Etablissement", Stockholm 1878—79.

inte detta för ett eget beröm ej heller av missnöjdhet, för jag är nöjd med min lott, jag har aldrig knotat ej heller avundats över andras lycka och firande. Jag har alltid, tackad vare Gud, stått i ett gott förhållande till min gode mästare och min välsignade salig hädangångne principal. Välsignad vare hans stoft nu och i all evighet, för han var min välgörare ända från min barndom.

1830. Vill gode läsaren veta, hurdan kosten var den tiden åt ett arbetshusbarn; om dagen frukost 8 lod bröd och en halv spekesill, middag ett kvarter soppa eller ett kvarter ärter, 8 lod bröd, kvällsmat 8 lod potatis, inte någon sill eller salt till, och ett kvarter dricka om dagen. Det var dag ut och dag in utan någon förändring.

Barnens sysselsättning var att rensa ärter för köpmännen, om ett barn stoppade en ärta i sin mun och vaktmästaren såg det, så vankades strax av rottingen, man tordes inte

stoppa de maskätna i munnen för köpmannen skulle ha sitt mått. De blev bättre till köpmännens svin kreatur.

Käre läsare, somma har haft förmögna föräldrar och fått alla sina önskningar uppfyllda i det ena som i det andra, så tänken då vad ett fattigt arbetshusbarn fick hungra den tiden, men Herren Gud utser likväl brödet åt de sina i allom tid.

Spöpålen låg på arbetshusets gård den tiden. När ett barn blev förmanad, så sa vaktmästaren, akta dig så du inte kommer att hänga på det där trädet, som ligger på gården. Det var när man stoppade några ärter i munnen.

Min skrivkonst lärde jag i den tidens bruk. Vi skrev i en sandbänk med en spetsad träpinne.

Mitt första kalas, som jag var bjuden på, när jag var kommen på Kockums fabrik. År 1830 kom mästaren Hultman[5] in i fabriken om middagen och säger, i eftermiddag så är fabriken stängd och så kommer ni alla hit i eftermiddag och tager sked och kniv med er för herr Kockum bjuder Er alla på kalas. Uppe på gamlan där skall kalaset vara ja, det var verkligen ett kalas för en som aldrig var vand vid något i världen. För första fick vi lutfisk med senapsås och potatis och sedan söter gröt och en halv tunna öl och gubbarna fick brännevin till måltiden, men pojkarna fick inte något brännevin men öl så mycket de ville dricka. Detta kalas fick jag aldrig veta vad det betydde, om det var när det första barnet var fött eller patron hade fört hem sin unga brud, det gör detsamma för både gubbar och pojkar blev fulla, och gubbarna de blev tyskar, så de smittade oss pojkar, så att vi ock begynte på en sorts abrakadabra. En gubbe hade varit i tyska kriget, han slog knytnäven i dörren och sade, så gick det till vid slaget i Läpsig. En annan stöp på huvudet, han sa, att han var träffad av en bomb, sedan gick vi hem alla förplägade. Jag som pojke vinglade, så att mina träskor de sprack för gubbarna hälde brännevin i ölet.

Patronens begravningsförordning när en gammal fabriksarbetare skulle begravas. Tolv man blev befallda att bära sin kamrat till jorden, den tiden bars liket med lister, sex man

[5] Fabriksmästaren Olof Hultman, född 1773 i Östra Sallerup, död 1837 i Malmö.

åt gången, de bytade om de tolv man. Fick 6 riksdaler 24 skilling per man, men om änkan ville hava bärarna till traktering, så fick änkan de 6 riksdalerna, det gick hon gott ut med för den tiden kostade 1 kanna brännevin 24 skilling och en kanna rom en riksdaler. Men nu för tiden när en fabriksarbetare skall till jorden, om hans gamle kamrater vill följa honom till jorden, så får han då kvitta sin halva daglön, det tycker jag är synd, därför har mången gång änkan inte kunnat fått någon att följa sin hädangångne man till jordens sista viloplats. Jag har själv varit på begravning tillsammans med mästaren, men mig har där blivit kvittat för en halv dag.

Om läsaren vill ha att veta, huru stort *fabriken* var *år 1830*, spinneriet i så kallade gamlan eller klostret i andra våningen mitt för Fricks hotell.[6] En spinnmästare och en spinnare och 10 pojkar.

Snusverket 3 stycken karlar, som drog var sin lilla handkvarn, och en snusmalare och en sållepojke, 3 stycken krylskärare med var sin skärmaskin. En handvals att valsa stjälk med, 2 karlar, som drog, och en inströningspojke.

En tryckvals av trä att trycka kardusetiketter i med kopparplåtar, 2 ritpojkar, en insmörjnings, en rullpressare och en pojke, 2 stycken pressare. En torkemaskin med en karl.

Tvenne röktobaksskäraremaskiner, 2 karlar, 3 pojkar.

Hästmöllan, 2 skäremaskiner, 2 hästar, 2 karlar och en pojke.

2 stycken slåblocka att slå karduser i, 2 karlar och 2 pojkar, 2 lådetimmermänner.[7]

År 1853 då grasserade stark *kolera*[8] då dog min dotter först i kolera, andra dagen blev jag angripen och måste till sjukhuset. Sjukhuset var ute på Mångbijo. Den tiden åkte inte någon patient i droska, man blev lagd på en enspännarekärra och sedan en filt över, sedan också bants ett rep över och så körde de i starkaste trav, så löstes repet av, sedan bars

[6] Ficks hotell låg på nuv. Hotell Kramers tomt. Hotellvärden Jöns Magnus Fick, f. 1801 i Remmarlöv, död 1856 i Malmö.

[7] I "krylskären" skars tobaken. "Slåblocka" var en träkubb, varöver kardusen formades.

[8] Ang. koleraepidemierna i Malmö 1850 och 1853, jfr bl. a. artiklarna i Sydsvenska Dagbladet av Ragnar Huss (1950 4/8) och Erik Bodman (1950 29/10 och 5/11) samt i Tidningen Arbetet (1950 14/11).

man i filten och lades i sängen, så infant den gruveligaste kramp, så att man fallt i medvetslöshet, sedan var det än i badekar än åderlåtning. En morgon, så saknade jag bägge mina sidokamrater. En mamsell Jäist[9] såg jag hoppa ett par alnar rakt upp i sängen utav plågor, somliga stöp och dog, när de kom in om dörren, en kom in om dörren till doktoren kl. 10 om aftonen och dog klockan 12 på natten, så gick det dageligen.

En dag hade sjukhusets stadsbud raporterat mig död på rådhuset, så kom mitt namn på rådhusdörren bland de döde, när då patronen kom i fabriken, så berättade de, att jag var död. Är det sant, sa patronen, den karlen ville jag inte varit av med, men sedan skickade patronen rådman Jungbäck ut till sjukhuset, och rådmannen kom till min säng och sa, hur är det med dig, du är rapporterad död, och jag tackade rådmannen för sin godhet, så sa han, nu skall jag trösta Kockum, att du lever. Men sedan på dagen hade patronen själv varit ridande ut till sjukhuset och kallat ut doktoren, så kom doktoren till mig och frågade, vad är du för någonting hos Kockum, jag svarade, herr doktor, jag är inte annat än en fattig arbetare, så gick doktoren ut, och sedan kom två karlar och bar mig upp i andra våningen, där fick jag ensamt rum och uppasserska.

Rådman Jungbäck var uppsyningsman. Doktoren var doktor Tjälman, dalkarl till börden, han dog om natten när patronen hade varit ute vid sjukhuset om dagen, han var sjuk i fyra timmars tid.[10]

Något om avlöning. Avlöningen i Sulens tid var 1½ kanna dricka i veckan och 9 riksdaler i månaden och fria träskor om vintern för de inte skulle få frost i fötterna för de arbetade alla i oeldade rum. Sulen rådde om Möllevången, varje midsommars afton skulle Sulens arbetare ut och gå vakt ikring Möllevången, så beväpnade de sig med var sin

---

[9] Carolina Geist, död av kolera 9/9 1853, 40 år, 3 mån., begr. 11/9 i fattigjorden (Caroli dödbok).

[10] Fil. d:r och med. kand. Claes Johan Kjellman, f. 1827 i Timmelhed, Älvsborgs l., död 1853 10/9 i Malmö och begraven på Gamla kyrkogården; en ståtlig obelisk utmärker platsen, där han och två andra i kolera döda läkare (Elias Ekeroth och Göthe Thomé) vila.

Priskurant från 1890-talet. Den stora byggnaden i hörnet av Väster- och Mäster Johansgatorna uppfördes 1874. Efter original i Tobaksmonopolets arkiv.

knölpåk, en gick före i vägen och trummade på en gammal lantvärnstrumma, de meste iklädda sina träskor. Nu synes det, att det var en liten avlöning. Men ett litet boningsrum med kök 12 skilling i månaden, ett skålpund smör en kopparrubel motsvarande nu 3 öre, dito för ett tjog ägg, så va priserna efter tidernas avlöningar. Efter Sulen tog äldste Kockum emot fabriken. Så fick en arbetskarl 11 riksdaler i månaden. Så gick träskorna av, men drickat fick de behålla.

Sedan tog patron F. H. Kockum 1825 emot fabriken. Så fick varje arbetskarl 13½ riksdaler och lov att dela allt omslag av tobaksfaten, men sedan om några år tog patronen stäverna själv till snusfjärdingar och i stället ficks julpenningar. Så har tiderna omväxlats tills nu. Detta har mina förfäder omtalat, som har arbetat i fabriken.

Sulen rådde även om Stårmby, den låg ungefärligen, där

konsul Holms lantställe är,[10 a] en lång gata med två rader hus och en pump mitt på gatan och han rådde även om Bälvi.[11]

Sulen lät aldrig häkta någon tjänare som stal, utan han hade till ordspråk, det är nog, när man skaffar han av med brödet. En gång sladdrade en dräng på gårdsdrängen, att han hade stulit virke och gjort sig en vagn utav, så svarade Sulen, ja, var skall de taga utan där som finns något, detta svar gav han för att berättaren inte skulle hava någon glädje, men gårdsdrängen fick sitt avsked.

Nedanstående gravmonument på gamla begravningsplatsen över herr G. H. Nättzel,[12] gamle patron F. H. Kockums allra förste kontoristen och kassören, han var alit i allo, han hade varit provisor och var dalkarl till börden och hade aldrig varit gift. Han hade ett gott kapital efter sig, som var testamenterat åt äldsta sonen på stället, för han hade stått fadder till honom, han fick allt, så när 200 kronor, som han skänkte till första navigationsskolan på Västergatan. Men nu ser hans viloplats sådan ut, det vill säga gömd och glömd.[13] Denna Nättzel var en ärans man, han var lika så rädd om Kockums tillhörigheter, som om de hade varit hans egna, han kallade ock allt för sitt. När drängen hade kört hästarna svetta, så sa han till drängen, du får inte köra mina hästar svetta, när Kockum hörde sådant dylikt, så skrattade han. När han blev värst ond var, när han kom i fabriken och något gods inte var färdigt, då mössan i golvet och strax upp igen och satte den på huvudet och sprang. Han gick aldrig till sängs, förrän

[10 a] Handlanden och konsuln Anders Casper Holm, f. 1815 i Mariestad död 1898 i Malmö.

[11] Fröken Maria Dieden, ägare av Bellevue gård, har välvilligt meddelat, att den vackra trädgården till nämnda gård är anlagd av Frans Suells hustru, Anna Catharina, född af Trolle (f. 1753 i Stockholm, död 1831 i Malmö).

[12] Georg Henrik Netzel, född 1774 i "Dalarna" död 1843 4/7 i Malmö, då han kallas f. d. handlande. — Nettobehållningen i boet utgjorde 1.905 rdr banko. Något testamente finnes ej nämnt i arvskiftet den 15/5 1844 (MSA); där nämnes att arvingarna gemensamt överenskommit att i enlighet med den avlidnes i livstiden yttrade önskan till kapten Wittings dotter Alfrida, åt vilken N. stått fadder, skänka 133 rdr 16 sk. banco. I övrigt delades behållningen i boet mellan hans lagliga arvingar.

[13] W. har illustrerat sin framställning med en något naiv men talande bild av Netzels gravställe med en stympad och på marken nedfallen gravvård.

han hade varit i fabriken och sett om alla eldstäderna, om de var släckta, och sedan läste han sin aftonbön. Patron Kockum sa ofta efter hans död, jag får sakna min gamle gubbe.

En gång kom jag upp på kontoret och ville låna lite penningar, jag skulle hava barndop, så sa patron Kockum, faseligt så många barn du skaffar till världen. Så svarade Nättzel i mitt ställe, ja du må nog själv tala om sådant, jag tycker att du gör ditt bästa, så gått du kan, så skrattade Kockum och tog upp penningar, och jag lommade av.

Han var mycket rättvis mot arbetare. En gång skulle vi hava murare om natten i cigarrfabriken, så skulle jag se efter dem, att de ingenting skulle röra. Så om morgonen kom Nättzel och frågade, vem som hade skurat efter murarna, så svarade jag, det har jag. Så sa han, nå så kom upp med mig på kontoret, så skall du få skurekvinnebetalning ock, för det har du förtjänt.

År 1886 den 15 augusti har jag arbetat i Kockums tobaksfabrik i 51 år och ungefärligen 9000 timmar. Detta låter något besynnerligt med niotusen timmar, men jag har tagit det i det minsta att fabriken eller fabrikens bästa rörelse, det var i en 30 års tid. Vilken tid var och en hade frukost och medaftons frihet att spisa eller gå ut i staden, men under alla de åren var jag aldrig ute, ej heller har jag någonsin buret några matpaketer med mig utan arbetade alla de timmar, vilket jag såg var nödvändigt för allt stod på mitt ansvar och även för att göra min gode patron till viljes att skapa färdigt dagligen, för allt gick undan för undan dageligen, önskligt hade varit om det hade varat i all min tid, men tiderna förändra sig lik[som] vi människor, för det kan jag se med mig själv, för mina krafter är snart avtynade, jag är värkbruten i högra höften av mångårigt stående vid cigarrsorteringen.

Kockumska cigarrfabrikens uppkomst. År 1834 förskrev patron F. H. Kockum en cigarrmakare, som hette Luntzman, bördig från Bremen,[14] han lärde de första pojkarna till att förfärdiga cigarrer, men det var inte likt cigarrer nu för tiden. De var mycket simpelt förfärdigat än nu för tiden

[14] Cigarrmästaren Gottfried Wilhelm Lüntzman, f. 1805 i Bremen, synes flytta från Malmö på 1840-talet.

Stortorget i Malmö, västra sidan. Detalj av räkning från Kockums mek. verkstads a. b. 1874. Drätselkammarens verif.; stadsarkivet i Malmö.

i sortererummet, där skulle varje cigarr klippas jämna i ändarna och en vriden knopp i stället för spets, som även ock skulle klippas av en liten flag. För cigarrmakarna de förfärdigade än långa och korta, halva tum olika. År 1835 fick cigarrmakare Smith arbete i fabriket,[15] och satt och förfärdigade cigarrer tills om några år den förste mästaren tog avsked och blev egen cigarrfabrikör i Stockholm. Då blev herr Smith mästare, sedan förskrev Kockum två hamburgare; de lärde Kockums cigarrmakare att förfärdiga nya modens cigarrer med spetsar och att begagna klister.

Den förste mästaren han hade lärt mig att blanda in tobak till alla sorters cigarrer, men när den gamle mästaren reste, så kom patronen till mig på loftet och hade ett papper i handen och frågade mig om inblandningen, vilket han skrev upp. Det papperet fick Smith af patronen, och sedan fick jag taga emot order, hur jag skulle bära mig åt, när jag skulle blanda in till cigarrer som var min egen bort lärdom och uppgift för patronen, som han skrev upp efter min uppgift, så går det i världen.

En märkvärdig dag i mitt liv. Mästaren kom till mig en dag och sa, i eftermiddag så arbetar vi inte mer än halva

[15] Cigarrmästaren Andreas Schmidt, f. 1809 i Bremen, död 1895 i Malmö.

eftermiddagen, så sade jag, vad skall det betyda, han bara såg på mig och gick, men när jag då kom ut på gatan, så var hela Kockums hus fullt med flaggor, så frågade jag medarbetarna, vad flaggorna skall betyda, så fick jag till svar, vet du inte det, på Kockums holme skall vara en stor fest, alla 50 års arbetarna är bjudna, är du inte gamle Vinqvist bjuden, nej svarade jag, jag fattas tio dagar i 50 år, var det ock något och göra skillnad på. Ja, så noga skall det vara. Denna händelse var år 1883 den 5 augusti.

Så stod jag en stund utanför Kockums port och funderade, vad jag skulle fördriva tiden med, jo, jag går till Gamla begravningsplatsen till min gamle patrons gravställe. Ja, där stod jag med ett svidande hjärta i fullt grubbleri och grubblade över, när en god och huld principal är kommen till griften, så är han ej glömd utav alla arbetare i dessa tidernas skiften.

Där stod jag i slummer, men min slummer blev störd av en röst, som till mig sade, din genius ber dig: hav tålamod, så går du bättre igenom livet. Tack för det rådet min goda genius, men säg mig nu var jag skall nu mina steg hänåtvända, jo gå till ett ställe, som nu kallas Kungsparken, som i forna tider var sorgedal, men nu är där byggd en glädje sal. Där har ju dina förfäders ben bortmultnat, där finns ju en källa, det vattnet det har vattnat månghundra gravar, det vattnet har runnit från dina förfäders ben, drick utav det vattnet, det giver dig lika god kraft som deras champagne på femtio års festen. Men så gick jag från källan på det ställe, där gamla stenhuset låg. Så kom jag till att tänka på 1848, då de saknade en norsk jägare, som de trodde var rymd, men när norrmännen var hemresta, så fanns han liggande död i det gamla granithuset. Sedan gick jag till huvudpaviljongen eller Törnqvists restauration,[16] som i forna dagar var en damm, som kallades Pallesjö, den var på samma plats, där

[16] Restauratören Johan Törnquist, f. 1845 i Vanstad, död 1904 i Malmö. Han var den förste arrendatorn av Kungsparkens restaurationspaviljong, vilken invigdes den 20 juli 1881 av kung Oscar II. T. var 1885 också källarmästare på Stadt Hamburg.

stora paviljongen är byggd.[17] År 1815 kommenderade Malmö kommendant ut en del fångar att planera ut alla likens gravar, men fångarna krävde upp likkistorna och kastade likkistorna ner i Pallesjö, så locken for av, så liken för sig och kistan för sig själv, där var lik, som var begravna samma vecka, och så stod där hundravis med människor och gråt utav släktingar och vänner, jag har själv haft en morfar och en moster, som varit begravna i Kungsparken. Detta gjorde kommendanten, för han hade fått jorden som lönejord.

Sedan gick jag ner i Kungsparkens norra ända, där stod fästningens smedja, som alla fångar fick sina bojor på och där fick trädgårdsmästaren i Generalens hage sina handklovar på, så blodet sprutade ut av fingerändarna, så frågade en soldat honom, om det smakade bättre, än att plantera morötter i sin husbondes, Malmborgens, hage, så gråt han men det var för sent.[18] Så gick jag ut av Kungsparken, och stod en stund på Slottsgatan. Så kom jag att tänka på en syn jag såg, när jag var pojke. På Slottsgatan kom en soldathustru och bar spanska fiolen om halsen, och en soldat bakefter med en käpp i handen och vid varje pump skulle soldaten pumpa vatten på den stackals varelsen och hundratals pojkar efter. Ett sådant straff fick soldaternas hustrur, när de varit fulla i kasärnen och slagits.

Läsaren vill gärna veta av ögonvittnet, hur en spansk fiol såg ut. Den var i två halvor utav en planka i samma fason som en fiol och ett runt hål på den. Så sattes båda halvorna om halsen på den stackars människan.

Sedan kastade jag en blick mitt över kanalen norr om Kungsparken, där fiskarebåtarna läggas upp, där var förr i

---

[17] Denna händelse ägde rum 1805, ej 1815, i samband med anläggandet av flottstation i Malmö. Jfr G. Unger: Malmö som örlogsbas 1805—14 (i Malmö försvar genom tiderna, Malmö 1944), Ludvig B. Falkman: Om Malmö hamn (i Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1939, sid. 21 f.) samt A. U. Isbergs "Handbok" (Malmö 1923) sid. 591—603 och 817—866, där även finnes redogjort för Kungsparkens tillblivelse och kyrkogårdsförhållandena där och i omgivningarna.

[18] Här syftar W. på den händelse, då fortifikationskamreraren Hans Henrik Malmborg år 1819 mördades i sin bostad, "Generalens hage", av trädgårdsmästaren Per Löfberg och skrivaren A. W. Ahlström. (Malmö Slottsförsamlings dödbok 1819, MSA).

tiden fästningens begravningsplats, denna begravningsplats var en holme, den förste som begravs hette Lind, därför kallades den för Hålmelin, de skulle ro över med liken, så hände det att en fånge skulle begravas, så satt en soldat i båten och två fångar, som skulle gräva graven till liket, av de två fångarna hette den ena Mas, han tog soldaten och kastade han av båten och hålt honom i vattnet tills han dog. Så rymde fångarna och lät liket bli i båten, men sedan blev Mas ertappad och halshuggen, den andre fången hörde de aldrig utav.[19] Denna begravningsplats har ofta de fattige på senare åren om vintern velat gräva upp ben att sälja, somliga till bröd och somliga till brännvin men blivna av kvartersmannen förbjuden.

Så led det mot kväll, så gick jag om Norra promenaden hemåt, när jag kom mitt för Cementbrukets gård,[20] där hittade en fånge två jöpnar[20 a] fulla i vallen av drottning Cristinas pänningar. Så kom jag upp mitt för Hoppet, forntidens klädesfabrik, där fick de små tjuvarna spö men de stora tjuvarna de bötade.[21] Sedan kom jag mitt för västra hamnbroen, där Håfman hade sin vackra trädgård, träden stod inte långt från husen, där bodde en handlande Vitlåck, han begagnade gamla tidningar till klosätt och kastade ut i träden, så att alla träden var fulla och såg ut som rikt lastade

[19] Om John Persson Mas levnadsöden innehåller Slottsförsamlingens dödbok för år 1817 nära tre sidor; bl. a. omtalas, att han 1817 den 12 november utfördes från Citadellet och avlivades å stadens avrättsplats förmedelst halshuggning för det han vid sin flykt från fästningen 1812 ihjälslagit och dränkt soldaten vid Konungens eget värvade regemente Anders Lindberg, vilken blivit utsedd till hans och en annan arbetsfånges bevakning. Mas var son av en torpare och född i Nors by, nära Falun.

[20] Skånska Cementaktiebolaget hade på 1880-talet och senare sitt kontor i kvarteret Skepparen, Norra Vallgatan 110 (nu = 98); i den där av disponent R. F. Berg år 1876 uppförda fastigheten inrättades 1880 ett av landets första cementgjuterier, begynnelsen till A. B. Skånska Cementgjuteriet. Redan på hösten 1880 hade en mindre fabrik anlagts vid Varvsbassängen och i slutet av 1883 anlades en ny fabrik på V. hamnområdet vid citadellskajen (A. B. Skånska Cementgjuteriet 1887—1937, Sthlm 1937).

[20 a] "Jöpnar" = rågade händer.

[21] Klädesfabriken Hoppet överflyttades 1796 från Djäknegatan till hörnet av Väster- och Västra Hamngatorna (nuv. Gråbrödersgatan), där fabrikationen bedrevs till 1825. Fastigheten (n:r 416) bibehöll länge benämningen "Hoppet".

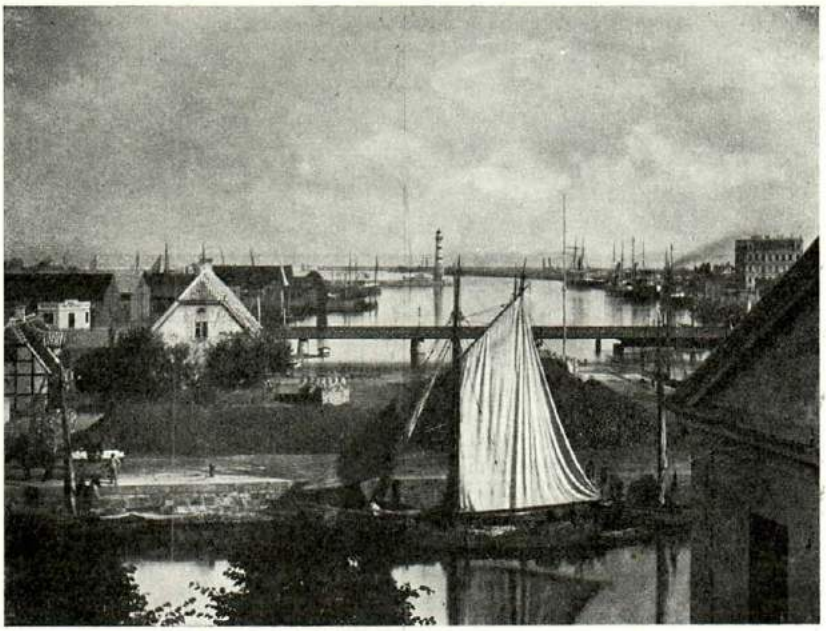

Utsikt från Norra Vallgatan över hamnen 1885. Den vita byggnaden t. v. bär Skånska Cement a. b. skylt. Högvaktens gavel synes t. h. Foto Carl de Shärengrad.

julgranar.[22] Sedan gick jag till gamla husar högvakten, den byggde fångar upp.[23] En dag gick där en fin herre med glasögon på ställningen, så fick en soldat syn på honom och kallade på honom, att det var inte tillåtet att gå ibland fångarna, så bad han om ursäkt och gick, men om aftonen, när de räknade fångarna, så var de av med en, hans fångkläder låg nere i källaren, denna fånge hade varit glasmästaregesäll. Så gick jag några steg mitt för Sulska stenen, där gamla husarvakten och Strandporten låg, där stod en gång

[22] Landssekreteraren och titulärlagmannen Johan Niclas Hoffman, f. 1772 i Malmö, död 1856 därst.

Handlanden Johan Elof Wittlock, f. 1812 i Kristianstad; på 1840-talet bosatt i kvarteret Jörgen Kock (n:r 413) vid Väster- och Norra Vallgatorna. Ej senare anträffad i Malmö.

[23] Högvakten å Suellsplatsen vid Norra Vallgatan uppfördes 1836—37 och revs 1898. "Gamla husarhögvakten" och Strandporten låg något öster därom, i trakten kring nuv. Frans Suellsstatyn.

en husar på post, som hade varit bonddräng och rymt av tjänsten, så kom bonden gångandes förbi, så knuffade husaren bonden och ropade korporal ut, och bonden blev halad in i högvakten och fick asprygel för överfall mot post karl.

Så gick jag mot hemmet om Frans Sulsgatan, så kom jag mitt för gamla elementarläroverket, det huset var i forna tider dansk penningbank, där slogs silvermynt, men när Skåne i några år varit svenskt, så kom en dag en dansk herre och bad om han fick se sig om, så hade han rivet tapet av väggen. Så var där ett skåp i väggen med en hel del silverstänger som danskarna knep.[24]

Så kastade jag en blick uppåt det gamla nunneklostret, gamla Sulska och Kockumska tobaksfabriken, så kom jag att tänka på en händelse för många år sen, när jag var nattvakt i Kockums gård, så hörde jag ett högt nödrop av ett fruntimmer, så rusade jag ut, så var det en gammal kvinna som sa åt mig, de rövade min iglaburk, så sa jag, kände mor inte någon av de två, jo, sa hon, det var bokhållare Eng hos handlande gamle L. på hörnet av Södergatan och Stortorget, jag skulle gå och sätta iglar på kapten Pitterssons fru på Västergatan.[25] Andra dagen kom Pittersson till mig på fabriken och frågade mig, om jag kunde vittna, men jag sa nej, jag fick inte

[24] På denna tomt residerade under 1400-talet myntmästaren och byfogden Henrik Dringenberg (jfr bl. a. Erik Persson: Några anteckningar om Malmösläkten Dringenberg, i Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1934.) Här hade "elementarläroverket" (h. allm. läroverket för gossar) sina lokaler 1827—1879. I grannfastigheten i samma kvarter (Jörgen Kock) var navigationsskolan inrymd 1843—84. — "Dansk penningbank" — någon förblandning med "Myntergaarden", äldre benämning på "Jörgen Kocks hus", torde föreligga. Jörgen Kock var myntmästare i Malmö till 1523, då han blev borgmästare. "Myntergaarden" har även det äldsta Malmöhus benämts. I Malmö slogs Danmarks mynt under senare delen av medeltiden. — Ang. historien med silverstängerna jfr. J. O. Friberg, Malmö stads hisoria och beskrivning, sid. 85 f. (Malmö 1842).

[25] "Iglakvinnan" var arbetaren Nils Hanssons änka Karna Olsdotter, född 1800 i Hyby, död 1853 i Malmö. Makarna hade bl. a. barn sonen Hans Nilsson, f. 1830 i Mölleberga, vilken tog sig namnet Sandelin. Han var då denna episod inträffade skräddaregesäll, blev sedan restauratör och handlande, död 1902 i Malmö.

Sjökaptenen (skepparen) Lars Petterssons hustru Maria Bök, f. 1812 i Malmö död 1877 därstädes. Makarna ägde och bebodde fastigheten n:r 473 i kvarteret Skepparen i hörnet av Västergatan och Västra Hamngatan.

Handlanden Thomas August Löhr, f. 1778 i Ystad död 1853 i Malmö.

Någon Eng har icke anträffats bland Löhrs bokhållare, men väl Edward Engström under åren 1839—45.

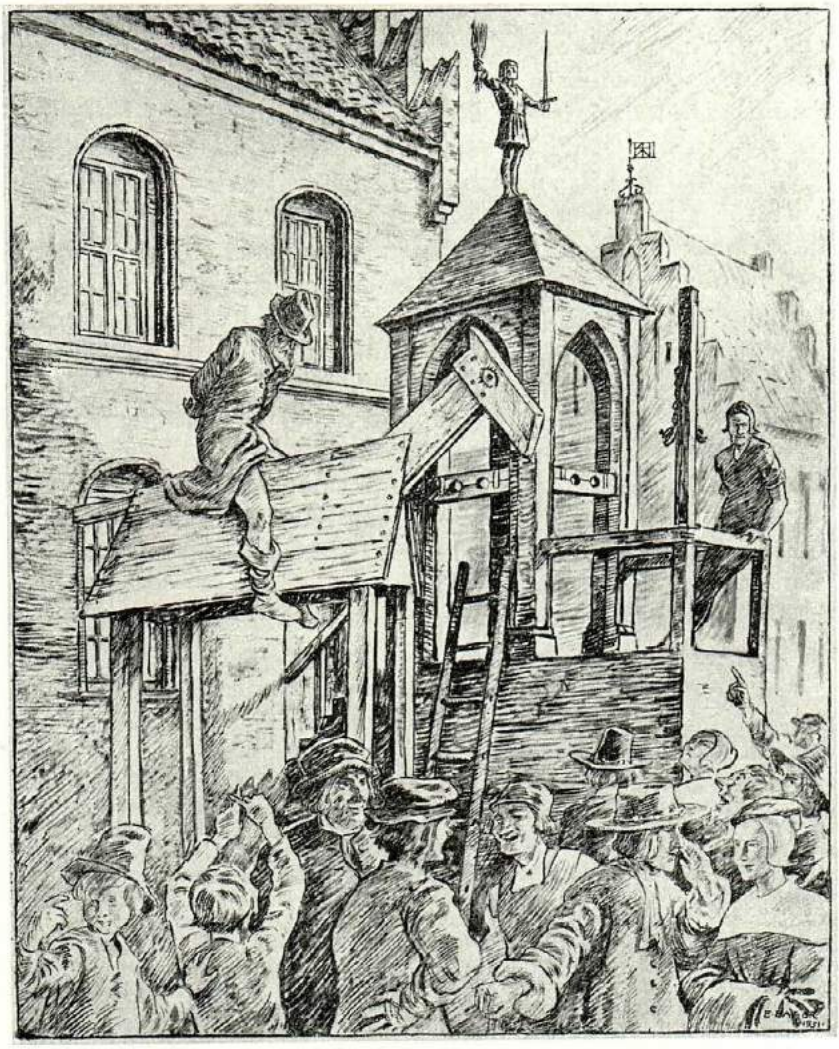

Kåken och trähästen på Stortorget i Malmö, 1600-talet. Rekonstruktion av Einar Bager.

veta om kvinnan fick någon ersättning för sina iglar. Denna gamla iglakvinna var Sandelins moder. Så var det kväll. När jag kom hem så var där kaffe färdigt, så tog jag mig en kopp med litet sjökaptens grädde i, och slog bort sorgen för den dagen, med en god Uddevallare.

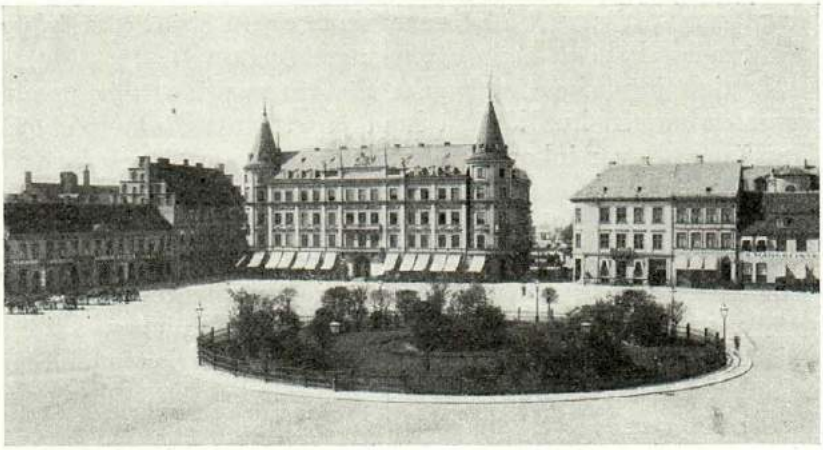

Stortorget i Malmö, nordvästra hörnet 1884. Foto Axel Lindahl.

En söndag tog jag mig en morgontur till Stortorget upp till den rundelen, onekeligt den är vacker, men där fattas en byst. För många år sedan hade Malmö innevånare det nöjet att se en byst till häst på Stortorget, när en nattväktare var träffat sovande om natten, så fick han rida som de kallade trämärren, det var en trähäst, mycket skarp på ryggen, så det skulle göra bra ont i hans skrev, och så hängdes en vikt i vart ben på honom, och även såg man en stackare stå i halsjärn.

Så gick jag hän och såg på Kramers hotell, så kom jag till att tänka på general Tåts gamla envånings hus som där stod förut.[26] Denna general Tått slog aldrig sina tjänare, utan han befallde dem att stå stilla men han gav dem en panneknäpp, så där blev en knuta efter som ett hönsägg, för han tordes inte slå, för han var så stark som en jätte. Han tålde inte att hans tjänare de skrattade. En gång kom hans betjänt till att skratta, så sa generalen, vad skrattar du åt, men betjänten fant sig och sa, han skrattade åt hanen, som

[26] Landshövdingen, greve Tage Tott, född 1739 på Skabersjö, död 1824 i Malmö. Ägde fastigheten n:r 334 (den västligaste av de tre tomter, på vilka Hotell Kramer byggdes 1879). Han var landshövding i Malmöhus län 1776—1794.

magade alla hönsen, så sa generalen, nå, så skratta en gång till, annars skall du hava dig en panneknäpp.

Så gick jag några steg mitt för Hamngatan, där gamla kommendantens hus låg, så kom jag till att tänka på, när lantvärnet de var inkommenderade och uppställda, så förstod de inte höger om och vänster om. Utan officeren han fick kommendera näsan åt gamla apoteket och "röven" emot kommendantens hus.[27]

Så gick jag och såg på landshövdingeresidenset, kors vad det är vackert emot som i landshövding Klintebergs tid.[28] Klinteberg var mycket sträng, han gick varje dag på torget och frågade efter priserna på födoämnena. Var då någon bonde för dyr, så fick han stryk, han hade en stor tobakspipa med ett stort trähuvud, fick en bonde av den i skallen, så reste han hem med en knuta på huvudet stor som ett gåsägg. Så fort ett par bönder i någon by vart blivna ovänner, strax in att klaga, så skulle den som hade varit elak ha stryk. I Klintebergs tid bodde Karl den trettonde ett helt år i landshövdingresidenset, hans hovstat bodde i så kallad Backman och Bargs gård i Kanseligatan i andra våningen, så var där byggd en brygga över gatan.[29] Den bryggan var överbyggd tät med tak och fönster. Så gick där soldater runt om gården både natt och dag, annars kunde ju någon kommit till att stöta armbågen i väggen om natten, så hade det blivet majestätsbrott, om högsta personen hade blivit väckt ur sin sömn om natten, så noga va det i gamla tider.

---

[27] Apoteket Fläkta Örn vid Stortorgets södra sida kallades från 1820-talet i dagligt tal "Gamla apoteket" till skillnad från Apoteket Lejonet i kvarteret Lejonet, som benämndes "Nya apoteket".

"Kommendantgården" var under åren 1692—1791 hörnhuset Södergatan—Stortorget (handlanden Löhrs fastighet, jfr ovan). Både före och efter denna tid (men först från 1831) hade kommendanten haft sin bostad på Stortorgets norra sida i kvarteret Gripen.

[28] Landshövdingen, friherre Wilhelm af Klinteberg, f. 1759 i Härslöv död 1829 i Malmö. Han var landshövding i Malmöhus län 1811—1829. — Residenset hade på 1850-talet fått sin renässansfasad, ritad av professor F. W. Scholander.

[29] Framställningen syftar på Gustav IV Adolfs vistelse i Malmö. Ang. förbindelsegången mellan residenset och Barkman & Berghska gården, se Hallings minnen, sid. 52 (i Martin Weibulls Samlingar, utgivna för de skånska landskapen VII, Lund 1878).

Carl Christian Halling, f. 1790 i Malmö, död av hjärtslag på Malmö rådhus under sittande rätt 1851; han var borgmästare i Malmö 1846—51.

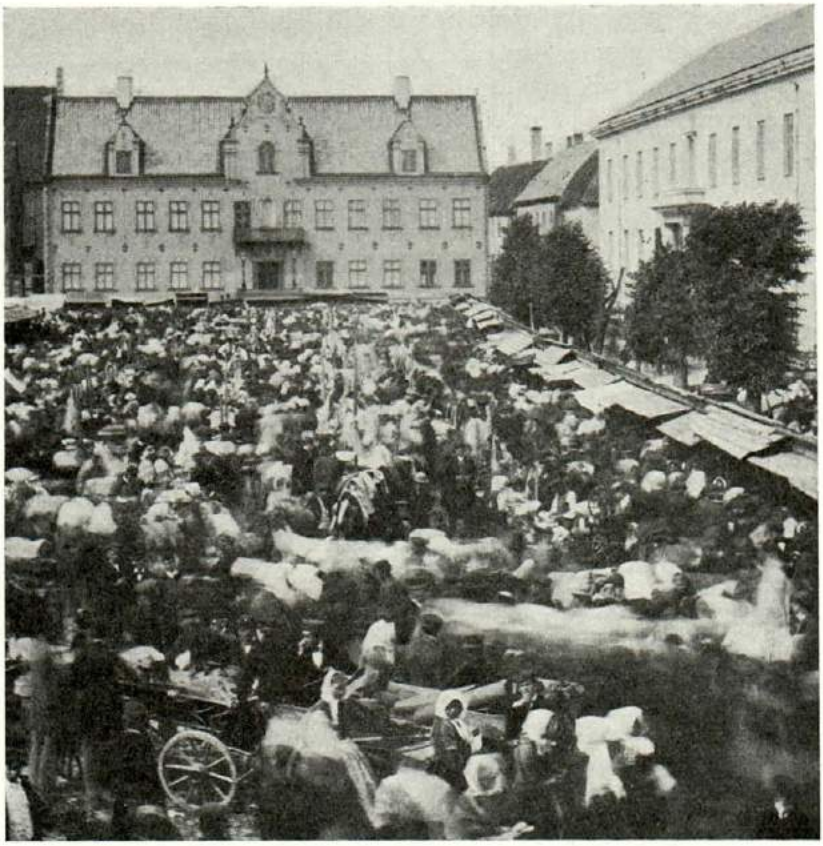

Marknadsdag på Stortorget; 1860-talet. Foto Carl de Shårengrad.

Sedan tog jag den märkvärdiga rådstugan i ögonsikte, så kom jag ihåg, att där satt borgmästare Haling och dog i sin domarestol, när han skulle förestava den vanliga eden så sant mig [hjälpe], så slocknade han ut där i stolen. Borgmästare Haling var en stark tobaksrökare, men rökade aldrig utan pipa, men till varje julhelg köpte han på Kockums fabrik 200 cigarrer 50 st. Regalija, 50 Lafama, 50 Lättagula, 50 Laguayra, de skulle packas i en låda, då kan jag tänka att de skulle trakteras bort. Regalija åt rådmännen, Lafama åt stadstjenarna, Lättagula åt poliserna, Laguayra åt gatuväktarna. För han röka själv aldrig någon cigarr.

Så gick jag rakt över torget till Kockums försäljningsmagasin, de gamla forntids soldaters högvakt och kvarnstenen, som de har flyttat, den ställde alltid trummeslagaren sin trumma på.[30] Nu vill jag berätta en händelse i denna högvakt. I gatan tätt vid, i bokbindare Råbinssonska gården, den rådde en smed om.[31] Denne smed var en tyrann mot både hustru och barn. En gång mitt under vaktombyte så skriker officeren [och] frågar vad som stod på, så svara de, det är smeden som slår fru och barn, så befallte han två man att hämta honom, då fick han as-prygel, men sedan blev han bättre både mot hustru och barn, den smörjan hjalp. Jag gick förbi frimurarelogen, det gamla värdshuset Bijalitt, där månghundrade hästbytare har druckit sitt så kallade likköp, så bytar det i världen.[32]

Jag gick förbi Silovska gården i forna dagar bagare Ratjis envåningshus.[33] Men så fick jag syn på det ståtliga hotell Gustav Adolf,[34] forntidens så kallade Svarta kråget ett envåningshus. Svarta krågfolket hade en dotter, som söp mycket, en gång frågade nabokvinnan henne, om hon ville se till hennes barn, men hon gick bort, men när kvinna kom tillbaka så hade fulepåpan mördat kvinnans barn. Hon blev halshuggen och miste högra handen. För i världen skulle alla mordvapen, både när någon var blivit mördad och även självmördares vapen upp på rådstugan och ligga. Så kom

[30] Högvakten, "corps de garde", låg under 16- och 1700-talen på Stortorgets västra sida; kvarnstenen, "Malmöstenen", finns ännu kvar.

[31] Bokbindaren Nils Råbinsson, f. 1800 i Stora Råby, död 1871 i Malmö. Han ägde fastigheten n:r 535 i Kvarteret Frans Suell vid hörnet av Isak Slaktare- och Mäster Johansgatorna.

[32] "Bialitt", det gängse namnet på den krog, som 1780—1841 var inrymd på den tomt, där Frimurarehotellet nu ligger, hade fått sitt namn av det trugande tilltal värden, Jöns Malmquist plägade använda: "Bialitt (vänta litet), du har inte så brått". (Isberg s:r: Stadens kvarter m. m. MSA).

"Likköp" eg. lidköp, stadfästande av ett köp genom att de handlande dricka samman.

[33] Handlanden Sven Henrik Silows, f. 1816 i Malmö död 1875 därst., fastighet i hörnet av Östra Torggatan och Stortorget (nuv. "Fredrik Nyströms"). Silow hade 1861 rivit det gamla envåningshuset och uppfört den nuv. trevåningsbyggnaden. — Bagare Ratge torde icke ha ägt denna fastighet.

[34] I huset upp till vid Stortorgets södra sida låg Hotell Gustaf Adolf, vilket öppnades 1860. Ett fyravåningarshus ersatte då ett äldre tvåvåningshus, vari krogrörelse bedrivits.

Stortorget i Malmö, sydvästra hörnet. Teckning av Anna Kockum år 1865.

även Svarta kråg dotterens torkade högra hand att ligga i mordvapnens kammare, för att hon strypt barnet med sin högra hand.[35].

En titt in i Malmö fordna fästningsverk och dess område.[36] Man gick först över en vindbrygga, så gick man igenom 2 dubbla ekeportar som gick igenom en hög vall, där var två lag vallar runt omkring fästningen, fulla med kanoner och mörsare och bomber. Till höger, när man kom igenom por-

[35] Episoden utspelades den 31 augusti 1767. Bryggaren Anders Borgs dotter, Kersti Borg, änka efter bryggaredrängen Bengt Ingvarsson, hade skurit halsen av Bengta Larsdotter Frennings sex veckor gamla flickebarn. Den 11 december s. å. "utfördes hon på nattmannens kärra att halshuggas och å båle brännas utom staden, sedan hon dessförinnan 2:ne dagar å rad stått i halsjärn på Stortorget och av en bödelsdräng blivit avstraffad med 23 par ris" (Slottsförsamlingens dödbok 1767; Kämnärsrättens dombok 1767 2/9 och rådhusrättens dombok 1767 23/9 m. fl. dagar). Fadern (död 1778 i Malmö) ägde fastigheten n:r 602 på Stortorgets södra sida (grannfastigheten väster om Apoteket Fläkta Örn). Här drevs på 1760-talet krogrörelse; namnet var emellertid "*Vita* krogen" eller rättare "Hvita Kråget" (jfr O. F. Wahlgrens artikel i Malmö nya allehanda n:r 29 år 1868). "Svarta krogen" eller "Svarta hålet" var ett värdshus vid Norra Vallgatan med anor från 1600-talet med det officiella namnet "Gästgivaregården". — Delikventens avhuggna högra hand synes ha lagts i förvar i rådhusarkivet, där den av t. ex. J. O. Friberg och Alma Falkman nämnes bland förekommande kuriosa. Utgivaren av dessa anteckningar är ganska tacksam, att denna souvenir sedan länge är försvunnen ur samlingarna.

[36] Angående Malmöhus jfr bl. a. Nils Gösta Sandblad: Malmöhus och dess historia (i Malmö museum 1841—1941, del I, Malmö 1941).

ten, var Karoli bastionen, där nu fabriksbyggnaden är. Den var full med höga staplar med kanonkulor och bomber, och där i Karoli blev militären arkebuserade, när de hade förbrutit sig mot något befäl, och så var där flera utfallsportar igenom vallarna, och så hade fästningen fyra runda kruttorn, ett i varje hörn av fästningen. Det sydöstra det flög i luften, det sydvästra blev nerrivet och de två står kvar, och den nuvarande kasärnen är byggd på senare åren, för den tiden så var fästningskasärn i den norra bygnaden och den södra byggnaden åt befäl och kök. Den västra byggnaden var åt fångarna och vaktmästare. Den östra byggnaden fanns inte, den är byggd på senare åren, där var endast hög vall förr. Som barn fick jag gå in i gården och leka med soldatbarnen tills klockan 9 på aftonen, då skulle fångarna ut på gården och hålla korum, hela antalet ibland 20 eller 30 stycken. När en ny fånge var kommen, så skulle han först till fångtimmermannen och ha träblack om benen, så låg han på ryggen på gården, sedan gick det liksom när ett kreatur är kilad, han kunde inte trampa över dörratrösklen, så fick han ett slag av nyckelknippan i ryggen. Vaktmästaren hette Malmqvist över fångarna.[37] Vaktmästarens fru hållt spisning för fångarna, så varje middag skulle kommendanten smaka på maten, så satt fruen på en pall med matkittelen framman för sig och en liten kittel med brännevin under kjolarna och sålde till fångarna, tänk om kommendanten hade bett henne resa sig upp, så hade hon stått så vackert.

Denna fru Malmqvist blev änka och gifte sig om med slottsmöllaren Stadijus, så köpte de Murändsmöllan, som nu

[37] Vaktmästarens namn var Lars Lindgren, död 1817 i Malmö. Hans hustru var Anna Sofia Malmquist, f. 1781 i Malmö död 1865 därst. Hon blev omgift med slottsvaktmästaren, sederm. mjölnaren Lars Stadius, f. 1796 i Malmö död 1840 därst. I sitt gifte med Lindgren hade Anna Sofia Malmquist följande i Malmö födda barn:

Sofia Gustava, f. 1811 död 1846, gift med handlanden Anders Ståhle
Charlotta f. 1815 död 1867, gift med fanjunkaren Nils Ringius
Carl Gustaf, f. 1814 död 1883 i Halmstad, landskamrerare, gift 1:o 1837 med Benedicta Westergren, f. 1812 i Malmö, död 1845
Anna Helena, f. 1816 död 1857, gift med repslagaren Carl Christian Wetterlind.

Angående den år 1851 rivna Murändsmöllan på Slottsplatsen, se Sten Kalling: Slottsmöllan i Malmö, sid. 80 (Malmö Fornminnesförenings årsskrift 1948).

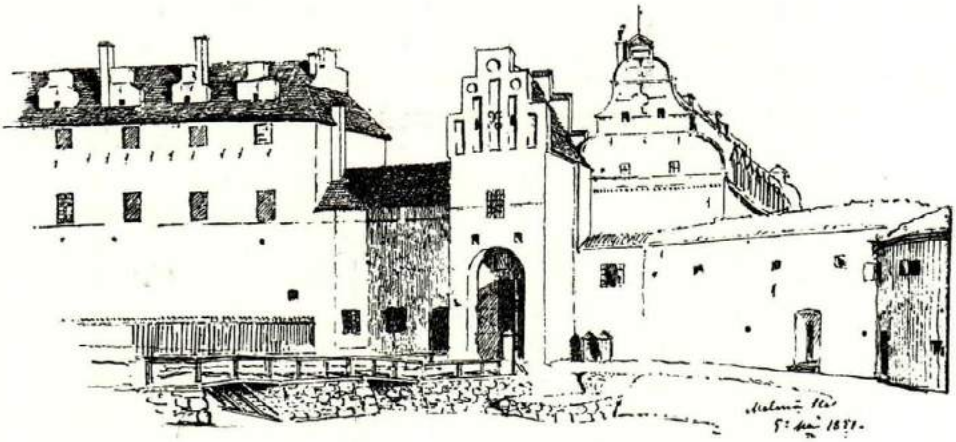

Malmöhus på mitten av 1800-talet. Teckning av Johan Daniel Herholdt (Kunstakademien, Köpenhamn).

är nerriven, så dog andra mannen. Fru Stadijus fick en hög ålder, när hon va över 80 år så sa de åt henne om hon inte skulle gifta sig för tredje gången, så svarade hon, jag skulle väl inte va galen och gifta mig på gamla dagar och samla huset fullt med glytta. Hennes son blev gift med en mamsell Västergren. Hon fick av sin svärmor i morgongåva en kappa gamla kopparslantar, så tänkte jag, där var allt någon slant som var fått för brännevin av de stackals fångarna.

Jag går tillbaka in i fästningen och gör en blick in i gamla kasärnen, en mycket stor lokal, den var full med 2 vånings sängar. Så låg de gifta soldaterna i de undre sängarna, och de ogifte i de översta sängarna, det var för de många barnen, att de inte skulle väta ner någon. Läsaren kan väl begripa, att där inte fanns någon blygsel i en kasärn. Där de gifta och ogifta inpackade i en lokal, och där såg ut på ett golv för somliga var skomakare och där var korgmakare, blecksläagare, skräddare, jalusimakare, och sedan gick kvinnorna på landet för att avyttra och bettla med barnen med sig, för där vankades inga traktamenten, varken till hustru eller barn.

Detta Carl den 13 regemente var sammansatt av svenskar,

tyskar, ryssar och danskar.[38] Ryssarna det var de som blev tillfångatagna på Gotland.[39] Tyskarna de hade tillhört Stralsunds regemente. Ja, där fanns alla sorters vagabonder, det var inte så noga, om en militär han var där ena dagen som tjuv den andra dagen i ledet igen. När ryssarna de var tillfångnatagna, så blev de transporterade alla till Malmö, och fick sin kasärn i ett gammalt tvåvåningshus, som står inne i för detta Emanuel Bagerska tomten, som kallades den tiden Försöket.[40] Vad ryssarna de var mest glada för, det var, att här var så gott om kattor i Malmö, de kallade dem för husharar, dem fångade de och stekte. Min gamla mormor miste även sin grålle.

Den tiden fanns inte i Malmö mer än två civila *musikanter*, den ena var en puckelryggig skräddare, som hette Alle, han rådde om den jorden, där Spångbergska gården och tvärs över till promenaden, där var ett stort vattenhål, därför kallades det för Alles hål.[41] Den tiden såldes inga biljetter till dansen, utan var och en la en slant efter behag för varje dans, och så stod där en vattenspann i köket med en träslev i, det var inte så fin servering som nu för tiden.

Förr i tiden fanns inte i Malmö mer än två *poliser*, båda hade varit bagaregesäller. Den ene hette Jansson, den andre

---

[38] Med "Carl 13 regemente" torde åsyftas "Konungens eget värvade regemente"; om detta se Leif Ljungberg: Ett regemente och dess kyrkobok (i Malmö Försvar genom tiderna, Malmö 1944).

[39] En rysk flottstyrka under amiral Bodisco hade på våren 1808 landsatt trupper på Gotland. Efter ungefär en månads invasion undsatte svenska flottan ön med en landstigningskår och ryssarna kapitulerade. Mot avlämnande av vapen, ammunition och förråd fingo de återvända till Ryssland (se Sveriges krig 1808—1809 IV, sid. 117—143, Sthlm 1905).

[40] Handlanden Emanuel Bager, född 1788 i Malmö död 1866 därst. Han ägde fastigheten Östergatan 12 (numera 2—4) i kvarteret Humle; i samma kvarter låg det av W. nämnda "Försöket". Tullfiskalen Svedin Karström m. fl. erhöll 1811 K. Kommerskollegii tillstånd att i aktiebolag driva en tobaksfabrik under nämnda namn. Fabriken upphörde 1825 till följd av svår konkurrens från Kockums tobaksfabrik. Emanuel Bager köpte därefter anläggningen.

[41] Kustvakten, sederm. handlanden Carl Fredrik Spångberg, f. 1812 i Göteborg död 1884 i Malmö. Han blev 1868 ägare till fastigheten n:r VIII i kvarteret Duvan (gammalt n:r 851 A och 852) vid Stora Nygatan och Altonagatan. En del av denna fastighet ägdes på 1820-talet av genantborgaren och skräddaren Alle Tullström, f. 1786 i Malmö död 1830 därstädes.

Bredberg, han var fru Brauns farfar.[42] Det var inte stor ordningsmakt.

Malmö auktionsringare, han var inte så fin den tiden, han gick i tröja, knäbyxor, yllestrumpor och skor om vintern. Men om sommaren var han i bara vador och, som de säger, platt barbenad och gick den tiden och ringde i alla korsgator och läste upp var auktionen skulle hållas.

I Malmö hade vi förr i gatorna utanför husen stora trähoddor som kallades *bislag*, där var en bänk på var sida om dörren, där skulle de bida, tills de fick komma in, men nu är det helt annat med väntsal.[43]

Något om bårhus. Bårhus kallades förr i tiden för självspillingahus. Självspillingahuset var i Långgårdsgatan, en dörr som är murad igen på arbetshusväggen. Där blev den döde lagd, så om natten kom rackaren med en tvåhjulig slofkärra, så fick den döde inte ligga utan med huvudet åt hästen till, så bar det av till rackarebacken. Men det var endast de fattiga självspillingarna; för de rika de fick läggas i allmän begravningsplats endast den skillnaden, att inga släktingar eller vänner fick plantera någon blomma på graven, då kom klockaredrängen och rev den av. På landsbygden blev de begravna i markaskäl, därför när de nu hittar ett skellet i ett markaskäl, så tror folk att det är ett gammalt begånget mord.

Arbetshuset för 100 år sedan var ett barnhus uppfostringsanstalt,[44] min mormor tjänade där den tiden, nu skall läsaren få veta en sådan dålig ordning. Åt Långgårdsgatan var en port, som var murad igen åt gatan, men åt gården till var den öppen. I den porten var grävd en källare och över

---

[42] Polisbetjänten Gustav Bredberg, f. 1798 i Malmö död 1841 därst. Med sin hustru, Anna Elisabeth Silow, hade han bl. a. barn sonen, cigarrmakaren Johan Lorens Bredberg, f. 1826, vilken i äktenskap med Hedvig Christina Yberg, blev fader till Hulda Gustava Kristina Bredberg, född 1849 i Malmö och död 1917 därstädes. Hon var gift med konditorn Carl Julius Brown. — Hulda Browns konditori och kafé vid Södergatan var i många år det förnämsta i Malmö.

Polisbetjänten Johan Jansson (Jeansson), f. 1797 i "Moresjö" död 1834 i Malmö.

[43] Ang. "bislag", se Einar Bager: Bislagsstenen från Augustenborg (i Einar Bager: Med penna och ritstift, Malmö 1947).

[44] Ang. Kronobarnhuset, Fattighuset och Arbetsinrättningen, jfr not 2.

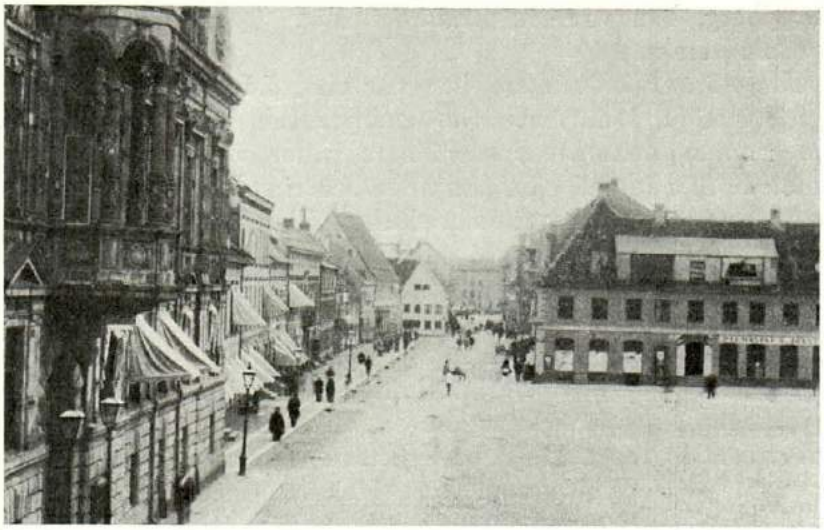

Stortorget och Södergatan på 1880-talet. Foto C. O. Roijkjer.

den källaren låg endast två bjälkar. På de bjälkarna skulle barnen gå på, när de skulle smutsa sig, och den källaren tömdes inte mer än två gånger om året, det gjorde rackaren. Men så hände det en gång, att en gosse och en flicka var gångna ut på bjälkarna och skulle smutsa sig, de fallt ner i smutsen båda och dog där i smutsen. Sedan kunde de äntligen bygga ett riktigt avträdeshus.

Barnhuset hade den tiden en liten kyrka, där de nu ställer arbetshusliken, där hängde en oljetavla, den tavlan var de två små barnens porträtter, och den tavlan flyttade gamla skollärare Isberg till gården Hoppet vid Västergatan, där stod den i fönstret i många år som jalusi så länge Isberg bodde på Hoppet, men jag är säker på, att han inte visste, vad den tavlan handlade om eller vems porträtter det var.[45] Denna tavla var kyrkans endaste prydnad och så på bjälkarna i detta lilla rum var fulla med förgyllda bokstäver,

[45] Läraren vid stadens fattigskola Jonas Isberg, f. 1789 i Malmö död därs. 1847. Han var sedermera privatlärare och bodde då å n:r 416 vid Västergatan i "Hoppet" (jfr not 21). Ang. honom, se bl. a. G. Thunander: Fattigskola — medborgarskola, Malmö 1946, sid. 320 ff.

som jag inte kunde läsa, när jag var barn. Nu arresterar de sina fyllebrackor där inne hos liken. En natt stängde de en full hos ett lik, så om morgonen sa vaktmästaren, kom nu ut, men han sov, så hade han lagt liket på golvet och sig själv i likkistan.

Jag vill skriva lite om kvarteret, där så kallade Falkens sjukhus är byggd och skolorna är byggda. Det är en forntids skänk till fattighus åt man såväl som kvinna. I det gamla huset längs åt Långgårdsgatan sedan hela kvarteret skulle de fattiga hava till att plantera grönsaker på, men det slapp de nog, det var bättre och arrendera det bort för den tiden låg där inte mer än de två husraderna gamla namnen pästeraden och sommarraden, så hade var utav dessa två husrader sin svinstirada ute på gatan, så man gick emellan en husrada och en svinstirada, svinen vände alla huvudet åt gatan till.[46]

Den tiden fanns inga "triptuarer" att gå på, för de hällade för mycket så att de var riktigt branta, här fanns även i somliga gator ett stort kastanjeträd utanför huset.

Läsaren må tro den tidens köpmän och deras butiker var inte för fina, för köpmannen gick själv innanför disken och hade träskor på om vintern och så butiken små fönster med järngaller innanför och så utanför boddörren på gatan en halv tunna tjära, en bunta kvastar, en bunta träskor, en bunta agnakorgar och tröskemansplejlar samt rulebörshjul och slipstenar.

Förr i tiden gav folket själv gatorna namn, som de tyckte, till exempel Grynbodgatan, där bodde en gammal fällberedare, som hette Kruse, hans fru hade grynförsäljning och

---

[46] Med "Falkens sjukhus" avses Allmänna sjukhuset vid Slottsgatan, uppfört 1856—57; där var stads- och fördelningsläkaren August Falck läkare. — D:r Falck uppförde 1878 för egen räkning ett ståtligt hus, även det vid Slottsgatan, i "Rosenborgsstil" (sedermera Bunths skola) och 1885 bebyggdes granntomten i samma stil ("Stenkulas skola"). —

Under pesten 1712 användes en del bodar vid Hjorttackegatans södra sida som sjukhus, varför denna och snart även den norra kallades "pestraden". — Bryggaren Olaus Sommar, död 1785, har givit namn åt "sommarraden". Så kallades husraden på Hospitalsgatans södra sida, från Sommars egen fastighet (n:r 671) t. o. m. n:r 685 nere vid Slottsplatsen. Pestraden såväl som sommarraden voro benämningar, vilka höllo sig långt fram på 1800-talet. Isbergs s:r: Stadens kvarter m. m.

varje barn som köpte gryn, så stoppa hon en bit socker i dess mun för de skulle komma igen en annan gång, och därutav har gatan sitt namn och den fällberedaren var handlandens Kruses stamfader i Östergatan.[47]

*

Du gamla bi,
nu är det slut med din strävan
din honung har mest varit galla i livet
din lott har ej bättre varit givet
i detta arbetssamma livet
till sist blir graven din kypa,
vari du skall krypa,
när du har stupat
av din börda i livet

Du gamla stam,
nu är det slut med din svalkande skugga,
nu blir din lott att med yxan nedhuggas,
du kastas i ugnen, blir aska och strös uppå jorden
du har ej bättre blivit vorden
här på jorden dina rötter
slår ej några telningar fram
av din förtorkade stam.[48]

[47] Sämskmakare Jockum Kruse, f. omkr. 1749, död 1809 i Malmö. Gift med Lucia Brun, f. 1750 död 1835; som änka var hon bosatt vid Grynbodgatan i fastigheten n:r 762. "Grynbodgatan" påträffas redan under förra delen av 1700-talet. — Makarna Kruses son Lars Peter, f. 1797 i Malmö död 1883 därstädes, grundade den kända firman "L. P. Kruse & son"; han ägde fastigheten Östergatan 22 (numera 20).

[48] Dessa verser jämte ett par andra rimmerier, här ej återgivna, förekomma tillsammans med framställningen om W:s långa arbetstid på fabriken, varför de väl torde syfta på honom själv. I allt stämmer det dock ej, ty efterkommande saknade han ej; då han nedskrev dessa anteckningar, hade han flera barn i livet. Som fosterbarn hade han och hans hustru dessutom upptagit den 1878 avlidna dotterns, Matilda Alfrida, barn i äktenskap med trumpetaren Gustaf Zeth.

ANTECKNINGAR TILL EN MALMÖ-BIBLIOGRAFI FÖR ÅR 1950.

Av Ingeborg Heintze.

Andersson, Helge. Se Husie.

[*Arwastsson, Hans E.*], På slingrande vägar utmed Malmö stadsgräns. Av Arwast [pseud.] [Ill.]
1. Nordligaste utposten landtunga i Öresund. 2. Malmögränsen i öster omväxlande "slingerväg". 3. Gränsbornas förening för bättre förmåner ... sydliga gränsen till Skogsholms plantskolor. 4. Malmö sydgräns omgärdar bördig och historisk bygd. 5. Från bördig sydgräns till karg västpunkt.
S. D. S. 22/11, 23/11, 28/11, 29/11, 7/12.

Ascheberg, Rutger von, 1621—93. *Åberg, Alf*, Rutger von Ascheberg, fältmarskalk och generalguvernör. Lund. 303 s. Ill. portr. kart. litt.

Axelsson, Karl Hugo, Rosor åt Malmö nation. [Ill. portr.]
Sk. D. 1/4.

Bager, Einar, De höje kledeboder. [Ill.]
Malmö fornminnesförening. Årsskrift. Årg. 18 (1950), s. 57—67.

— "En sten i upphögdt arbete". Västergatsfynd. Dolt under putsen i 130 år. [Ill.]
S. D. S. 13/10.

— Se Ljungberg, Leif, Ur djupa källarvalven.

Banker:

Vading, Tore, Nya sparbankslokaler. [Malmö sparbank. Ill.]
Svensk sparbankstidskrift. Årg. 34 (1950), s. 43—45.

Bodman, Erik, Allmänna rådstugorna ... Av Calen [pseud.].
KvP. 8/8.

— Händelser i Malmö år 1850. [Ill. portr.]
KvP. 18/1.

— Forna kvarnplatser i Malmö ... Av Calen [pseud.] [Ill.]
KvP. 12/9.

— Majoren som satte pli på Malmö garnison 1741. [W. Carpelan.] Av Calen [pseud.] [Portr.]
KvP. 31/3.

— Plock bland nyförvärv i stor exlibrissamling. [Elof Hammer.] Av Calen [pseud.] [Ill.]
KvP. 13/7.

— En sekelgammal hälsningsfråga. ["Hatt-icke-avtagningssällskap".]
KvP. 11/1.

— Sista avrättningen i Malmö. Av Calen [pseud.].
KvP. 25/1.

— Utställningsvilla — kapell. [Från utställningen 1896.] Av Calen [pseud.].
KvP. 2/11.

— Vad spelades från tornet? [1850.] Av Jerker [pseud.]
S. D. S. 3/12.

Bostadsproduktionen i Malmö 1928—1948.
Våra fastigheter. Årg. 8 (1950), nr 9, s. 3—4.

Braconier, Jean, 1907—. Jean Braconier 35:e redaktören i vår riksdag. [Portr.]
Alternativ. Årg. 2 (1950), nr 2, s. 7—8.

Centervall, Senta, Vad stunden brutit. Lund. 337 s.
Forts. på: Hackærts.

Une *cité d'habitation* à organisation collective. La "Friluftstaden" à Malmö. [Ill.]
L'architecture française nr 99—100, s. 83—85.

Cronquist, Axel, Från Ångbåtsbron till Stora torget. [1885. Ill.]
S. D. S. 10/9.

Dahl, Erik, Sentida faunaförändringar i Öresund. [Ill. kart. litt.]
Skånes natur. Årg. 37 (1950), s. 19—38.

Damm, Johan, 1825—92. *Engström, Bengt*, Förbrytare och tidningsman.
Skåneland. Årg. 6 (1950), nr 10—11, s. 8—11.

Danielsson, Axel, 1863—99. *Lindström, Rickard*, Axel Danielsson. Sthlm. 96 s. Ill. portr.
(Banérförare. 5.)

Danmarks riges breve. Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab under ledelse af Franz Blatt. Række 2: Bd 10 (1328—1332) — 11 (1333—1336). Udarb. af A. Afzelius

samt C. A. Christensen. Kbh. 1948—50. 4:o. Orts- & personreg.

De la Rose (släkten). *Hommerberg, Claes,* Leonard De la Rose. [Ill. portr. kart.]
Skåneland. Årg. 6 (1950), nr 12, s. 20—24, 35—36.

Diplomatarium danicum. Udg. af Det danske sprog- og litteraturselskab. Række 2: Bd 10 (1328—1332) — 11 (1333—1336). Udg. af C. A. Christensen. Kbh. 1948—50. 4:o. Orts- & personreg.

Emilson, Hälge, Kring Malmöpoesier.
S. D. S. 20/12.

Engeström, Edward, 1821—1899. *Ljungberg, Leif,* Engeström, släkter. [Portr. litt.]
Svenskt biografiskt lexikon. Bd. 13. Sthm, s. 605—607.

Engström, Bengt Arvid, 1898—1949. *Svensson, Sigfrid,* Bengt Arvid Engström. [Portr. litt.]
Svenskt biografiskt lexikon. Bd 13. Sthm, s. 685—687.

Fernström, Karl, Ungsocialismen. En krönika. Sthm. 535 s. Ill. portr. personreg.

Föreningar och ordenssällskap:

Hantverkarnes i Malmö läse- & klubbsällskap. 1860 — HK — 1950. Malmö. 23 s. Ill. portr.

Ordenssällskapet Bivrast 1930 30/9 1950. Malmö. [16 s.] Portr.

Paltgillet i Malmö. Urkunder och matrikel för år 1950. Malmö. 100 s. Portr.
Innehåller även historik.

Sällskapet Havets söner 1930—1950. Jubileumsskrift. Malmö. 34 s. Ill. portr.

Förteckning över löpande tekniska och ekonomiska tidskrifter i ett antal skånska företagsbibliotek. Utg. av Samarbetsnämnden för tekn. o. ekon. litt. i Malmö. [Sammanställd av Ingrid Ramqvist.] Malmö. 4:o. 16 s.
Stencilerad.

Det gamla öster. [Ill.]
Butiksronden. Årg. 3 (1950), nr 7, s. 11, 35.

[*Gyllin, Yngve*], Hur stort skall Malmö bli? Av Trader [pseud.] [Ill.]
Bostaden. Årg. 18 (1950), nr 3, s. 1, 4—5.

— I stadens tjänst 1910—1950. Sv. kommunalarbetareförbundets avd. 13. Malmö. 155 s. Ill. portr. litt.

Handel, industri och hantverk:

[*Angelin, Erik*], Hantverkare och fabriker inom svensk tobakshantering 1686—1915. Sthlm. 528 s. Ill. portr. person- & sakreg.

Grandjean, Poul Bredo, Danske haandværkerlavs segl. Avec un résumé en français. Kbh. 4:o. 84 s. 36 pl.

Knutsson, Edvin, Damfrisörklubb i Malmö. [Portr.]
Spegeln. Årg. 44 (1950), nr 4, s. 14.

Lahnhagen, Rolf, Sveriges cementindustri. Sthm. 55 s. Ill. kart. litt.
Industriens upplysningstjänst. Ser. A. 6.

Malmö har industristadens problem. [Ill.]
Morgonbris. Årg. 46 (1950), nr 9, s. 8—9.

Malmö som affärsstad. Något ur Malmö stads historia. [Ill.]
Den aktive handelsresanden. Årg. 19 (1950), s. 8—10.

Nya asfalt aktiebolaget 1875—1950. Minnesskrift utarb. av Per Lagerberg. Sthlm. 1950. 4:o. 172 s. Ill. portr.

Svensk industriell uppslagsbok. [1.] Sverige som industriland. Sthm. Ill. kart.

Tomner, Lennart, För vår stads bästa ... [Om skråstadgar i Malmö.]
Svensk bageritidskrift. Årg. 51 (1950), s. 14, 43.

Wallin, Åke, Den idealiska personaltidningen — hur ser den ut? [Ill.]
Textil och konfektion. Årg. 7 (1950), nr 6.

Thyreen, Erik, BGB [Byggmästares gemensamma byggnadsförening] i Malmö. [Ill.]
Byggnadsindustrin. Årg. 20 (1950), s. 352—353.

AB Alfred Benzon & C:o, Malmö, 50 år. [Portr.]
Handelsbladet. Årg. 15 (1950), nr 42.

Dieden & Co, AB Herbert. HDC 1925—1950. Malmö. 4:o. 18 s. Ill. portr. kart.

Hantverksinstitutet, *Hantverksinstitutet* öppnar filial i Malmö. Ett led i decentraliseringssträvandena.
Elektriska installatörtidningen. Årg. 22 (1950), s. 245—247.

— *Kolhammar, Olof*, Hantverksinstitutet öppnar filial i Malmö.
Tidskrift för praktiska ungdomsskolor. Årg. 31 (1950), s. 229—230, 233.

Kockums mekaniska verkstad. *Kockums* — skeppsvarv av världsformat. [Ill.]
Bankvärlden. Årg. 40 (1950), s. 157, 166.

— *Rimér, Olle*, Hur svenska industriföretag löser sina transportproblem. 6. [Ill.]
Affärsekonomi. Årg. 23 (1950), s. 1089—1092.

Anton Lindblad AB. 25 år. Jubileumskatalog. Malmö. 112 s. Ill. portr.

Ljungs industrier. Personaltidningen. Tidskrift för aktuella frågor och spörsmål berörande AB Ljungs industrier, Malmö. Malmö.

MAB och MYA. *Bergh, Th[orsten] C[hristian]*, Fabriken går till människorna. [Ill.]
Textil och konfektion. Årg. 7 (1950), nr 1, s. 24—25, 28.

— *Fabrik* i låda. [Ett nytt sätt att planera en fabrik. Ill. portr.]
Textil och konfektion. Årg. 7 (1950), nr 2.

Malmö byggnadsgille. 1925—1950. Malmö byggnadsgilles 25:e förvaltningsberättelse. Malmö. 12 s. Ill. portr.

Malmö läderfabrik. *Thomée, Stig*, Arbetsplacering genom arbetsanalys och medicinsk undersökning. Erfarenhet från praktisk tillämpning vid Malmö läderfabrik.
Affärsekonomi. Årg. 23 (1950), s. 219—221, 274.

Malmö mekaniska tricotfabriks AB. En vägledning för de anställda. Malmö. 28 s. Ill. portr.

Metzén, Eskil, Nya AB, [*Berger, Margareta*], Malmö äldsta kemiska tvätt i en "bleckhydda" på gården. "Metzéns kemiska" 100 år ... Av Marque [pseud.] [Ill. portr.]
S. D. S. 15/11.

[Sterregaard, Leonard]. *Hos* en urmakare från gamla Malmö. [Portr.]
Urnyheterna. Årg. 8 (1950), nr 6.

Sydkrafts driftvärn. Med Sydkrafts driftvärn under 10 år. Malmö. 50 s. Ill. portr.

Hansson, Per Albin, 1885—1946. *Lindgren, John*, Per Albin Hansson i svensk demokrati. 1892—1920. Sthm. 4:o. Ill. portr. personreg.

Hippodromen blir bönehus. Några anteckningar om det gamla nöjestemplet i Malmö. [Ill. portr.]
Svensk hotell-revy. Årg. 33 (1950), nr 5, s. 18—20.

Holmqvist, Eric, Kommunen och föreningslivet. Malmö. 20 s.

Holmstrand, Joh., Havets arbetare. Tidsbild från 90-talets Limhamn.
Skåneland. Årg. 6 (1950), nr 10—11, s. 7—8.

Hommerberg, Claes, Några runstenar i närheten av Malmö. [Ill.]
S. D. S. 18/6.

Husie. *Andersson, Helge*, Bödkaregården får unik tavla. [Ill.]
Sk. D. 16/1.

— Bödkaregården före branden. [Ill.]
Arbetet 16/1.

— Falsterboklockan i Husie. [Ill.]
Sk. D. 4/9.

— Gamla gårdar i Husie. [Ill. portr. kart.]
Malmö fornminnesförening. Årsskrift. Årg. 18 (1950), s. 28—40.

— En gammal by. [Ö. Skrävlinge. Ill. kart.]
Sk. D. 21/8.

— En gammal malmögård. [Ulricedahl. Ill. portr.]
Arbetet 25/9.

— Husie socken föregångare på folkbildningens område. [Ill.]
Arbetet 26/7.

— Kantorsängen i Husie. [Kart.]
Arbetet 6/8.

— Kyrkoherdeinstallation ... [Biskopsvisitationer i Husie.]
Sk. D. 10/5.

— Malmögårdar i farozonen vid nytt stadsplaneförslag. [Riseberga. Ill.]
Arbetet 15/7.

— Skånebonden som blev kungafadder. [Anders Mattsson, d. 1790, från Ö. Skrävlinge. Portr.]
Skåne-kuriren 22/10.

— Skånsk bonde blev kungafadder. [Anders Mattsson, d. 1790, från Ö. Skrävlinge. Portr.]
Arbetet 4/11.

— Virentoftagården moderniserad.
Sk. D. 17/2.

— V. Skrävlinge. — En gammal landsförsamling i det nutida Stor-Malmö. [Ill. portr.]
Lundastiftet. Årg. 6 (1950), nr 3.

— *Fjellander, Axel*, Skånes reformator [Claus Mortensen] har varit kyrkoherde i Husie församling. [Portr.]
Arbetet 11/5.

[*Hyresgästernas sparkasse- och byggnadsförening* 1925—50. Red.: Arnold Sönnerdahl, Got Sjölander. Teckningar: Ludvig Johnson.] Arlöv. [100 s.] Ill. portr.

Hälso- och sjukvård:

Badstränderna upprustas för 15 milj. kr. [Kart.]
Arbetet 4/4.

Birde, P. E., Med blicken riktad utåt. Glimtar från Malmöhusdistriktet. [Ill.]
Vårt röda kors. Årg. 5 (1950), nr 1, s. 12—15.

[*Bodman, Erik*], Lübeck teg med koleran. Historien om ett egendomligt beteende av svenske konsuln och en orättvis beskyllning mot en handlande i Malmö [Gabriel Hedman.] Av Jerker [pseud.] [Ill. portr.]
S. D. S. 5/11.

— Plommonen fick skulden för koleran i Malmö. Av Jerker [pseud.] [Ill.]
S. D. S. 29/10.

Effektiviserat stöd åt hemsjukvård i Malmö.
Svensk sjukkassetidning. Årg. 43 (1950), s. 30.

Gröné, Otto, Malmö barnsjukhus. Minnesskrift. Redogörelse för Föreningens för barnasjukvård i Malmö verksamhet under åren 1881—1949. Med anledning av att föreningen blivit upplöst och dess uppgifter övertagits av Malmö stad den 1 oktober 1949. Malmö. 142 s. Ill. portr. kart. litt.

[*Gyllin, Yngve*], Vår avdelning 127. [Sjukhuspersonalen.] 1919—1949. Tre decenniers facklig verksamhet inom Svenska kommunalarbetareförbundets avd. 127 i Malmö. Malmö. 80 s. Ill. portr.

Huss, Ragnar, Koleraepidemien i Malmö 1850.
S. D. S. 4/8.

Hygieniska förhållanden i samband med mjölkdistributionen.
Hygienisk revy. Årg. 39 (1950), s. 429—433.

Malmö stads hälsovårdsnämnd 1875—1950. Minnesskrift vid 75-årsjubileet. Malmö. 4:o. 124 s. Ill portr.

Mannerhult, E., När seklet var ungt. [Hygieniska förhållanden. Ill.]
Bostaden. Årg. 18 (1950), nr 10.

Otterström, Edith, Om miljöskadade barn.
Tirfing. Årg. 44 (1950), s. 74—83.

Sondén, Torsten, Psykiatrin i brottsbekämpandets tjänst.
Tidskrift för kriminalvård. Årg. 5 (1950), s. 37—43.

— Det rättspsykiatriska undersökningsförfarandet.
Tidskrift för kriminalvård. Årg. 5 (1950), s. 53—63.

Svenska sjukhus. En översikt av det svenska sjukhusväsendets utveckling till 1900-talets mitt. D. 1—3. Sthm 1948—50. 4:o. Ill. portr. kart. litt. reg.

Idrott, gymnastik, sport, lek och spel:

Berg von Linde, A., Resurserna voro små men intresset storartat. [Skånes gymnastikförbund 40 år.]
Gymnastikbladet. Årg. 29 (1950), s. 57—58.

Börjesson, Stig, Idrott under femton år. [Kamratklubben Malmö 1.]
Postens kamrattidning. Årg. 5 (1950), nr 4, s. 5—9.

Limhamns simsällskaps jubileumsskrift 1925 28/8 1950. Limhamn. 44 s. Ill. portr.

Malmö scoutkår i ny skepnad.
Aldrig ge tappt. Årg. 28 (1950), s. 10.

Malmöhus pistolskyttekrets (st. 1945). Årsbok 1950. Malmö. 96 s. Portr.

Rosen, Clarence von, ... Derbyt till Malmö. [Portr.]
Jägersrobladet. Årg. 21 (1950), nr 20, s. 5—6.

Strand, Lennart, 1921—, *Lindhagen, Sven*, Lennart Strand. [Ill. portr.]
Frihet. Årg. 34 (1950), nr 12, s. 12—13, 26.

Svensson, Bengt, "Iff-Iff" — laget med laganda. [Malmö fotbollsförening. Ill.]
Frihet. Årg. 34 (1950), nr 11, s. 7—9.

Isberg, Bengt Holger, Malmö — Sundets östra huvudstad. [Ill.]
Svensk vanföretidskrift. Årg. 27 (1950), s. 52—53.

Jacobsson, Mejse, Arbetsteknik vid egentliga byggnadsarbeten för bostadshus. Organization and working methods in dwelling house construction. With a summary in English. Sthm. 243 s. Ill. kart. litt.
(Statens kommitté för byggnadsforskning. Meddelanden. 1950, nr 17.)

Jerdén, Alfred, Malmö stads andra grundvattenverk. [Ill. kart.]
Kommunalteknisk tidskrift. Årg. 16 (1950), s. 29—36.

— Vattenverket i Vomb. [Ill. kart.]
Hygienisk revy. Årg. 39 (1950), s. 87—94.

Kalling, Sten, Kung Karls hög. [Ill.]
Malmö fornminnesförening. Årsskrift. Årg. 18 (1950), s. 6—15.

[*Koloniföreningen*] *Ärtholmen* tioårsjubilerar. [Portr.]
S. D. S. 6/6.

Kommunikationer:

Bergman, Anders, Malmö nya motorvagn. [Ill.]
Meddelanden från Svenska lokaltrafikföreningen. Årg. 7 (1950), s. 55—64.

Bergström, K[arl], Kamratklubben Malmö 1 1935—1950.
Postens kamrattidning. Årg. 5 (1950), nr 3.

Edebrand, K[arl] E., Enmansdrift på spårvagnar och bussar. Inledningsföredrag. 2. [Ill.]
Meddelanden från Svenska lokaltrafikföreningen. Årg. 7 (1950), s. 6—11.

Gatuförteckning med karta över Malmö och Arlöv med spårvägs- och busslinjer. Utg. av Malmö stads spårvägar. Malmö. 66 s. Med 1 specialvikt karta.

Hallands ångbåts aktiebolag. 100 år i sjöfartens tjänst. 1850 25/9 1950. Sthm. 4:o. 64 s. Ill. portr.

Handbok i samfärdselteknik. 1—3. Sthm 1949—50. Ill. litt. sakreg.
1. Vägfart. 2. Järnvägsfart. 3. Sjöfart och luftfart.

Hornborg, Eirik, Bjurling, Oscar & Börjesson, Hjalmar, Studier över skånska sjöfartens historia från den tid Skåne blev svenskt intill första världskriget. Under red. av Eirik Hornborg och Georg Hafström utg. av Sjöförsäkringsak-

tiebolaget Öresund [i samband med dess sextioårsjubileum den 1 juni 1950.] Malmö. 4:o. 590 s. Ill. portr. kart.

Hulting, H[arald], Grönsaker express Skåne—Norrland. [Portr.]
SJ nytt. Årg. 8 (1950), nr 4, s. 16—17.

Jansson, Herman, Lämpligt kajdjup i hamnarna med hänsyn till olika trafik. Kajdjupets betydelse ur anläggningskostnadssynpunkt.
Svenska stadsförbundets tidskrift. Årg. 42 (1950), s. 425—433.

Malmö [hamn.] Stora utbyggnader och förbättringar under och efter kriget. [Ill.]
Svensk sjöfartstidning. Årg. 46 (1950), s. 1240, 1262.

Något om Bulltoftas historia. [Ill.]
Folkpensionären. Årg. 10 (1950), nr 3.

Praesto, Olof Lennart, Tunnel under Öresund. [Ill. portr.]
Folket i bild. Årg. 17 (1950), nr 11, s. 3—5, 29—30.

Slottsstadens automatstation. [Ill.]
Verket och vi. Årg. 9 (1950), nr 2.

Sönnerdahl, Arnold & Sjölander, Got, Vi och vårt verk. Utg. av Svenska kommunalarbetareförbundets avdelning 26. Malmö. 124 s. Ill. portr.
Omfattar även Malmö spårvägars historia.

Wilhelmsson, Karl, Svenska postgirot 1925—1949. Minnesskrift med anledning av postgirots 25-åriga verksamhet. Sthm. Ill. portr. kart. 4 bil.

Konst (med musik, teater och nöjesliv):

Amiralen under ett decennium. [Ill.]
Scen och salong. Årg. 35 (1950), nr 2.

Anderberg, Thorild, Stiftelsen Malmö konserthus 25 år. [Ill.]
KvP. 10/1.

Berggren, Karl, Ett körjubileum. Sångföreningen Lyran 50 år. [Ill.]
Arbetet 19/5.

Björklund, Richard, 1897—. *Lilja, Gösta*, Richard Björklund. Lund. 32 s. 53 pl.

Bodman, Erik, Från nöjestempel till lådupplag. [Florateatern.] Av Jerker [pseud.] [Ill.]
S. D. S. 15/5.

— Konstfärdigheter på cirkus. Av Calen [pseud.]
KvP. 29/3.

— Malmö första konstutställning. [Ill. portr.]
KvP. 26/12.

Borelius, Aron, Konstens historia i Sverige. Fornåldrarna och den katolska tiden. Lund 1943—50. 512 s. 80 pl. Ill. orts- & personreg.

Gordon, Willy, 1918—. *Leiser, Erwin*, Willy Gordon. [Ill.]
Judisk tidskrift. Årg. 23 (1950), s. 159—161.

Groothoff, Otto, Ernst Ahlgrens bästa enaktare.
S. D. S. 5/3.

[*Hagerf, Lennart*], Strövtåg bland konstverk i Malmö. En vägledning utg. av Kvällsposten. Malmö. 28 s. Ill.

Jobs, Anders, Norrlänning [arkitekt Axel Carlsson] vid Sundet. [Ill. portr.]
Svenska hem. Årg. 38 (1950), s. 184—185.

Larsson, Carl Oscar Christian, 1887—. *Skogh, Sigfrid*, Konstnären C. O. Larsson. [Ill. portr.]
Skåneland. Årg. 6 (1950), nr 9, s. 8—10.

Lilja, Gösta, Malmöperspektiv. [Ill.]
Svenska hem. Årg. 38 (1950), s. 36, 73, 113, 178.

— Skånekrönika. [Ill.]
Konstrevy. Årg. 26 (1950), s. 51—53.

Malmö stadsteater. *Folkteatern* har blivit verklighet i Malmö. [Ill.] Av Ting [pseud.]
Status. Årg. 13 (1950), nr 1, s. 17—20.

Poppe, Nils, 1908—, *Fogelström, P[er] A[nders]*, Poppe — arbetarpojke från Malmö ... [Ill.]
Folket i bild. Årg. 17 (1950), nr 50, s. 20—21, 62.

Romare, Kristian, Malmöperspektiv. [Ill.]
Svenska hem. Årg. 38 (1950), s. 329.

Stiftelsen Malmö konserthus 1925—1950. En tillbakablick utarb. på grundval av material som sammanställts av stiftelsens förre verkst. direktör Emil Gagner. Malmö. 63 s. Ill. portr.

Svanberg, Max Walter, 1912—. *Max Walters*. 8 originallitografier. Introduktion: Steen Colding. Malmö. [8 s. 8 pl.]
Även med engelsk text.

Zettergren, Nils Gust[av], Musikhögskola i Skåne.
S. D. S. 3/12.

Österlund, Herman, 1873— *Lageson, Frans*, Herman Österlund. [Ill. portr.]
Byahornet. Årg. 9 (1950), nr 2, s. 1696—1702.

Kyrko- och religionsväsen:

Bager, Einar, Epitafierna i S:t Petri kyrka. [Ill. litt.]
Malmö fornminnesförening. Årsskrift. Årg. 18 (1950), s. 16—27.

Bodman, Erik, Wieselgren, Malmö prost ... [Portr.]
KvP. 30/9.

Danske bibelarbejder fra reformationstiden. Genudg. i facsimile af Det danske sprog- og litteraturselskab. Med sprog- og boghistoriske indledninger ved Bertil Molde og Volmer Rosenkilde. Bd 1—2. Kbh.
1. Thet nøye testamenth. Christiern II's nye testamente. Wittenberg 1524. 2. Det ny testamente. Overs. af Christiern Pedersen. Antwerpen 1529.

Gustafsson, Berndt, Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige omkring 1880. En kyrkohistorisk-sociologisk undersökning. Sthm. 242 s. Litt.
(Saml. o. studier till sv. kyrkans hist. 22.)

Hahn, Canutus, 1633—87. *Göransson, Georg*, Canutus Hahn. En biografisk studie. Akad. avh. Lund. 243 s. Portr. litt. personreg.
(Saml. o. studier till sv. kyrkans hist. 23.)

Heinerborg, Karl-Erik, Nya Elimkyrkan i Malmö invigd. [Ill. portr.]
Evangelii härold. Årg. 35 (1950), s. 1140—1141, 1152.

Lysander, Albert, Ett avsked. [Avskedsord vid högmässogudstjänst i S:t Petri kyrka.]
S. D. S. 3/4.

— Avskedspredikan och avskedsord i Malmö S:t Petri kyrka palmsöndagen den 2 april 1950. Utg. av S:t Petri kyrkoråd. Malmö. 22 s.

— Nya kyrkoprydnader i S:t Petri i Malmö.
Svensk kyrkotidning. Årg. 46 (1950), s. 16.

— En återblick.
Malmö S:t Petri församlingsblad. 1950, nr 98.

Malmö K. F. U. M. 60 år. [Ill. portr.]
K. F. U. M. Månadsblad. Årg. 59 (1950), nr 10.

Molde, Bertil, Skånes bibel 400 år. [Ill.]
S. D. S. 24/12.

Nordholm, Ragnar, Limhamns kyrka — sextio år. [Ill.]
Limhamns församling. Tacksägelsedagen 1950. Limhamn, s. 2—4.

Nordström, Emil, S:t Petri för 50 år sedan.
Goda kamrater. Årg. 30 (1950), nr 1.

Persson, Arne, Barnverksamheten i Limhamn. [Elim. Ill.]
Vår front. Årg. 8 (1950), nr 2—3, s. 10—11.

S[ärve], W[illis], Invigningen av Elims mindre kyrksal. [Ill.]
Vår front. Årg. 8 (1950), nr 9—10, s. 6—8.

Wentz, Hilmer, Präster, professorer, pedagoger. Minnesteckningar till prästmötet i Lund 1950. Sthm. 160 s. Portr.
Bl. a. Rudolf Berner. Frithiof Bobeck. Henrik Hallenberg. Axel Edv. Salomon. Nils Linderstam.

Winstrup, Peder, 1605—79. *Hansson, Karl F[redrik]*, Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. Lund. 4:o. 391 s. Ill. portr. litt. reg.

L[arsson] A[strid], Socialdemokratisk fackklubb inom avdelning 5, Malmö. [Sveriges hotell- och restaurangpersonal.]
Svensk hotell-revy. Årg. 33 (1950), nr 3, s. 11.

Larsson, Erik, Hushållsbildning och bostadshushåll.
Svenska stadsförbundets tidskrift. Årg. 42 (1950), s. 7—11.

[Larsson, William], Sveriges största koloniförening fyller 10 år. [Ärtholmen.] Av — lon [pseud.] [Ill. portr.]
Sk. D. 6/6.

Lindman, Gunnar, Planering av tomter vid flerfamiljshus. [Ill.]
Svenska stadsförbundets tidskrift. Årg. 42 (1950), s. 61—67.

Lindman, Gunnar & Olsson, Börje, Det framtida barnantalet inom ett nybyggt bostadsområde. [Augustenborg.]
Plan. Årg. 4 (1950), s. 109—114.

Ljungberg, Leif, Lyder van Vredens kämnärsräkenskaper 1517—1520.
Donum Boëthianum. Arkivvetenskapliga bidrag tillägnade Bertil Boëthius 31/1 1950. Sthm, s. 271—284.

— Ur djupa källarvalven. Kulturhistoriska skisser från Malmö och annorstädes. Red. av E. Bager. Malmö. 150 s. Ill. portr. reg.

— Se Engeström, Edward.

Ljunggren, K[arl] G[ustav] & Ejder, Bertil [utg.], Lunds stifts landebok.

D. 1. Nuvarande Malmöhus län. Lund [m. fl.] 1950. 4:o. (Skånsk senmedeltid och renässans. Skriftserie utg. av Vetenskapssocieteten i Lund. 4.)

Lundquist, Gösta & Nilsson, Tage [red.], Svensk historia. Konst och minnesmärken berätta. Sthm. 4:o. 602 s. Ill. portr. kart. reg.

Malmö — a pictorial survey. Published by the City of Malmö. Photographer: Gunnar Lund. Author of the text: N. G. Sandblad. Translated by Gordon Elliot. Malmö. 4:o. [96 s.]

Malmö — ett bildverk. Utg.: Malmö stad. Foto: Gunnar Lundh. Text: N. G. Sandblad. Malmö. 4:o. [96 s.]

Malmö museum. *Katalog* över målningssamlingen 1949. Utarb. av Lennart Hagerf med bistånd av Erik Murbeck. Malmö. 218 s. Ill.

— *Lundberg, Gunnar W.*, Roslins självporträtt i Malmö museum. [Portr.]

— *Månadsblad* 125—134. Malmö.

125. Jan. Utställning av Edith Fischerström.
126. Febr. Utställning av Gotthard Sandberg.
127. Mars. Utställning av Birger Ljungquist.
128. Mars. Heraldisk utställning av Einar Kedja.
129. April. Utställning av den danska konstnärsgruppen "17 i alt".
130. Maj. Dick Beer 1893—1938.
131. Juni—aug. Minnesutställning av Ellen Trotzig.
132. Okt. Ellis Wallin.
133. Okt. Utställning av dopminnen.
134. Dec. Utställning av Hans Ekegårdh.

Malmö nations skriftserie. VII. Red. av Åke K. G. Lundquist. Malmö. 99 s. Ill. portr.

Ur innehållet: Ljunggren, O., Aron Martin Alexanderson och Hans Larsson. Nordstrandh, O., Erik Noreen. Genell, S., Om den medicinska undervisningen i Malmö. Sellman, S., Tandläkarehögskolan i Malmö.

Malmö polisförening. Förslag till stadgar. Arlöv. 16 s.

Malmö stadsbibliotek. *Heintze, Ingeborg*, Filmverksamhet vid Malmö stadsbibliotek. [Ill.]
Svensk skolfilm och bildningsfilm. Årg. 27 (1950), nr 1, s. 4—5.

— *Long, Fern*, The Malmö Public Library. Host to Unesco Seminar. [Ill. portr.]
Library journal. Vol. 75 (1950), s. 1922—1925.

— *Låntagarna* ha ordet. Malmö. 64 s. Ill.
(Malmö stadsbiblioteks vänner. Publ. nr 5.)

— Malmö stadsbibliotek. Centralbibliotek för Malmöhus län. Malmö. [8 s.] Ill. kart.

— Malmö Town Library. Central Library for the County of Malmöhus. Malmö. [12 s.] Ill. kart.

Malmö typografiska förenings uppbördsmannaklubb 1925—1950. Malmö. [8 s.] Ill.

Mannerhult, E., Sanering i "Lärkstaden". [Ill.]
Bostaden. Årg. 18 (1950), nr 12, s. 13.

Mattisson, David, Rörsjögården. Det nya inackorderingshemmet i Malmö. [Ill.]
Tidskrift för nykterhetsnämnderna. Årg. 29 (1950), s. 55—57.

Minnesfonden i Malmö 25 år.
Arbetet 19/4.

Nordisk arkitektur 1946—1949. Utg. till Nordisk byggnadsdag V, Stockholm 1950. Sthm. 4:o. 162 s. Ill.
Ur innehållet: Norra Friluftsstaden. Sofielundsskolan. Malmö krematorium. Transformatorstation.

Palm, August, 1849—1922. *Lindgren, John*, August Palm. Sthm. 95 s. Ill. portr.
(Banérförare. 3.)

Persson, Herved, När Malmöhus var centralfängelse. [Ill. portr.]
Malmö fornminnesförening. Årsskrift. Årg. 18 (1950), s. 41—56.

Petersson, Mats, A bronze age barrow at Bulltofta, Malmö. [Ill.]
Meddelanden från Lunds universitets historiska museum. Lund, s. 117—135.

Planell, Gösta, Brand och aluminiumdammexplosion vid Svenska Icopal & Takpixfabriken i Malmö. [Ill.]
Brandskydd. Årg. 31 (1950), s. 22—24.

Rasmussen, Steen Eiler, Erik Bülow-Hübes Malmö. [Ill.]
Byggmästaren. Årg. 29 (1950), s. 161—171.

Skolor:

Bjerre, Asger, Vår största folkskola. [Sofielundsskolan. Ill. portr.]
Barn i hem-skola-samhälle. Årg. 4 (1950), s. 12—14.

Bodman, Erik, Konrektorer. Av Calen [pseud.]
KvP. 18/7.

B[rorsson], E[dvin], Skolakvarier.
Akvariet. Årg. 24 (1950), s. 75—76.

Dahlkvist, Ragnar, Olikheter och brister i folkskollärarnas betygssättning.
Folkskolan — Svensk lärartidning. Årg. 4 (1950), s. 125—131.

Ekedahl, Waldemar, En gammal rektor ser tillbaka. Lund. 112 s. Portr.

Ersgård, Hans, Kommunala mellanskolan 1910—1950. [Ill.]
Arbetet 21/4.

561160 kr. i donationer vid Malmö gosslläroverk. Ny stipendiefond på 10.000 kr.
S. D. S. 6/6.

Genell, Sune, Om den medicinska undervisningen i Malmö.
Malmö nations skriftserie. VII. Malmö, s 23—30.

[*Hermods korrespondensinstitut.*] Handelsgymnasieexamen för privatister. [Ill.]
Handelstjänstemannen. Årg. 21 (1950), s. 112, 121.

Malmölärare mot höjning av barnantalet.
Svensk skoltidning. Årg. 7 (1950), nr 17, s. 5.

Malmölärovverket mister tretton skolhemman? [Ill.]
S. D. S. 9/4.

Sellman, Sven, Tandläkarhögskolan i Malmö.
Malmö nations skriftserie. VII. Malmö, s. 31—38.

Svenska folkskolans historia. Under red. av Viktor Fredriksson. D. 5. Det svenska folkundervisningsväsendet 1920—1942. Sthm. Ill. portr. litt. reg.

Smith, G. E. Kidder, Sweden builds. Its modern architecture and land policy. Background, development and contribution. Sthm. 4:o. 279 s. Ill.

Stadsarkivet i Malmö har ... fått nya, vidgade befogenheter.
Släkt och hävd. Årg. 1 (1950), s. 66.

Statistiska uppgifter rörande beståndet av bostadshus år 1945 och bostadsproduktionen under åren 1946—1948 i tätorter med minst 2000 invånare. [Utg. av] Sveriges fastighetsägareförbund. Sthm. 4:o. 62 s.

Stoltz, Carl Axel, Kvinnokliniken vid Malmö allmänna sjukhus. [Ill.]
Byggmästaren. Årg. 29 (1950), s. 104—106.

— Lungkliniken vid Malmö allmänna sjukhus. [Ill.]
Byggmästaren. Årg. 29 (1950), s. 121—122.

— Nybyggnad vid Flensburgska barnsjukhuset i Malmö. [Ill.]
Byggmästaren. Årg. 29 (1950), s. 116—117.

[*Swedmark, Edward.*] Då Malmöborna flyttade till sommarnöje vid Rönneholmsvägen. [Ill. portr.]
Sk. D. 23/6.

Svenska socialvårdsförbundets kalender 1950. Sthm. 664 s. Reg.

Sveriges allmänna tulltjänstemannaförening. Jubileumsskrift utg. till Sveriges allmänna tulltjänstemannaförenings 50-årsjubileum 27/5 1950. Sthm. 4:o. 142 s. Ill. portr.

Södra skånska befälsutbildningsförbundet. Minnesskrift 1915—1950. Ystad. 139 s. Ill. portr.

Thornell, Stina, Fastighetsomkostnadernas förändringar under åren 1938—1949.
Sociala meddelanden. Årg. 39 (1950), s. 690—696.

Thyreen, Erik, Vår bostadsbrist.
Byggnadsindustrin. Årg. 20 (1950), s. 139—140.

Tidningar och tidskrifter:

Dagen. Årg. 6 (1950), nr 274. [Malmönummer.]

Den aktive handelsresanden. [Malmönummer.] Årg. 19 (1950), nr 5.

Malmödx-aren. Organ för Malmö kortvågsklubb. Årg. 2 (1950). 4:o.

Wahlgren, Christer, 1900—. Christer Wahlgren ägnas denna bok på 50-årsdagen ... Malmö. 4:o. 230 s. Ill. portr.

Tomner, Lennart, Malmö — de äldsta beläggen.
S. D. S. 25/5.

— Malmö stadskällares räkenskaper år 1554.
S. D. S. 11/6.

Welinder, Carsten, Kommunala finansproblem under högkonjunktur. [Föredrag hållet i Malmö.]
Svenska stadsförbundets tidskrift. Årg. 42 (1950), s. 383—388.

W[ellgren], O[scar], På den tiden det begav sig ... [Ill.]
KvP. 2/1.

Westman, Hans, Transformatorstation i Malmö. [Ill.]
Byggmästaren. Årg. 29 (1950), s. 182—184.

Vi bygger och bor på Augustenborg. Utg. av Malmö kommunala bostadsaktiebolag. Malmö. 20 s. Ill.

Winberg, Torsten, Södra skåningarna 1811—1949. Malmö. 4:o. 490 s. Ill. portr. kart. litt.

Virderot, G., Utan arbetskläder. [Portr.]
SJ nytt. Årg. 8 (1950), nr 2, s. 14—15.

(Ørgreen-Jacobsen, Jacob), Fortegnelse over bogsamlinger ... [Auktionskatalog den 14 juni 1950.] Kbh. 51 s.

Tillägg till 1946—1949:

Boligbyggeri i Malmø og København. Foredrag og diskussion fra to fællesmøder mellem Skånska Ingenjörsklubben og Dansk ingeniørforenings bygningsingeniørgruppe 12. februar og 10. maj 1949. Kbh. 1949. 91 s. ill. (Dansk ingeniørforening.)

Cronholm, Bernhard, Ur en tidningsmans korrespondens. Brev från och till Bernhard Cronholm. Utg. av Signe Carlsson och Nils Palmborg. Lund 1949. 395 s. Portr.

Fraser, Maxwell, In praise of Sweden. 3. ed. rev. London 1947. 287 s. Ill.

S:t Marcusförsamlingen Malmö 75 år. Malmö 1946. 8 s. Ill. portr.

Skånsk avantgardeskonst. [Inledn. av Erwin Leiser.] Malmö 1949. [24 s.]

Svenska armén genom tiderna. Malmö 1949. 4:o. 592 s. Ill. portr. litt.

Söderlund, Ernst, Hantverkarna. 2. Stormaktstiden. Frihetstiden och gustavianska tiden. Sthm 1949. Litt.

Södra Sveriges handelsresandeförening 1909 29/12 1949. Malmö 1949. 31 s. Ill. portr.

Uhlén, Axel, Facklig kamp i Malmö under sju decennier. Historik. På Malmö fco:s uppdrag utarb. Malmö 1949. 609 s. Ill. portr. litt. reg.

Wullenweber, Heinrich, Jürgen Wullenwever, Bürgermeister, Lübeck, Joachim Wullenwever, Ratsherr, Hamburg. Eine Rechtfertigung. Hamburg-Bergedorf 1949. 4:o. 46 s. Litt.
Ur innehållet: Ambrosius Bogbinder, Bürgermeister, Kopenhagen. Jürgen Kock, Bürgermeister, Malmö.

FÖRTECKNING

över årligen betalande medlemmar av MALMÖ FORNMINNESFÖRENING, vilka inträtt under tiden mars 1950—februari 1951.

Andersson, Ragnar, Herr
Bager, Erland, Kapten
Beijer, Birgit, Fröken
Beijer, Majken, Fröken
Borg, Ebbe, Länsarkitekt
Braun, Sven, Polisnotarie
Clarin, Arvid, Boktryckare
Ekberg, Otto, Banktjänsteman
Ericsson, N. A., Läroverksadjunkt
Hansson, Sigfrid, 1:e byggnadsinspektör
Hebbe, Ingrid, Fröken
Helander, Olle, Fil. mag.
Jacobsson, Gösta, Sekreterare
Jönsson, Einar, Direktör
Jönsson, John, Bankkamrer
Kockum, Frans, Direktör
Landby, Gösta, Disponent
Larson, Albin, Direktör
Larsson, Wilhelm, Kamrer
Lind, Ulla, Doktorinna
Lindau, Arvid, Professor
Lundblad, Amelie, Gymnastikdirektör
Marthagen, Wira, Fröken
Mattsson, Bror, Direktör
Möller, John, 1:e bokhållare
Prütz, Gurli, Fru
Pålson, Ida, Fru
Rossing, Annie, Fru
Rossing, Arvid, Övermaskinist
Sinclair, Folke, Konstnär
Ståhlbrand, Henry, Bokhandlande
Söderberg, Gussi, Fru
Welander, Elisabet, Fröken
Wendt, Helgo, f. d. stadsmäklare
Åkesson, Elsa, Fröken
Österberg, Agnes, Fru
Österberg, Astrid, Fröken

Styrelse:

Ordförande: Yngve Schaar, f. d. polismästare
v. Ordförande: Th. Munck af Rosenschöld, borgmästare
Kassaförvaltare: Armin Hattendorff, fabrikör
Ledamöter: Einar Bager, konstnär, och
Th. C. Bergh, konsul
Suppleanter: Leif Ljungberg, stadsarkivarie, och
Ester Hallberg, fröken

Sekreterare och redaktör för årsskriften: Leif Ljungberg

Annonser

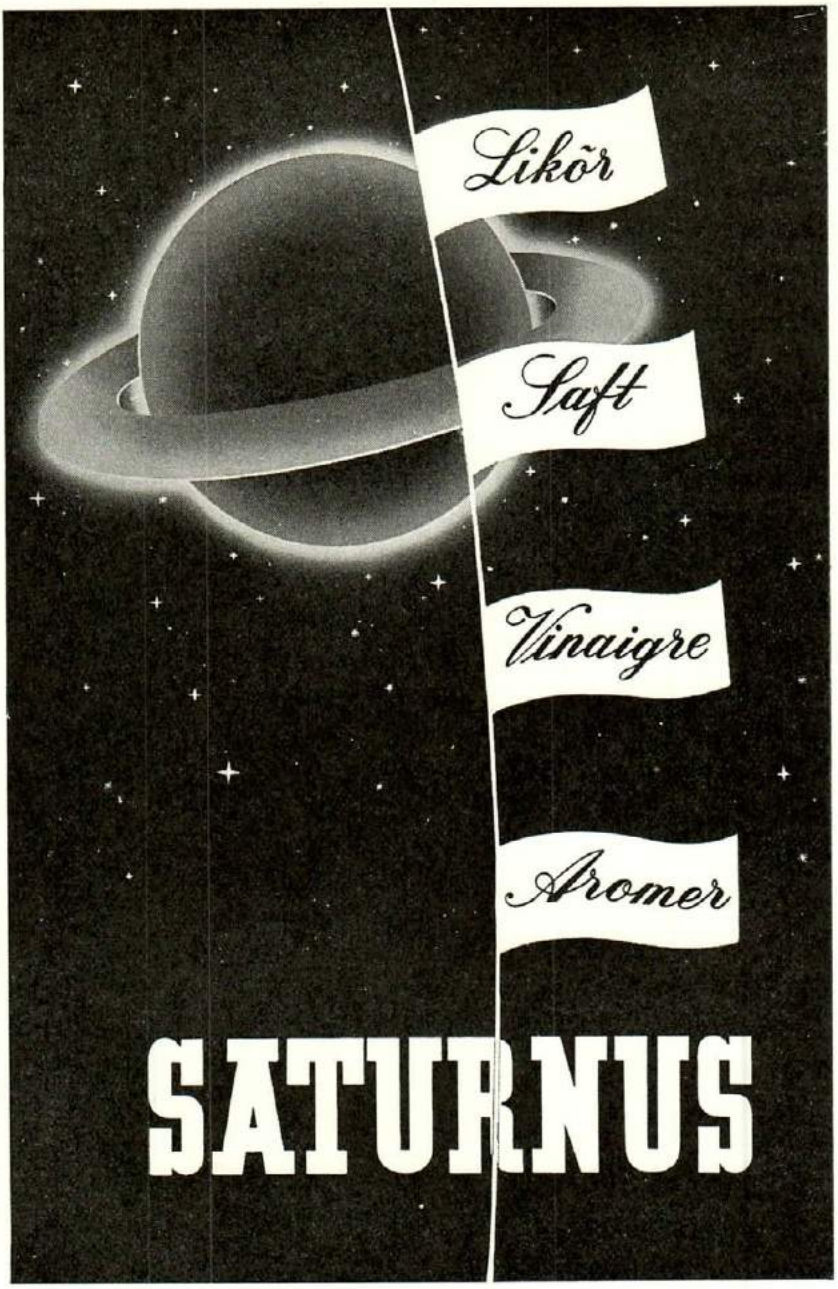
Likör
Saft
Vinaigre
Aromer
SATURNUS

m/t »H. Westfal-Larsen». Leveransår 1950. Lastförmåga 16.080 tons d. w. Fart 15 knop. Beställare Westfal-Larsen & Co. A/S, Bergen.

KOCKUMS

MEKANISKA VERKSTADS AB. MALMÖ

KOCKUMS MALMÖ GRUNDAT 1840

A.-B.

Bröderna Olofson

TEXTILVAROR

EN-GROS

Enkelt *ibland*

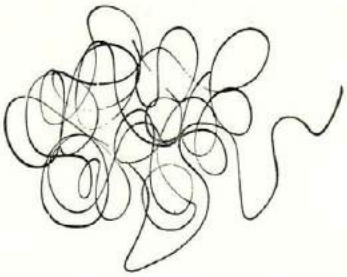

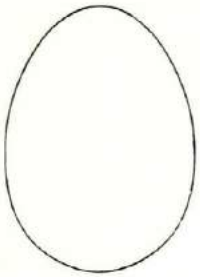

ibland

krångligare

med ekonomiska transaktioner, men alltid kan Ni fråga Skandinaviska Banken. I många ämnen ha vi utgivit broschyrer, t. ex. Valuta för respengarna, Testamenten och boutredningar, Export och import, vilka gratis tillhandahålles av våra kontor

SKANDINAVISKA BANKEN

O. NORMANNS BLOMSTERHANDEL

Skomakaregatan 4 MALMÖ Djäknegatan 7

Filial: LILLA FISKAREGATAN 15, LUND

EGNA ODLINGAR

Firman grundad 1885

AB. LINDNÉR & HÄGGSTRÖM

KLÄDES- & MANUFAKTURVAROR

EN GROS

FOTOGRAF Wigforss' ATELIER

Reklam- & Industrifotografering

Stortorget 29 MALMÖ Tel. 18246

SKÅNSKA BRAND

HERMES **SECURITAS**

LUND

Kontor i MALMÖ

Stortorget 25. Tel. 71605

„ 29. „ 26705

KLIPPAN–KONCERNEN

levererar från sina anläggningar i Böksholm och Lessebo indunstad sulfitlut av olika koncentrationer för bindande av damm på gator och vägar samt för vägförbättringar m. m.

Begär anbud. Huvudkontoret, KLIPPAN

Anlita hemortens sparbanker

Oxie Härads Sparbank

Malmö Sparbank

Sparbanken Bikupan i Malmö

Åtvidabergs
hemarkiv

skapar ordning och reda i hemmets viktiga papper — försäkringsbrev, deklarationer, betyg, recept och allt det andra.

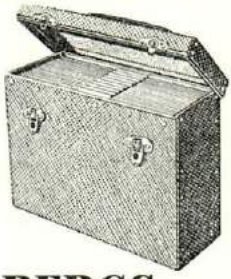

ÅTVIDABERGS

ROSENGRENS

KASSASKÅP, ISOLERADE & OISOLERADE DOKUMENTSKÅP, VERTIKALSKÅP & KORTKRUBBOR, HYLLSTÄLLNINGAR, FÖR ARKIV, BIBLIOTEK M. M. KASSASKRIN

INGENIÖRSFIRMA

SVEN HELLSTEN

ADELGATAN 5 TEL.: NAMNANROP MALMÖ

CARL GLEERUPS

PAPPERSHANDELS AB.

Mest sorterade inköpskälla i allt som tillhör pappers- och kontorsmaterialbranschen

Adelgatan 21
Tel. 72570 Växel

Skånes Stadshypoteksförening

utlämnar bundna lån mot säkerhet av inteckningar i fastigheter i Skånes städer och vissa stadsliknande samhällen

Expedition: Västergatan 38, Malmö
Tel. 20457

X

MALMÖ
BIOGRAF A-B:s
TEATRAR

Nyrenoverade och komfortabla

SCANIA
SÖDERGATAN 28

AMIRALEN
AMIRALSGATAN 35

METROPOL
S. TULLGATAN 5

ALCAZAR
STORTORGET 27—29

VICTORIA
S. FÖRSTADSGAT. 18

PICCADILLY
GUST. AD. TORG 45

LIMHAMN
CENTRUM

TAPETER
FÄRGER

WIXELL
MALMÖ

påhlssons

bröd

gott bröd

Aktiebolaget

M. FLENSBURGS SÖNER

Södergatan 9 Malmö

Tel. 21261

Specialaffär för hemgifter och bosättning

Affären grundlagd 1805

Wingårds Färghandel

Etabl. 1889

Affärer över hela sta'n

Telefon: Namnanrop "Eugen Wingård"

Allt fotografiskt

STÖLTENS

MALMÖ **LUND**

För varje slag av reproduktion äro våra firmor inrättade, för konstnärliga, vetenskapliga och kommersiella ändamål. Särskilt vilja vi framhålla faksimilreproduktion såväl i färgtryck som i svarttryck av gamla handteckningar, handskrifter och kartor, som gjort våra firmor kända långt utom landets gränser. Av särskilt intresse är faksimileditionen av Malmö medeltida minnesbok, Registrum Ville Malmøyghe, samt nytrycken av Thet Nyia Testamentit på Swensko av 1526, Gustav Vasas Bibel av 1540—1541, Linnés Skånska Resa av 1751, Missale Lundense av 1514, Dutch Corantos 1618—1650 och faksimiltrycket av Olaus Magnus mycket beryktade Carta Marina av 1539.

Rådgör med oss om allt ifråga om reproduktion.

AB. Malmö Grafiska Anstalt &

AB. Malmö Ljustrycksanstalt

Malmö

Grand Prix

å konstindustriutställningen i Paris 1925

BYGGNADSKREDITIV och INTECKNINGSLÅN

lämnas på fördelaktiga villkor inom Skånes städer och stadsliknande samhällen av

SKÅNSKA INTECKNINGSAKTIEBOLAGET
I MALMÖ

Södergatan 10 Tel. 20152, 22453 och 21526

När det gäller böcker och inbindning

för

biblioteket,

för

kontoret ...

IVAR IVERSON & C:o A.B. — MALMÖ

BOKBINDERI & KONTORSBOKFABRIK

Gråbrödersgatan 8 Telefon 71835

Varje Vouge- och Nivella-kvalitet kontrolleras minutiöst noga före fabrikationen. Detta för att utröna garnets lämplighet. För att strumpan ej skall sitta för hårt åt, prövas tänjbarheten hos kragen i ovanstående apparat. Den spänner ut kragen långt mer än vad det kraftigaste ben förmår. Liknande prov göres även på foten och andra utsatta ställen. De erfarenheter som vinnas genom dessa olika prov utnyttjas samvetsgrant.

Vogue nivella

TILLVERKARE: MALMÖ STRUMPFABRIK, MALMÖ

GYNNA ÅRSSKRIFTENS ANNONSÖRER!

DE STÖDJA

MALMÖ FORNMINNESFÖRENINGS

VERKSAMHET

BETALD ANNONSPLATS

BLIV MEDLEM I

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

Varje medlem erhåller årsskriften gratis.

Äldre årsskrifter kunna förvärvas genom sekr. i stadsarkivet till ett pris av kr. 5: — pr årgång.

Minnesskriften 1909—1919, pris 10: — kr.

"Malmö fornminnesförenings årsskrift har blivit den moderna Malmöforskningens förnämsta forum och serien utgör en av de främsta och rikaste källorna till kännedom om staden under flydda tider."

(Bengt Engström i Sydsvenska Dagbladet).

Två arbeten, vilka säljas för att främja Malmö Fornminnesförenings syften, äro:

Einar Bager: Med penna och ritstift, Malmö 1947. Pris 15: — kr.

"En strålande bok om det gamla Malmö"

(Bengt Engström i Sydsvenska Dagbladet)

och Leif Ljungberg: Ur djupa källarvalven, Malmö 1950. Pris 10: — kr.

"En volym till glädje och gagn för alla dem, som ha intresse för gammalt och fornt".

(Erik Bodman i Kvällsposten)

Malmö 1951. Lundgrens Söners boktr.

GRAND PRIX
vid Konstindustriutställningen i
Paris 1925

Kontorstrycksaker - Reklamtryck - Bokarbeten

Festskrifter - Kataloger - Trycksaker för privatbruk

Bjudningskort - Visitkort - Brevpapper - Kuvert

Lundgrens Söners Boktryckeri

Malmö

Baltzarsgatan 24 Telefon 190 81, 201 06

SKÅNE-MALMÖ
FÖRSÄKRING

Brandförsäkring
Avbrottsförsäkring
Automobilförsäkring
Ansvarighetsförsäkring
Inbrotts- och rånförsäkring
Glasförsäkring
Vattenledningsskadeförsäkring

Liv- och kapitalförsäkring
Pensionsförsäkring
Barnförsäkring
Studieförsäkring
Resgodsförsäkring
Garantiförsäkring
Olycksfalls- och sjukförsäkring

HUVUDKONTOR: Norra Vallgatan 64
KUNDTJÄNST: Hamngatan 1
MALMÖ
Telefonanrop: "SKÅNE-MALMÖ"

Huvudagent: **H. G. A. Schmidt**
Triangeln, Malmö
Tel. 20592 och 20755

Ombud å alla större platser i riket

Malmö 1951. Lundgrens Söners boktr.